

ETLA

ELINKEINOELÄMÄN TUTKIMUSLAITOS
The Research Institute of the Finnish Economy
Lönnrotinkatu 4 B 00120 Helsinki Finland

Sarja B 153 Series

Anssi Partanen – Mika Widgrén

PUOLAN EU-JÄSENYYS JA SUOMI

Julkaisija: Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, ETLA

Kustantaja: Taloustieto Oy

Helsinki 1999

Kansi: Mainos MayDay, Vantaa 1999

ISBN 951-628-299-7

ISSN 0356-7443

Painopaikka: TummaVuoren Kirjapaino Oy,
Vantaa 1999

PARTANEN, Anssi – WIDGRÉN, Mika, PUOLAN EU-JÄSENYYS JA SUOMI. Helsinki: ETLA, Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, The Research Institute of the Finnish Economy, 1999, 128 s. (B, ISSN 0356-7443; nro 153). ISBN 951-628-299-7.

TIIVISTELMÄ: Tutkimus käsittelee Puolan EU-jäsenyyden merkitystä Suomen kanalta. Raportti esittää Puolan tämänhetkisen tilanteen jäsenyysneuvotteluissa sekä tarkastelee Puolan talouden rakennetta ja kehitystä siirtymäkauden aikana. Tämän jälkeen tutkitaan suhteellisen edun muotoutumista ulkomaankaupassa EU:n kanssa sekä suorien sijoitusten merkitystä Puolan taloudelle. Tutkimuksen loppuosassa tarkastellaan Puolan EU-jäsenyyttä työvoiman liikkumisen sekä joidenkin suomalaisten toimialojen, kuten metalliteollisuuden, metsäteollisuuden, kemianteollisuuden sekä elintarviketeollisuuden kannalta.

AVAINSANAT: Euroopan unioni, EU:n itälaajeneminen, Puola

PARTANEN, Anssi – WIDGRÉN, Mika, PUOLAN EU-JÄSENYYS JA SUOMI. Helsinki: ETLA, Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, The Research Institute of the Finnish Economy, 1999, 128 p. (B, ISSN 0356-7443; nro 153). ISBN 951-628-299-7.

ABSTRACT: This study focuses on the effects of Poland's EU-membership upon Finland. The report reviews Poland's current situation in the membership negotiations and examines the structure and development of the Polish economy during the transition period. The formation of comparative advantage in the trade with EU is examined next, as well as the role of foreign direct investment in the Polish economy. The remaining part of the study concentrates on free movement of labour and the effects of Poland's EU-membership upon select group of Finnish sectors, like metal industry, forest industry, chemical industry and food industry.

KEY WORDS: European Union, Eastern enlargement, Poland

ESIPUHE

Euroopan unionin itälaajeneminen on historiallinen tapahtuma. Jäsenyyttä hakeneista Keski- ja Itä-Euroopan maista Puola on suurin sekä väkiluvultaan että taloudeltaan. Suomi on EU:n nykyisenä puheenjohtajamaana omalta osaltaan vaikuttamassa integraation syvenemiseen.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan Puolan EU-jäsenyyden vaikutuksia Suomeen erityisesti taloudellisesta näkökulmasta.

Tutkimus on osa ETLAn integraatiotutkimuksen ohjelmaa ja sen ovat tehneet tutkija Anssi Partanen ja dosentti Mika Widgrén. Tutkimuksen ovat rahoittaneet kauppa- ja teollisuusministeriö sekä Tehokkaan Tuotannon Tutkimussäätiö.

Projektin seuranta- ja tukiryhmään ovat kuuluneet ministeriön edustajana kaupallinen neuvos Kari Talvitie ja muina jäseninä asiamies Timo Laukkanen ja osastopäällikkö Pirkko Haavisto TT:stä, tri Pekka Sutela Suomen Pankista, tri Inkeri Hirvensalo Helsingin Kauppakorkeakoulusta sekä ETLAsta tutkija Ville Kaitila ja tutkimusjohtaja Kari Alho, joka on myös vastannut projektin koordinoinnista.

ETLA lausuu ministeriölle ja tukiryhmälle parhaat kiitokset hyvästä yhteistyöstä. Vastuu tutkimuksen sisällöstä on luonnollisesti sen tekijöillä.

Helsingissä, elokuussa 1999

Pentti Vartia

TEKIJÖIDEN ESIPUHE

Kiitämme omasta puolestamme tutkimuksen rahoittajia sekä tutkimusta eri vaiheissa kommentoineita henkilöitä. Samoin kiitämme ETLAn Atro Mäkilää dramaturgiasta ja tietojenkäsittelystä, Puolan suurlähetystä ja kaupallista edustustoa kontakteista, Puolan ulko- ja talousministeriöitä näkemyksistä, MeritaNordbankenin Sami Loukkolaa paikallistuntemuksesta, Mikko Mäki-Mattilaa viljelijän näkökulmasta sekä Kari Alhoa ja Ville Kaitilaa tutkimuksen kommentoinnista. Tuula Ratapalo on avustanut aineiston muokkaamisessa ja Kimmo Aaltonen kuvioiden piirtämisessä.

Tutkimus on syntynyt talven ja kevään 1998-99 aikana. Työnjakona Mika Widgrén on kirjoittanut luvun 4 ja Anssi Partanen loput luvut. Johtopäätösluku ja yhteenveto ovat molempien tekijöiden.

Anssi Partanen

Mika Widgrén

Sisällysluettelo

YHTEENVETO

1	JOHDANTO	1
2	PUOLA JA EUROOPAN UNIONIN JÄSENYYS	4
2.1	Euroopan unionin itälaajentuminen	4
2.2	Hakemukset ja <i>acquis communautaire</i>	5
2.3	Lausunnot	6
2.4	Puola ja jäsenyyden edistyminen	7
2.5	Agenda 2000 ja jäsenyyden aikataulu	10
3	MAKROTALouden KEHITYS PUOLASSA	12
3.1	Puolan talouden ja bruttokansantuotteen kehitys	12
3.2	Talouden rakenne Puolassa	19
3.3	Yhteenveto	26
4	PUOLAN ULKOMAANKAUPPA EU:N JA SUOMEN KANSSA	27
4.1	Kaupan alueellinen jakauma	27
4.2	Kaupan tavararakenne ja suhteellinen etu	34
4.3	Ristikkäiskauppa ja suorat sijoitukset	42
4.4	Suomi Puolan ja EU:n välisessä kaupassa	46
5	SUORAT SIOITUKSET	54
5.1	Pääomavirrat Keski- ja Itä-Eurooppaan	54
5.2	Suorat sijoitukset ja Suomi	57
5.3	Suorat sijoitukset ja Puola	60
5.4	Suorien sijoitusten merkitys	69
5.5	Yhteenveto	71
6	VÄESTÖ JA TYÖVOIMAN LIIKKUVUUS	73
6.1	Suomen väestökehitys	73
6.2	Puolan väestökehitys	76
6.3	Työvoiman liikkuvuus ja Euroopan unionin itälaajentuminen	78

6.4	Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus Suomeen	81
6.5	Yhteenveto	83
7	SUOMALAISET TOIMIALAT JA PUOLAN EU-JÄSENYYS	85
7.1	Metalli- ja elektroniikkateollisuus	86
7.2	Metsäteollisuus	91
7.3	Kemianteollisuus	96
7.4	Elintarviketeollisuus	99
7.5	Turismi	104
8	JOHTOPÄÄTÖKSET	108
8.1	Puolan taloudellinen tilanne	108
8.2	Ulkomaankauppa	109
8.3	Ulkomaiset investoinnit	111
8.4	Työvoiman liikkuvuus	112
8.5	Puolan EU-jäsenyys ja Suomen teollisuus	113
	EXECUTIVE SUMMARY	116
	LÄHTEET	123

YHTEENVETO

Euroopan unioni on suuren haasteen edessä valmistautuessaan vastaanottamaan uusia jäseniä Keski- ja Itä-Euroopasta. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan yhden hakijamaan Puolan EU-jäsenyyden merkitystä Suomen kanalta.

Tutkimus esittää Puolan tämänhetkisen tilanteen jäsenyysneuvotteluissa sekä tarkastelee Puolan talouden rakennetta ja kehitystä siirtymäkauden aikana. Tämän jälkeen tutkitaan suhteellisen edun muotoutumista ulkomaankaupassa EU:n kanssa sekä suorien sijoitusten merkitystä Puolan taloudelle. Tutkimuksen loppuosassa tarkastellaan Puolan EU-jäsenyyttä työvoiman liikkumisen sekä joidenkin suomalaisten toimialojen, kuten metalliteollisuuden, metsäteollisuuden, kemianteollisuuden sekä elintarviketeollisuuden kanalta.

Puolan talouden rakennemuutoksesta ja bruttokansantuotteen ripeästä kasvusta huolimatta Puolan ja Suomen välinen elintaso-kuilu on vielä huomattavan suuri. Tässä tutkimuksessa esitettyjen arvioiden mukaan maiden per capita bruttokansantuotteiden yhtäläistyminen tapahtuisi aikaisintaan 2030-luvulla. Puolan bruttokansantuote on kasvanut myös nopeammin kuin muiden Visegrad-maiden, mutta asukasta kohti mitattuna Puola on vielä alhaisemalla tulotasolla.

Puolan vakaampi makrotaloudellinen tasapaino on heijastunut muita KIE-maita voimakkaammin laskevana inflaationa. Inflaation odotetaan pysyvän myös lähitulevaisuudessa matalampana kuin muissa KIE-maissa. Työttömyys on suuri ongelma Puolassa. Maataloussektorin lähentyminen EU:hun lisää työttömyyttä tulevaisuudessa. Samoin hiili- ja terästeollisuudesta vapautuu työvoimaa.

Puolan talouden avoimuus on kasvanut huomattavasti 1990-luvulla. Maan kokonaistarjonnan määrästä lähes 40 prosenttia ja arvosta 26 prosenttia katetaan tuonnilla, kun osuus oli vuosikymmenen alussa 17 prosenttia. Tuonnin volyymi on yli nelinkertaistunut 1990-luvulla, kun BKT:n volyymi on vain puolitoistakertaistunut. Onkin oletettavaa, että maan varsinaisen EU-jäsenyyden merkitys kaupan määrän kannalta jää kohtalaisen pieneksi, sillä Puolan yleinen avautuminen ja vapaakauppasopimus Euroopan

unionin kanssa ovat jo merkinneet keskeisimpien vaikutusten toteutumista.

Kauppa EU-maiden ja Puolan välillä perustuu suurimmaksi osaksi suhteellisen edun hyödyntämiseen. Tämä johtuu erilaisista resurssiperustoista sekä Puolan ja EU-maiden talouksien rakenteellisista ja kehityksellisistä eroista. Korkeimmat samankaltaisten hyödykkeiden eli ristikkäiskaupan osuudet Puolan kaupassa ovat EU-maista Saksalla, Tanskalla, Hollannilla ja Ruotsilla. Matalimmat puolestaan Kreikalla, Suomella, Irlannilla ja Portugalilla. Myös maantieteellinen sijainti selittää ristikkäiskaupan osuutta.

Arvioitaessa Puolan EU-integroitumisen vaikutuksia Suomen ja Puolan väliseen ulkomaankauppaan näyttää siltä, että pääosin suhteelliseen etuun perustuva kauppa saa siinä tulevaisuudessakin suuremman painon kuin Keski-Euroopan EU-jäsenmaiden ja Puolan välisessä kaupassa.

Ristikkäiskaupan kasvua EU-maiden ja Puolan välillä voidaan selittää varsin hyvin pelkästään suorien sijoitusten määrällä. Puolassa on 1990-luvun puolivälin jälkeen alkanut kehitys, jossa suorat sijoitukset kasvattavat eriarvoisilla tai -laatuilla, mutta samankaltaisilla hyödykkeillä käytävää vertikaalista ristikkäiskauppaa. Tämä muistuttaa hyvin paljon Tsekin ja Unkarin EU-kaupan muovautumista, joka alkoi jo joitain vuosia aiemmin kuin Puolassa.

Ristikkäiskaupan kasvu perustuu paljolti suoriin sijoituksiin, joita Suomesta on tehty Puolaan suhteellisesti vähän. Suomen ja Puolan välisen kaupan rakenteen perusteella on tällä hetkellä vaikea löytää esimerkkejä nykyistä enemmän suoriin sijoituksiin tai ristikkäiskauppaan perustuvasta kehityksestä. Puolan autoteollisuuden tarvitsema elektroniikka, koneteollisuus ja metsäteollisuus voisivat kuitenkin olla tällaisia.

Suomalaiset yritykset eivät ole täysin pystyneet hyödyntämään Puolan tarjoamia mahdollisuuksia sijoituskohteena. Pääosa suomalaisten yritysten tekemistä sijoituksista on kohdistunut EU-maihin. Jakauma noudattaa Suomen tärkeimpiä kauppakumppaneita. Puolaan tehdyt sijoitukset ovat samoilla toimialoilla, joissa suomalaisilla yrityksillä on vientiä Puolaan. Suurten yritysten lukumäärä on kuitenkin varsin alhainen, vuonna 1998 rekisteröitiin 16 suomalaista yritystä. Suorien sijoitusten kokonaismäärä oli noin miljardi markkaa.

Metalliteollisuudessa Suomalaisten yritysten suurimmat kasvunäkymät löytyvät tietotekniikka- ja tietoliikennemarkkinoista. Sektorin laitteiden ja ohjelmistojen kysyntä kasvaa tulevaisuudessa. Tällä hetkellä Puolan telekommunikaatiomarkkinoiden koko on maailmanlaajuisesti pieni, mutta markkinoiden kasvuprosentti on kuitenkin KIE-maiden suurin. Puolan hallitus vapauttaa asteittain puhelinliikenteen kansainväliselle kilpailulle. Matkapuhelinliittymien kasvu saattaa kuitenkin olla nopeampaa kuin kiinteiden linjojen perustamisen tai puhelintiheyden kasvattamisen. Suomalaisilla yrityksillä on merkittävä suhteellinen etu tässä kehityksessä. Aikainen etabloituminen kehittyville markkinoille parantaa suomalaisten yritysten mahdollisuuksia.

Metsäteollisuudessa Euroopan unionin itälaajentuminen kasvattaa Euroopan unionin yhteistä metsäpinta-alaa huomattavasti. EU-jäsenyyttä hakeneista maista kuitenkin ainoastaan Puolalla on varteenotettava määrä metsäresursseja. On kuitenkin luultavaa, että Puola ei pysty itse tyydyttämään kasvanutta paperin kysyntää tulevaisuudessa. Suomalaiset yritykset ovat vastanneet noin 30 prosentista Puolan tuonnista.

Suomen kemianteollisuuden kannalta tärkeimmät EU-jäsenyyttä hakenneet maat ovat Viro ja Puola. Kemianteollisuudessa Puola on ainoa KIE-maa, joka on saavuttanut siirtymäkautta edeltäneen tuotannon tason. Puolassa öljy- ja kivihiilituotteiden osuus koko kemianteollisuuden tuotannosta on noin puolet. Kemianteollisuuden tuottavuus on vain kuudennes EU:n vastaavasta, mutta Puolan kemianteollisuudella on suhteellinen etu paljon energiaa käyttävien peruskemikaalien tuotannossa. Puola on suomalaisille kemianteollisuuden yrityksille tärkeämpi investointikohteena kuin vientimaana. Suomalainen muoviputketeollisuus on investoinut voimakkaasti viime vuosina.

Peruselintarvikkeiden osuus Puolan elintarviketeollisuuden tuotteista on laskenut vuoden 1989 50 prosentista vuoden 1998 25 prosenttiin. Jalostusastetta kohottavien koneiden ja laitteiden määrä on tuonnissa lisääntynyt. Puolan kotimarkkinoilla EU:sta tulleet yritykset ovat vallanneet nopeasti markkinoita. Tuotteiden parempi laatu on muuttanut kuluttajien ostokäyttäytymistä. Jalostettujen tuotteiden tuotanto Puolassa kasvaa tulevaisuudessa. Tämä saattaa vähentää joidenkin suomalaisten tuotteiden vientiä Puolaan. Toisaalta Puolan maataloussektorin raaka-aineiden halvemmat hinnat

mahdollistavat myös paikan päällä tapahtuvan jalostamisen joko kotimarkkinoille tai vientiin. Jalostusastetta nostavien koneiden ja laitteiden vientinäkymät saattavat myös parantua.

Puolan maataloussektorilla tilojen keskikoko on pieni ja tuotantomenetelmät EU:n tasoa alkeellisemmat. Tilojen määrän arvioidaan laskevan nykyisestä kahdesta miljoonasta noin 800 000:een seuraavien kymmenen vuoden aikana. Itälaajentumisen on pelätty rasittavan EU:n budjettia yli sietokyvyn. Kevään 1999 Agenda 2000 -paketissa tähän varauduttiin jo osittain. Maataloussektorin tulevaisuudennäkymiä parantavat suorat sijoitukset elintarviketeollisuuteen. Vientinäkymät saattavat parantua jalostusasteen noustessa. Suomalaiset yritykset hyötyvät jalostettujen tuotteiden kysynnän kasvusta.

1 JOHDANTO

Euroopan unionin seuraavan laajentumisen yhteydessä unioniin otetaan todennäköisimmin viisi uutta jäsentä. Puola on näistä suurin sekä talouden kooltaan että väkiluvultaan. Muut jäsenyyttä hakenneet maat, Tšekki, Unkari, Slovenia ja Viro, ovat Puolaa pienempiä talouksia, joskin Viroa lukuun ottamatta väkilukuun suhteutettuna varakkaampia. Samaan aikaan myös koko unionin poliittinen painopiste siirtyy asteen verran itään. Myös Puolan, Unkarin ja Tsekin NATO-jäsenyydet kasvattavat alueen merkitystä. Suomella on tässä kehityksessä oma roolinsa Euroopan unionin pohjoisimpana jäsenenä.

Talouden osalta koko itälaajeneminen, mutta erityisesti Puolan EU-jäsenyys, laajentaa sekä EU:n sisämarkkinoita että suomalaisen yritysten potentiaalisia markkinoita. Puolan talouden kasvu sekä lisää suomalaisten yritysten vientiä alueelle että helpottaa etabloitumista Puolan kotimarkkinoille. Puolan halvempia tuotantokustannuksia työvoiman ja raaka-aineiden muodossa voidaan käyttää myös vientialustana kolmansiin maihin tai EU-alueelle. Aikainen liikkeellelähtö kasvattaa suomalaisten yritysten mahdollisuuksia hyödyntää tilannetta.

Puolan ja muun Itä-Euroopan suuri väestömäärä on aiheuttanut huolta väestön ja työvoiman siirtymisestä varakkaampiin EU-maihin jäsenyyksien toteutuessa. Puolalaiset ovat itäeurooppalaisista suurin maahanmuuttajaryhmä useimmissa Länsi-Euroopan maissa. Suomessa taas venäläiset ja virolaiset ovat suurin maahanmuuttajaryhmä myös määrältään. Puolalaisten suurta maahanmuuttoa Suomeen EU-jäsenyyden toteuduttua on kuitenkin vaikea uskoa.

Puolan ja Suomen talouksien rakenteet ovat erilaisia ja yritykset keskittyvät viennissään eri toimialoille. Suurimmilla suomalaisilla yrityksillä kilpailu on globaalia ja Itä-Euroopan maiden EU-jäsenyys tuo alkuvaiheessaan vain pienen lisän nykyiseen tilanteeseen. Puolan taholta tuleva kilpailu suomalaisten tärkeimmillä toimialoilla on pientä. Ainoastaan Puolan maatalouden suuri koko

saattaa aiheuttaa tulevaisuudessa paineita, lähinnä EU:n yhteisen maatalouspolitiikan rakenteiden uudistamisessa.

Tutkimuksen rakenne on seuraavanlainen. Johdannon jälkeisessä luvussa käsitellään Euroopan unionin itälaajentumisen yleisiä vaiheita sekä kriteereitä jäsenyyden toteutumiselle. Puolan osalta kerrotaan jäsenyydensä prosessin tämänhetkinen tilanne sekä tuodaan esille komission lausunnot Puolan edellytyksistä vastaanottaa unionin jäsenyyttä. Tämän jälkeen esitellään lyhyesti Puolan jäsenyydensä neuvotteluiden edistymistä sekä Nato-jäsenyyden toteutumista. Viimeiseksi kommentoidaan Agenda 2000:n toteutumista sekä Puolan EU-jäsenyyden aikataulua.

Kolmannessa luvussa tarkastellaan lähemmin Puolan talouden kehitystä ja rakennetta. Puola on asteittain siirtymässä kohti markkinataloutta ja tämän kehityksen odotetaan kiihtyvän unionin jäsenyyden lähetessä. Makrotalouden tila on kehittynyt suotuisasti lähestyttäessä 1990-luvun loppua. Puolan talouden kehitys kestää vertailun myös muiden Keski- ja Itä-Euroopan maiden kanssa. Huomattavaa on talouden suuri jälleenrakentaminen ja uudistaminen, mikä näkyy kasvaneina investointeina erityisesti teollisuuteen.

Luvussa neljä tutkitaan Puolan ulkomaankaupan rakennetta ja kehitystä. Tämänhetkisen tilanteen lisäksi arvioidaan myös Puolan ulkomaankaupan tulevaisuudennäkymiä potentiaalista kauppaa kuvaavan gravitaatiomallin avulla. Luvussa kuvataan suhteellisen edun toteutumista Puolan ja EU-maiden välisessä kaupassa sekä tarkastellaan ristikkäiskaupan merkitystä ja suorien sijoitusten roolia ulkomaankaupan kannalta.

Luku viisi käsittelee suoria sijoituksia sekä niiden merkitystä Puolan taloudelle. Havaitaan, että Puolasta on kehittynyt tärkein suorien sijoitusten kohde Itä-Euroopassa. Suomalaisten yritysten kasvaneet suorat sijoitukset ulkomaille ovat kuitenkin kohdistuneet pääosin EU-maihin. Muihin maihin verrattuna suomalaisten yritysten suorat sijoitukset Puolaan ovat pieniä.

Kuudennessa luvussa tarkastellaan Suomen ja Puolan väestöä sekä työvoiman liikkuvuutta. Havaitaan, että sekä Suomelle että Puolalle on yhteistä väestön ikärakenteen muuttuminen vanhemmaksi. Tähän on pääsyynä syntyvyyden lasku. Suomesta on tullut muuttovoittaja pakolaisvirtojen myötä, kun taas puolalaiset ovat muuttaneet joukolla muihin Keski-Euroopan maihin. Suomessa on

kuitenkin vain pieni määrä Puolan kansalaisia, eikä suurta muuttovirtaa ole odotettavissa edes Puolan EU-jäsenyyden jälkeenkään.

Seitsemännessä luvussa käsitellään suomalaisia päätoimialoja sekä niiden kauppaa ja tulevaisuudennäkymiä Puolan kanssa. Elektioniikkateollisuuden havaitaan olevan kasvava toimiala ja varsinkin telekommunikaatiolaitteilla näyttäisi olevan kysyntää Puolassa jatkossakin. Metsäteollisuudessa on todennäköistä, että suomalaisten yritysten tuotteilla, erityisesti korkeamman jalostusasteen omaavilla paperituotteilla, on kysyntää Puolassa myös tulevaisuudessa. Elintarviketeollisuuden osalta vain jalostetut suomalaiset tuotteet menestyvät Puolassa. Tähän on pääsyynä Puolan suuri maataloussektori, joka tuottaa tarvittavan määrän raaka-aineita oman maan tarpeisiin. Sen sijaan puolalaisen elintarviketeollisuuden jalostusasteen kasvaessa suomalaisten yritysten laitetoimitukset jalostusteollisuuden tarpeisiin saattavat kasvaa. Maataloussektorin kehitysnäkymät riippuvat pitkälti elintarviketeollisuuden tulevaisuudennäkymistä. Viimeisenä tarkastellaan turismia, joka Puolan palvelutaseessa on jatkuvasti ylijäämäinen. Puolan EU-jäsenyys tulee lisäämään myös puolalaisten matkustusintoa ulkomaille, mutta luultavasti vain pieni osa näistä saapuu Suomeen. Sen sijaan suomalaisten matkustus Puolaan kasvanee tulevaisuudessa.

2 PUOLA JA EUROOPAN UNIONIN JÄSENYYS

”Poland can be regarded as a functioning market economy”

- Euroopan unionin komission raportti, marraskuu 1998

Berliinin muuri murtui vuonna 1989. Se aloitti uuden aikakauden Euroopan historiassa. Itä-Euroopan maat vapautuivat vuosikymmeniä kestäneestä sosialistisesta järjestelmästä ja ryhtyivät rakentamaan uudelleen taloudellisia ja poliittisia siteitä läntisen Euroopan kanssa.

Euroopan unioni (silloinen Euroopan yhteisö) seurasi tilannetta kiinnostuneena ja kannatti poliittisen ja taloudellisen yhteistyön lisäämistä. Tukeakseen keskisen Itä-Euroopan (KIE) avautumista ja uudelleenrakentamista G7-maat perustivat Pariisissa 1989 teknisen apuohjelman kahdelle kehittyneimmälle KIE-maalle. Ohjelma nimeltään PHARE (Poland and Hungary – Assistance for economic reconstruction) laajeni pian kattamaan myös muut KIE-maat. PHARE-ohjelmaa voidaankin pitää yhtenä ensimmäisistä epävirallisista askelista kohti EU:n itälaajenemista, ja Unkaria ja Puolaa etuoikeutettuina ensimmäisen vaiheen jäsenyyteen. KIE-maiden siirtymäkautta kokonaisuudessaan voidaan pitää maiden paluuna muun Euroopan yhteyteen.

2.1 Euroopan unionin itälaajentuminen

Kehittyneimpien KIE-maiden poliittinen suunnanmuutos, siirtyminen markkinatalouteen ja murrosvaiheen alun jälkeinen nopea taloudellinen kehitys johtivat pian vaatimuksiin Euroopan unionin jäsenyydestä. KIE-maat olivat kuitenkin vasta siirtymävaiheensa alussa, ja Euroopan unioni oli paraikaa vastaanottamassa entisten EFTA-maiden jäsenyyshakemuksia. EU ei ollut valmis hajoittamaan voimavarojaan, vaan solmi sen sijaan vapaakauppasopimuk-

sia KIE-maiden kanssa. Nämä sopimukset korvattiin nopeasti Eurooppa-sopimuksilla, joissa hahmoteltiin tarkemmin ehtoja ja edellytyksiä poliittisessa, taloudellisessa, kulttuurisessa ja muiden alueiden, kuten kilpailupolitiikan ja lainsäädännön välisessä yhteistyössä. Sopimusten lopullinen päämäärä oli vapauttaa EU-maiden ja KIE-maiden välinen kauppa sekä yhtenäistää lainsäädäntöä Euroopan unionin normien mukaiseksi. Niiden oli tarkoitus olla vastavuoroisia, mutta ainakin alkuvaiheessa unionille annetut myönnytykset toteutetaan ensin (Avery & Cameron 1998). Vastavuoroisuusperiaate on myös toiminut huonosti jo nykyisten EU-maiden kesken (Räihä 1999). Eurooppa-sopimukset eivät taanneet allekirjoittajamaille automaattista mukanaoloa tulevilla jäsenyysneuvotteluissa.

Euroopan unionin uusi kanta itälaajenemisesta vahvistettiin virallisesti Kööpenhaminassa vuonna 1993, jolloin EU lupasi vastaanottaa kaikki assosioituneet maat uusiksi jäseniksi, jos ja kun ne täyttävät jäsenyyden vaatimat taloudelliset ja poliittiset velvoitteet. Tällä julkilausumalla Euroopan unioni avasi varsinaisen laajentumisprosessin. Mitään maata ei suljettu pois laajentumisprosessista, jos ne täyttäisivät EU-jäsenyydelle asetetut ehdot sekä hyväksyvät unionin *acquis'n*.

2.2 Hakemukset ja *acquis communautaire*

Euroopan unioni vastaanotti ensimmäiset jäsenyyshakemukset vuonna 1994 kahdelta alkuperäiseltä PHARE-maalta Puolalta ja Unkarilta. Vastauksena myös muista KIE-maista tullessiin hakemuksiin EU sopi liittymistä edeltävästä strategiasta, jonka tarkoituksena oli valmistaa hakijamaita EU:n sisämarkkinoita varten. Tätä helpotettiin komission heinäkuussa 1995 julkaisemalla ns. sisämarkkinoita koskevalla valkoisella kirjalla. Siinä määriteltiin tarkemmin jäsenyyteen vaadittavat edellytykset ja tekniset valmistelut. Valkoisen kirjan pääsisältö oli siirtää kokonaisvastuu vaatimusten täytäntöönpanosta hakijamaille itselleen. Euroopan unioni taas säilytti itsellään neuvonantajan aseman tarkoituksenaan auttaa hakijamaita muodostamaan jäsenyyteen, sisämarkkinoihin ja talouden uudelleen organisointiin liittyvät toimintamallinsa.

Laajentumisprosessin perustana on *acquis communautaire*, eli EU:n perussopimukset ja muu lainsäädäntö. Jäsenyyden toteutuminen

edellyttää, että hakijamaat hyväksyvät *acquis'n* sisältämät säännöt ja ehdot sellaisinaan. Laajentumisen haku- ja neuvotteluprosessi ei siis ole vastavuoroinen, vaan hakijamaiden oletetaan omaksuvan kaikki Euroopan unionissa vallitsevat lait ja käytännöt.

Näihin kuuluvat: Unionisopimus, johon sisältyvät Rooman sopimus, yhtenäisasiakirja, Maastrichtin sopimus ja Amsterdamin sopimus, niiden sisältö, periaatteet ja poliittiset tavoitteet; sopimusten kattama ja käyttöönotettava lainsäädäntö sekä Euroopan tuomioistuimen tapaoikeus; yhteisön puitteissa omaksutut julki- ja päätöslauselmat; jäsenvaltioiden keskenään solmimat yhteisön toimintaan liittyvät kansainväliset sopimukset. (Avery & Cameron 1998).

Komissio neuvottelee hakijamaiden kanssa jäsenyyden toteutumisesta, jonka jälkeen lopullisesta jäsenyyspäätöksestä vaaditaan nykyisten jäsenmaiden yksimielinen ja Euroopan parlamentin yksinkertaisen enemmistön hyväksyntä.

2.3 Lausunnot

Euroopan unioni muodosti laajentumisvalmisteluja varten hakijamaiden jäsenyyskelpoisuutta seuraavan strategian. Unioni seuraa *acquis*-ehtojen täyttymistä ja laatii säännöllisiä raportteja maiden edistymisestä kohti jäsenyyttä. Kuten aikaisempien hakijamaiden kohdalla unioni laati ensivaiheessa niin sanotut lausunnot, aviisit, koko talouden ja yhteiskunnan kattavat arviot maiden valmiudesta jäsenyyden vaatimuksiin. Nämä valmistuivat kesällä 1997 ja julkistettiin pian sen jälkeen. Lausuntojen rakenne, sisältö sekä unionin tulkinta ehtojen täyttymisestä Puolan osalta olivat pääpiirteittäin seuraavanlaiset:

I. Poliittiset kriteerit

Hakijamaassa on oltava vakaat toimielimet, jotka takaavat kansanvallan, oikeusvaltion, ihmisoikeudet sekä vähemmistöjen kunnioittamisen ja suojelun.

Puola täyttää sellaisen demokratian tunnusmerkit, jolla on laillisuusperiaatteen noudattamisen, ihmisoikeudet sekä vähemmistöjen oikeuksien kunnioittamisen ja niiden suojan takaavat vakaat toimielimet.

II. Taloudelliset kriteerit

Toimivan markkinatalouden olemassaolo ja kyky selviytyä kilpailupaineesta ja markkinavoimista unionissa.

Puola voidaan pitää toimivana markkinataloutena ja sen pitäisi pystyä selviytymään kilpailun ja markkinavoimien paineista pitkällä aikavälillä.

III. Kyky vastata jäsenyyden mukanaan tuomiin velvoitteisiin

Laajasti ymmärrettynä *acquis communautairen* omaksuminen, mukaan luettuna poliittisten, talous- ja rahaliiton tavoitteiden noudattaminen.

Jos Puola jatkaa toimenpiteitään yhteisön säännösten vahvistamiseksi osaksi kansallista lainsäädäntöä ja vahvistaa toimiaan niiden saattamisessa käytäntöön, se kykenee erityisesti yhteismarkkinoiden osalta ottamaan yhteisön säännösten käyttöön keskipitkällä aikavälillä. Lisäksi tarvitaan erityisiä toimia ja investointeja yhteisön koko säännösten käyttöönottamiseksi.

IV. Hallinnollinen kapasiteetti

Hakijamaan hallintojärjestelmä pystyy riittävän tehokkaasti suorittamaan sille asetetut tehtävät, erityisenä tarkastelun kohteena sen kyvykkyys toteuttaa *acquis communautaire*.

*Jos kattavat uudistukset jatkuvat, Puola kykenee keskipitkällä aikavälillä saavuttamaan riittävän hallinnollisen kapasiteetin *acquis*'n soveltamiseen ja noudattamiseen.*

2.4 Puola ja jäsenyyden edistyminen

Puolasta on tähän mennessä julkaistu vain yksi raportti, marraskuussa 1998, mutta komissio aikoo jatkaa raporttien julkaisemista aina jäsenyyteen asti. Seuraava raportti valmistuneen lokakuussa 1999. Marraskuun 1998 raportin johtopäätökset olivat seuraavanlaiset:

- Puola täyttää edelleenkin Kööpenhaminan päätöslauselman mukaiset poliittiset kriteerit.
- Puolaa pidetään edelleenkin toimivana markkinatalousmaana.

- ❑ Sisämarkkinalainsäädännön käyttöönotto on edennyt toivottua hitaammin. Ympäristöasioissa on vain lievää parannusta, vaikka Puola onkin osoittanut kiinnostusta tarttua hankaliin ongelmiin mm. hiili- ja terästeollisuudessa. Liian vähän huomiota on kiinnitetty myöskin maataloussektoriin ja hallinnollisen kapasiteetin parantamiseen.
- ❑ Kaikesta huolimatta komissio uskoo, että kehityksen jatkuessa Puola on kykenevä ottamaan vastaan jäsenyyden vaatimat velvoitteet keskipitkällä aikavälillä.

Joillakin keskeisillä sektoreilla, kuten maataloudessa, komissio tunnustaa tarpeen siirtymäkauteen, joka suojaisi sektoria ennenaikaiselta Euroopan unionin kilpailulta. Pitkien siirtymäkausien välttämiseksi unioni tukee jäsenyyttä valmistelevan strategian vahvistamista kokoamalla yhteen eri tukimuotoja sekä tutustuttamalla hakijamaita unionin menettelytapoihin sallimalla osallistumisen unionin eri ohjelmiin. PHARE:n lisäksi bilateraalista apua suunnataan maatalouteen ja rakenteelliseen apuun. Mukautumisen *acquis'hin* edetessä maille suodaan mahdollisuus osallistua mm. unionin koulutusta, tutkimusta, kulttuuria, ympäristöä ja pienyrityksiä koskeviin ohjelmiin.

Puolalla on kuitenkin ollut vaikeuksia pitää kiinni Eurooppa-sopimuksestaan ja se on joutunut rikkomaan sopimustekstiä. Esimerkiksi kaupan alalla on ollut täytäntöönpanovaikeuksia tuonnin lisämaksujen, sertifiointien, terästeollisuuden rakenneuudistuksen, moottoriajoneuvo- ja öljyalan toimenpiteiden sekä nahkoja ja vuotia koskevien vientirajoitusten suhteen (komission lausunto). Erityisesti suomalaiset yritykset ovat kokeneet ongelmalliseksi muun muassa työlupa- ja viisumiasioiden hoidon, tuoteturvallisuusmenettelyt, tavaramerkkisuojan ja verotuksen yhdenmukaistamisen.

Puola ei sitoutumisestaan huolimatta ole vielä kyennyt implementoimaan sertifiointia koskevaa sopimusta EU:n kanssa (the Protocol on European Conformity Assessment). Tästä syystä eurooppalaiset tavarantoimittajat eivät CE-merkityistä tuotteistaan huolimatta pääse Puolan markkinoille ilman usein kalliita Puolan viranomaisten vaatimia sertifiointi- ja tarkastusmenettelyjä. Hankaloittavien asioiden poistaminen saattaa kuitenkin viedä aikaa puolalaisen hallinto- ja lainsäädäntökapasiteetin ylikuormittumisen takia.

Puolaan on PHARE-ohjelman puitteissa kanavoitu noin 2 miljardia euroa vuosien 1990 ja 1999 välisenä aikana. Vuonna 1998 summa oli 178 miljoonaa euroa. Puolalla on kuitenkin ollut vaikeuksia käyttää kaikkia projekteihin varattuja rahoja. Vuonna 1998 komissio hylkäsi Puolan 34 miljoonan euron apurahahakemuksen projektin huonon valmistelun ja riittämättömien perustelujen vuoksi. Tapahtuma johti sisäpoliittiseen kriisiin ja asetti kyseenalaiseksi PHARE-ohjelman jatkuvuuden. Pääministeri otti tapahtuneesta täyden vastuun ja lupasi tehostaa byrokratian toimintaa. Tullevista PHARE-varoista 30 prosenttia suunnataan hallinnon ja instituutioiden toiminnan parantamiseen ja 70 prosenttia eri sektoreille suunnattuihin *acquis'hin* sopeuttaviin investointeihin.

Suomen kannalta tärkeää on myös Via Baltica -hankkeen kehittyminen. Via Baltica on Helsingistä Tallinnan, Riikan ja Vilnan kautta Varsovaan kulkeva tieosuus, jota kehitetään osana pan-eurooppalaista liikenneverkkoa. Via Baltica luokitellaan suunnitelmien mukaan tärkeimpään tiestöön kaikissa läpikulkumaissa. Reittiin kuuluva tiestö kohotetaan laadultaan EU-tasoa vastaavaksi ja tien varren palvelutasoa parannetaan. Samoin rajanylityksistä pyritään tekemään joustavampia. Kokonaisuudessaan vuosille 1996-2000 maat budjetoivat ohjelmaan 234 miljoonaa ecua, josta Puolan osuus oli 98 miljoonaa. Ohjelman piti olla toteutettu vuoteen 2000 mennessä, mutta sen odotetaan jatkuvan vuoden tai kaksi yli alkuperäisen määräajan. Tällöin yli puolet tieosuudesta tulisi olla uudelleenpäällystettyä ja levennettyä tiestöä. Uusien tulliasemien ja passintarkastusasemien myötä odotusaikojen rajoilla odotetaan laskevan kansainväliselle tasolle.

Vuoteen 1999 mennessä ohjelma on edennyt suunnitelmien mukaisesti. Ohjelmaa on myös laajennettu erityisesti Puolan ja Liettuan kohdalla. Tämän johdosta myös liikennemäärät ovat kasvaneet huomattavasti, Liettuan ja Puolan välillä noin 28 prosenttia. Puolassa tienrakennusprojekteihin käytettiin 14.3 miljoonaa dollaria vuonna 1998. Rahoitus mahdollisti kolmen uuden tieosuuden avaamisen. Liettuan vastainen raja-asema Budziskossa rakennettiin jo aikaisemmin PHARE-rahoituksen avulla. Via Baltican toimivuus ja käyttö avaa vaihtoehtoisen reitin Suomen ja Keski-Euroopan välille. Maantieliikenteessä tämä vähentää sekä kustannuksia että matkaan käytettyä aikaa.

Puola liittyi NATOon maaliskuun 1999 alussa yhdessä Unkarin ja Tsekin tasavallan kanssa. Vaikka tämä ei suoranaisesti liity Euroopan unionin laajentumiskehitykseen arvioidaan NATO-jäse-

nyyden vaikuttavan epäsuorasti maista tehtyihin arvioihin. Integraatio Länsi-Eurooppaan NATO-järjestelmän puitteissa nostaa Puolan ulkopoliittista painoarvoa. Puolan tunnettuus lisääntyy myös Yhdysvalloissa, joka on NATOn perustajajäsen ja jossa on suuri puolalainen vähemmistö. NATO-jäsenyys onkin ehkä taloudellisesti suurempi asia kuin poliittisesti, sillä poliittinen stabiliteetti voi laskea Puolan maariskiä ja kasvattaa Puolaan tehtyjä sijoituksia. Puolassa maan NATO-jäsenyys ei ole aiheuttanut suurta kohua, mutta maan viimeaikainen kiinnostus vastuunottoon Kosovon kriisissä NATO-järjestelmän sisällä saattaa lisätä kiinnostusta Puolaan myös EU-järjestelmässä. Toisaalta Puolan ja Venäjän suhteet voivat kärsiä uuden tilanteen myötä.

2.5 Agenda 2000 ja jäsenyyden aikataulu

Euroopan unionin Agenda 2000 -uudistuksen tavoitteena oli valmistaa Euroopan unionia itälaajentumiseen ja maailmankaupan vapauttamiseen. Agenda 2000 on koko Euroopan unionin kattava toimintasuunnitelma, joka sisältää Berliinin huippukokouksen hyväksymät muutokset unionin maatalouspolitiikassa, rakennerahastoissa ja rahoitusjärjestelyissä vuosille 2000-2006. EU:n nykyisten jäsenmaiden etusijalle asettamat tavoitteet Agenda 2000:ssa vaikuttavat välillisesti myös unionin tulevaan laajentumiseen. EU-parlamentti hyväksyi Agenda 2000:n keväällä 1999.

Agenda 2000 -uudistuksen mukaan unionin vuosibudjetti on noin 550 miljardia markkaa. Maatalous- ja rakennetuet vievät suurimman osan budjetista. Laajentuminen lisää nykyisten jäsenmaiden kuluja, joskin nykyisen 1.27 prosentin enimmäistason unionin bruttokansantuotteesta ei sallita ylittyvän. Alustavan arvion mukaan vuoden 2000 budjetti on 1.11 prosenttia jäsenmaiden bruttokansantuotteesta. Unionin yhteinen maatalouspolitiikka (CAP) vaati kuitenkin radikaalia uudistamista, samoin kuin rakennerahastot uudelleenorganisointia.

Maataloussektorilla tavoite oli parantaa unionin kilpailukykyä maailmanmarkkinoilla ja keventää KIE-jäsenyyden tuomia paineita. Laajentumisprosessi, kaikki hakijamaat mukaan lukien, lisäisi viljelyskelpoista maata 50 prosentilla ja kaksinkertaistaisi sektorilla työskentelevien ihmisten määrän. Entisen kaltainen maataloustukijärjestelmä, sovellettuna myös uusiin jäseniin, raunioittaisi unionin

budjetin. Agenda 2000:n mukaan EU käyttää maatalouteen noin 41 miljardia euroa joka vuosi vuosina 2000-2006. Maatalousmenojen määrä saa käyvin hinnoin laskettuna kasvaa enintään neljä prosenttia vuodessa. Maanviljelijöille maksetaan entistä vähemmän suoraa tulotukea. Tulonmenetykset korvataan osittain muilla tuilla.

Samoin entisistä rakenne- ja koheesiorahastoista, joiden tarkoituksena on kaventaa köyhimpien ja rikkaimpien jäsenvaltioiden välisiä tuloeroja, olisi muodostunut kestäättömiä KIE-maiden liittyttyä Euroopan unioniin. Agenda 2000:n päämääränä on säilyttää rakennerahastoihin käytettävät menot nykyisessä 0,46 prosentissa unionin bruttokansantuotteesta. Rakennetukia saa entistä harvempi ja tukia maksetaan vain alueille, joiden BKT on huomattavasti unionin keskiarvoa alhaisempi. Vuosien 2000-2006 aikana rakennerahastoista maksetaan noin 196 miljardia euroa (1150 miljardia markkaa) ja koheesiorahastoista 18 miljardia euroa (noin 240 miljardia markkaa.)

Agenda 2000:sta käytävät neuvottelut keskittyivät Euroopan unionin tulojen ja menojen uudelleenjakoon. Saksa, joka maksaa eniten unionin budjettiin, halusi pienentää maksuosuuttaan, kun taas Ranska, suurin maataloustuen saaja, halusi säilyttää tukiensä tason ja määrän. Iso-Britannia Thatcherin neuvottelemine etuoikeuksineen torjui aktiivisesti kaikki yritykset tulovirtojen kääntämiseksi, kun taas Portugali, Espanja ja Kreikka pitivät KIE-maiden liittymistä uhkana omien maidensa saamille koheesiorahoille. Suomi toivotti uudet jäsenet tervetulleiksi, mutta ei halunnut maksaa yhtään ylimääräistä laajentumisesta.

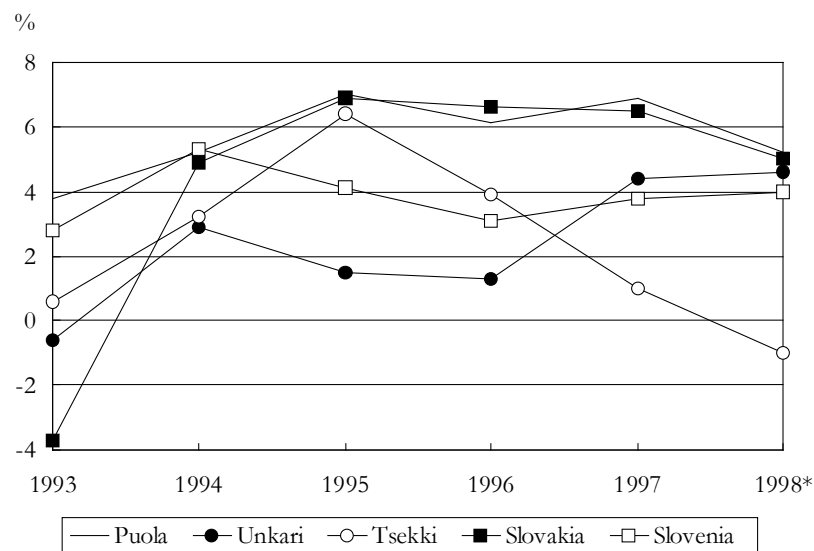
Agenda 2000:n toteutuminen mahdollistaa myös itälaajentumisen toteutumisen. Poliittisesti Euroopan unionin nykyiset jäsenmaat ovat valmiita ottamaan vastaan uusia jäsenmaita. KIE-maat itse, tai ainakin viisi ensimmäisessä aallossa neuvottelevaa KIE-maata, ovat todennäköisesti valmiit jäsenyyteen keskipitkällä aikavälillä. KIE-maiden kehitys on kulkenut eri tahtia eikä maiden eriaikainen liittyminen EU:hun ole mahdotonta. On kuitenkin epätodennäköistä, että laajentumisen ensivaihe voisi alkaa niinkin aikaisesti kuin vuonna 2003, johon Puola on virallisesti sitoutunut.

3 MAKROTALouden KEHITYS PUOLASSA

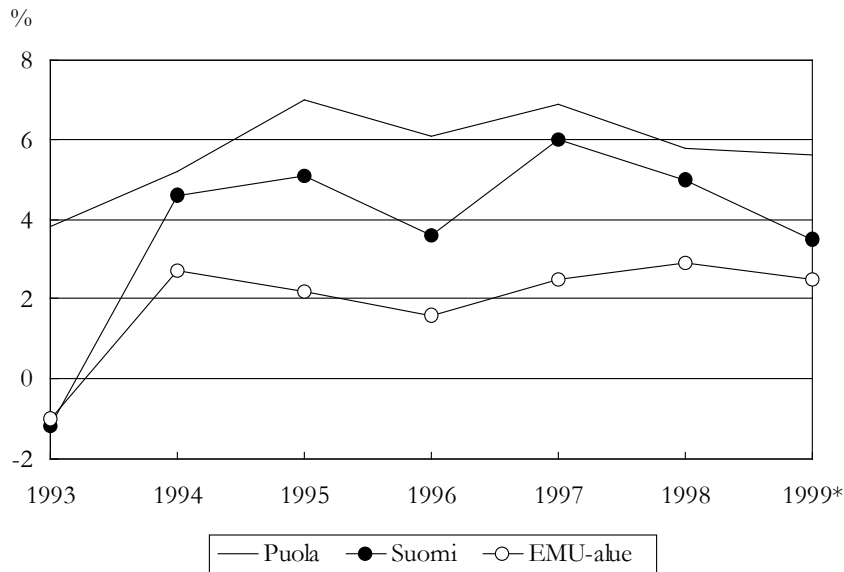
3.1 Puolan talouden ja bruttokansantuotteen kehitys

Puolan talous on kehittynyt poikkeuksellisen ripeästi koko 1990-luvun. Seitsemän vuoden yhtäjaksoinen kasvu kuvastaa hyvin Puolan sosialismin jälkeisen ajan kehitystä, joka on ollut jopa itäeurooppalaisessa mittakaavassa ainutlaatuista. Muihin Visegrad-maihin, Unkariin, Tsekin tasavaltaan, Sloveniaan ja Slovakiaan verrattuna Puola on kasvanut nopeimmin. Tsekin talous on nyttemmin ajautunut taantumaan, Slovakian kasvu hidastuu tänä vuonna, kun taas Puola ja nyt myös Unkari jatkanevat nopean kasvun uralla. Suhdannenäkymät ensi vuosituhaten puolella taas riippuvat pitkälti EU:n ja muun maailman talouskehityksestä.

Kuvio 3.1 BKT:n kehitys Visegrad-maissa 1992-1998

Lähde: EBRD 1998 (1998 arvio)

Kuvio 3.2 BKT:n kasvu Puolassa ja Suomessa 1993-1999

Lähde: OECD, ETLA, *=arvio

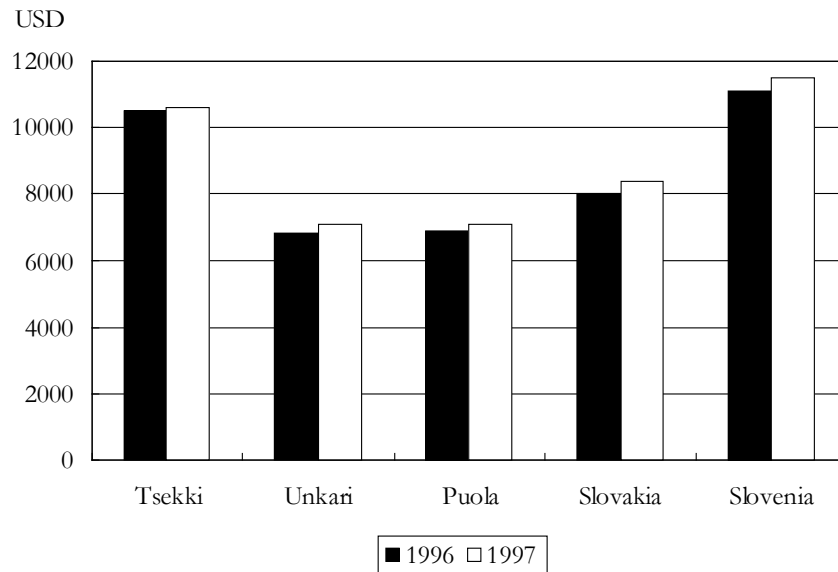
Puola on kasvanut koko kuluneen vuosikymmenen ripeämmällä vauhdilla kuin Suomi. On kuitenkin huomattava, että molemmat maat ovat kasvaneet euroalueen viime vuosien kahden prosentin kasvuvauhtia nopeammin. Suomen kohdalla syvästä lamasta toipuminen on vauhdittanut talouskasvua, kun taas Puolassa onnistunut siirtyminen komentotaloudesta markkinatalouteen on tehostanut bruttokansantuotteen kasvua.

Puolan ripeä kasvu näkyy selvästi myös henkeä kohti mitattuna. Puolan ostovoimapariteettihinnoin laskettu BKT per capita ei ole kuitenkaan vielä samalla tasolla muiden Visegrad-maiden (kuvio 3.3) kanssa.

Toisaalta vaikka Puolan bruttokansantuote onkin kasvanut nopeammassa tahdissa kuin Suomen, on maiden välinen elintasoero vielä huomattavan suuri. Myös tämä näkyy parhaiten verrattaessa henkeä kohti laskettuja bruttokansantuotteita.

Suomen nimellisillä valuuttakursseilla laskettu BKT per capita oli noin seitsemän kertaa Puolan vastaavaa suurempi vuonna 1997. Ostovoimapariteetin arvioituina Puolan BKT per capita oli taas noin

Kuvio 3.3 Visegrad-maiden BKT per capita ostovoima-pariteettihinnoin, USD

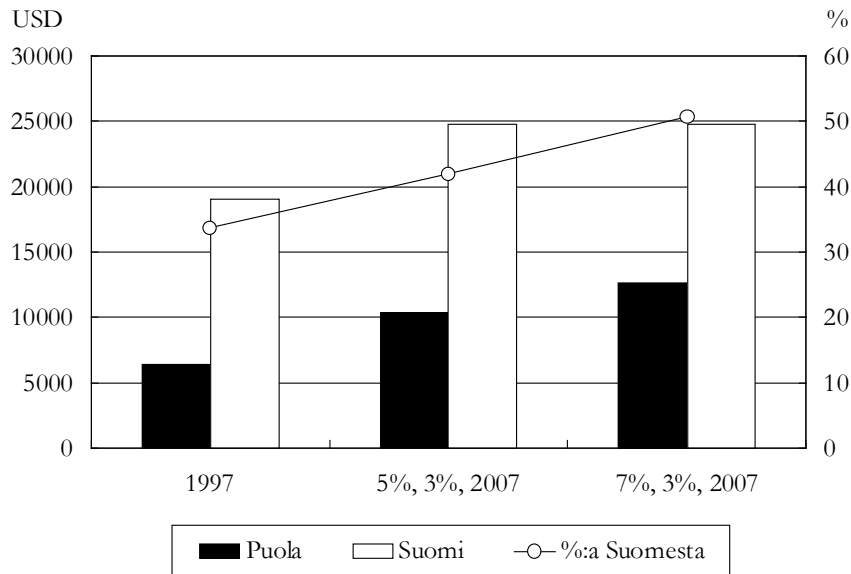
Lähde: PAIZ 1999

kolmannes Suomen tasosta vuonna 1997. Kuvion 3.4 vaihtoehtoisissa oletetaan Suomelle jatkuvaa kolmen prosentin kasvua vuoteen 2007, mutta Puolan BKT kasvaisi seuraavat kymmenen vuotta joko viiden tai seitsemän prosentin vauhtia. Puolan normaalia kiivaampi kasvu kaventaisi elintasoeroja jonkin verran, mutta jopa ripeä 5 prosentin yhtäjaksoinen kasvu vuoteen 2007 mennessä nostaisi Puolan BKT:n per capita ainoastaan noin 40 prosenttiin Suomen tasosta.

Oletetulla nopeimmalla seitsemän prosentin kasvuvauhdilla Puolan henkeä kohti mitattu BKT nousisi yli 50 prosenttiin Suomen vastaavasta vuoteen 2007 mennessä. Edes Puolan nopeampi kasvu tässä ajassa ei kuitenkaan riitä nostamaan puolalaisten elintasoja likimainkaan samalle tasolle Suomen ja muiden länsimaiden kanssa.

Kestääkin todennäköisesti useita vuosikymmeniä ennen kuin maiden elintasoerot kaventuvat näkymättömiin. Jos Suomen BKT kasvaisi kolmen prosentin vauhtia ja Puolan viiden prosentin, niin ostovoimapariteetin laskettujen bruttokansantuotteiden yhtäläistyminen kestäisi yli 57 vuotta. Vaikka Puolan BKT todennäköisesti kasvaakin ripeämmin siirtymävaiheensa alussa, on erittäin epätoden-

Kuvio 3.4 BKT per capita Puolassa ja Suomessa, USD ostovoimapariteetein laskettuna

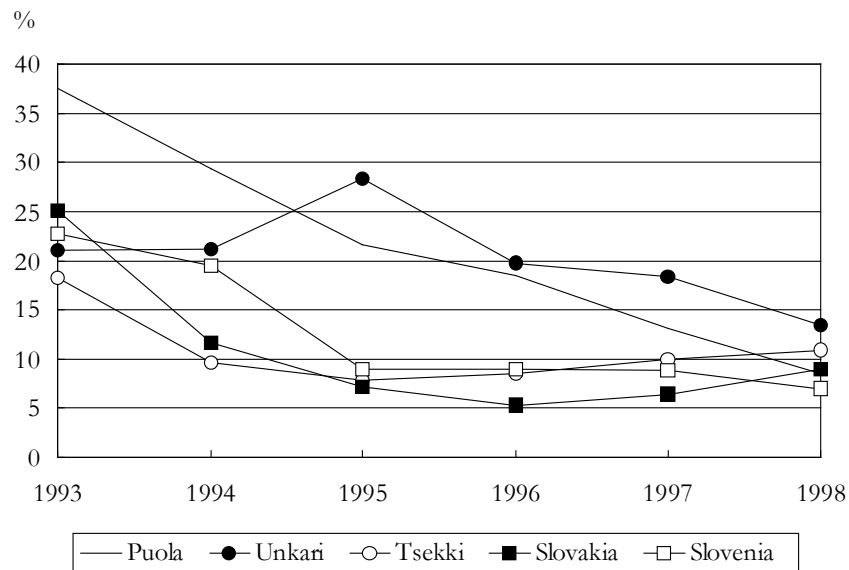

Lähteet: 1-World Bank 1998/1999, 2 ja 3 omat laskelmat

näköistä, että Puola pystyisi säilyttämään korkean kasvuvauhdin koko oletetun ajanjakson aina vuoteen 2054 asti. Toisaalta, jos Suomen odotettu kasvuvauhti laskee kolmesta kahteen prosenttiin, niin aika per capita bruttokansantuotteiden yhtäläistymiseen putoaa 57:stä 37:ään vuoteen. Laskettu tavoitevuosi yhtäläistymiselle on tällöin 2034.

Inflaatio

Puolan nopea talouskasvu ei ole heijastunut inflaatioon. Puolan inflaatio onkin laskenut tasaisesti koko 1990-luvun. Tammikuussa 1999 inflaatio oli pudonnut jo 6.8 prosenttiin, ja inflaation odotetaan pysyvän alle virallisen 8-8.5 prosentin tavoitteen vuonna 1999. Vakaamman talouskehityksen lisäksi Venäjän kriisi on vähentänyt hintojen nousupaineita. Inflaatiokehitys Puolassa on ollut vakaampaa kuin muissa Itä-Euroopan maissa. Esimerkiksi Tsekissä ja Slovakiassa kotimarkkinoiden epävakaus on lisännyt inflaatiopaineita. Kansainvälisen talouskehityksen ja halvempien raaka-aineiden

Kuvio 3.5 Inflaatio Visegrad-maissa

Lähteet: EBRD 1998, IMF World Economic Outlook 1998

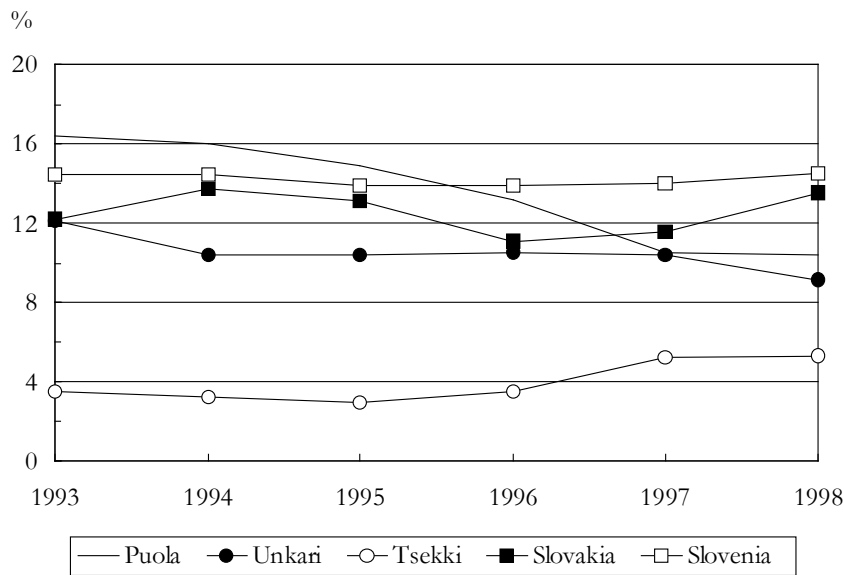
hintojen odotetaan kuitenkin pitävän tulevan inflaatiokehityksen maltillisena parhaiten kehittyneissä Itä-Euroopan maissa.

Työttömyyden kehitys

Sosialismin aikana virallista työttömyyttä ei ollut. Tilastolliset poikkeavuudet¹ ja keskusjohtoisesti allokoitu työvoima takasivat teknisen täystyöllisyyden. Todellinen tilanne paljastui vasta siirtymävaiheen alettua, ja työttömyysaste pomppasikin 2 prosentista vuonna 1990 16 prosenttiin vuonna 1992. Tilannetta ei ole helpottanut vallitseva demografinen trendi, eli työikäisten henkilöiden määrän 0.5 prosentin vuosittainen kasvu, eivätkä myöskään alkaneet yritysten yksityistämiset ja uudelleenorganisoinnit.

Kuvio 3.6 Työttömyys Visegrad-maissa 1993-1998

¹ Asepalvelustaan suorittavia, aseteollisuudessa tai yleisissä turvallisuustehtävissä työskenteleviä, ulkomailla asuvia tai vankilatuomiota suorittavia ei laskettu mukaan työllisiin. Koska nämä ryhmät kuitenkin tilastoitiin osana aktiivista työvoimaa, muodostui työttömyysasteeksi vuoteen 1989 saakka likimain nolla.

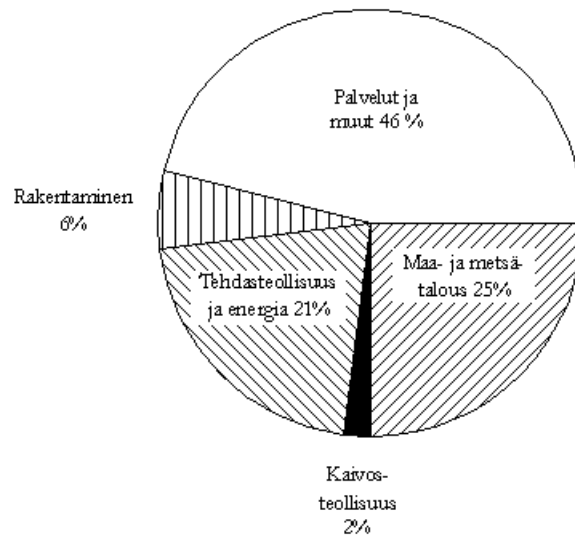
Lähde: PAIZ 1999

Vaikka työttömyys onkin vähentynyt Puolassa voimakkaammin kuin muissa keskisen Itä-Euroopan maissa, arvioidaan Puolan 'luonnollisen' työttömyysasteen pysyvän lähellä kymmentä prosenttia. Valtionyhtiöiden yksityistämiset ovat vähentäneet valtion roolia työllistäjänä, ja samaan aikaan nuoret henkilöt kärsivät ennennäkemättömästä työttömyydestä. Piilotyöttömyys maataloussektorilla on myös eräs syy, miksi Puolan todellisen työttömyyden odotetaan säilyvän EU:n keskiarvon yläpuolella.

Työttömyys tulee kasvamaan eniten maataloussektorilla. Suuri osa virallisesti maatyöläisiksi tilastoiduista on käytännössä työttömiä tai alityöllistettyjä. Maataloussektorilla työskentelevästä 4.3 miljoonasta henkilöstä noin 20 prosentin arvellaan tällä hetkellä olevan ylimääräistä henkilöstöä. Maatalousreformin edetessä suuri osa näistä henkilöistä joutuu työttömäksi tai siirtymään toisiin ammatteihin. Ammatinvaihtoa hankaloittaa sektorin suhteellinen alhainen koulutustaso sekä alaan liittyvät vahvat tunne- ja perhesiteet. Hallitus toivoo maatalamatkailun ja liitännäisten palvelujen elvyttävän sektoria.

Puolan maataloussektori vastaa vain noin 6.5 prosenttia bruttokansantuotteesta, mutta noin neljänneistä työvoimasta. Euroopan

Kuvio 3.7 Työllisten sektoreittainen jakautuminen 1997

Lähde: IMF 1998, Statistical Yearbook 1998.

unionissa vastaavat luvut ovat 2.5 prosenttia ja viisi prosenttia. Tuottavuus on matala, henkeä kohti mitattu keskiarvo on ainoastaan kuudennes EU:n vastaavasta, ja vuoteen 2010 mennessä Puolan maatilojen määrän odotetaan puolittuvan.

Vuodesta 1994 vuoteen 1996 maataloussektori kasvatti työllisyyttään 123 000 henkilöllä, maatalouden ulkopuolisten sektorien kasvun ollessa 423 000 henkilöä (IMF 1998). Tuoreimmat arviot kertovat edelleen, että suurimman osan uusista työllistetyistä on vastaanottanut maatalous. Ponnisteluista huolimatta Puolan maatalous on siis etäännytynyt EU-maiden maataloudesta. Maataloussektorin osuus kaikista työllisistä on kuitenkin pysynyt samana. Maataloussektorin henkilöstön kasvu on johtunut pääasiassa asutuskeskusten heikosta asuntotilanteesta ja valtion jakamista edullisista lainoista ja sosiaalityistä, jotka houkuttelivat maatalousalalle lisää yrittäjiä. Puolan lähentyminen EU:hun poistaa nämä edut ja alistaa maataloussektorin kovenevalle kilpailulle.

Lähtöleikkisuudessa Puola joutuu kamppailemaan muiden EU-maiden kanssa EU:n yhteisen maatalouspolitiikan tarjoamasta kustantuvasta taloudellisesta avusta. Puolan ja muiden KIE-maiden liittyessä Euroopan unioniin tukipaketteja joudutaan tarkistamaan,

ja Ranskan tai Välimeren maiden nykyisen kaltaisia tukipaketteja tuskin enää tehdään.

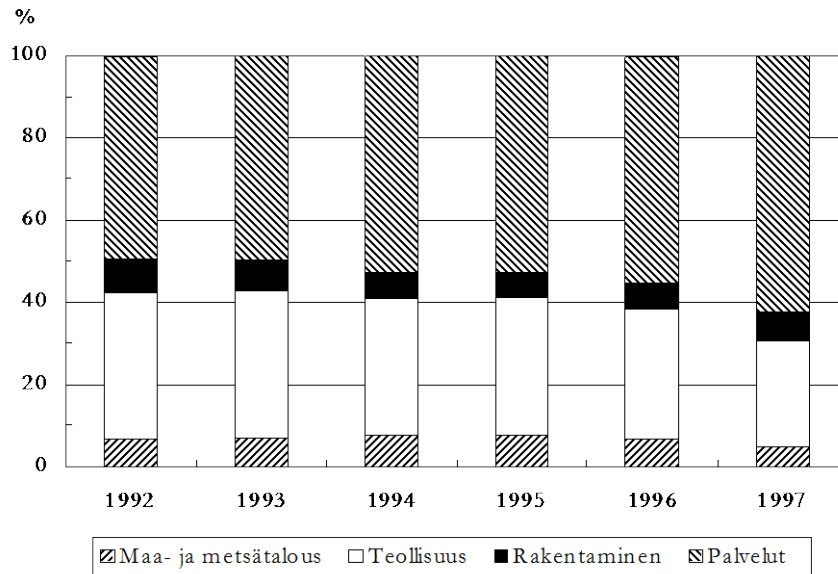
EU:n yhteisen maatalouspolitiikan menoilille on Agenda 2000:ssa asetettu katto, jonka mukaan maatalousmenot saisivat kasvaa käyvin hinnoin viimeisten arvioiden mukaan enintään neljä prosenttia vuodessa (Junka 1999). Puolan haasteena on uudistaa maataloutensa kilpailukykyisellä tavalla. Puolalaiset asiantuntijat arvelevat kattavan maatalousreformin kestävän vähintään kaksikymmentä vuotta, jonka aikana tulevien hallitusten on löydettävä ratkaisu sektorilta vapautuvan työvoiman uudelleen sijoittamiseen.

Työttömyyden nopeaa vähentymistä uhkaa myös teräs- ja hiili-teollisuuden uudelleenorganisointi. Puolan hallitus on julkistanut aikovansa nopeuttaa suunniteltuja valtionyhtiöiden yksityistämisiä ja uudelleenorganisointeja. Suunnitelmien toteutuminen johtaisi 14 hiilikaivoksen sulkemiseen ja kymmenen muun yksikön työntekijämäärän vähentymiseen. Kaivosteollisuuden työllisten odotetaan vähenevän nykyisestä 210 000 henkilöstä 140 000:een henkilöön vuoteen 2001 mennessä. Terästeollisuudessa työntekijöiden määrän uskotaan vähenevän nykyisestä 100 000 noin 40 000:een. Euroopan unioni kannattaa suunnitelmia tulevaan jäsenyyteen liittyen, mutta puolalaiset ammattiyhdistysliikkeet vastustavat niitä kiiuvaasti. Tilanne johtikin keväällä 1999 lisääntyneisiin levottomuuksiin ja lakkoihin ay-väen puolustaessa oikeuksiaan.

3.2 Talouden rakenne Puolassa

Siirtymävaihetta sosialismista markkinatalouteen voidaan tarkastella lähemmin tutkimalla Puolan tuotannon rakennetta. Palvelusektori, joka vielä 1990-luvun alussa vastasi alle puolta bruttokansantuotteesta, on ripeästi kasvattanut osuuttaan. Palvelusektori tuotti arviolta 62 prosenttia kokonaistuotannosta vuonna 1997, ja kehityksen kohti teollisuusmaissa vallitsevaa talouden rakennetta arvioidaan jatkuvan. Kauppa- ja korjaustoiminta erityisesti on kasvattanut osuuttaan palvelusektorilla, samoin kuin aikaisemmin suhteellisesti alikehittyneet rahoitus- ja vakuutus toiminta sekä kiinteistö- ja vuokrauspalvelut. Rahoituspalveluiden monipuolistuessa ja rahoitussektorin kehittyessä myös tämän sektorin suhteellisen osuuden odotetaan kasvavan.

Kuvio 3.8 Jalostusarvo sektoreittain 1992-1997, prosentti-osuudet

Lähde: IMF Country Report 1998, OECD 1998, Statistical Yearbook 1998 (vuodelle 1997).

Suurimman laskun suhteellisessa merkittävydessä on kokenut teollisuus, jonka osuus kokonaistuotannosta on laskenut 35.5 prosentista 26 prosenttiin. Tämä saattaa olla seurausta teollisuuden kilpailukyvyn laskemisesta, mutta on todennäköisimmin osoitus Puolan teollisuussektorin rakennemuutoksesta kansantalouden kehityksessä sekä tavanomaisesta palveluiden kasvusta. Erityisesti kaivos- ja terästeollisuuden tulevaisuus näyttää olevan laskujohteista. Terästeollisuuden yksityistäminen ei ole edennyt toivotulla tavalla ja koko ala kärsii ylikapasiteetista. Terästeollisuuden uudelleenorganisointi on myös viivästynyt eikä suunnitelmissa ole pitäydytty. Puolan terästeollisuuden rakennemuutosselvitystä ja uutta toimintasuunnitelmaa käsitellään seuraavan kerran syyskuussa 1999.

Myös maataloussektorin merkitys tulee laskemaan, vaikkakaan tuleva kehitys, mukaan luettuna sektorin vähenevä työllisyys, ei näy vielä luvuissa. Vuodelle 1997 maataloussektori supistui reaalisesti prosentin, kun teollisuus puolestaan kasvoi 11.5 prosenttia ja rakennustoiminta 10.4 prosenttia. Rakennussektorilta odotetaan keskimääräistä suurempia kasvulukuja lähitulevaisuudessa jälleen-

rakennus- ja siirtymävaiheen edetessä perusinfrastruktuurin kohentamiseen.

Teollisuustuotanto ja investoinnit

Teollisuustuotannon volyymi on markkinatalouden myötä kasvanut yli kaksinkertaiseksi vuosien 1991-1997 aikana. Teollisuussektorin kasvusta on vastannut pääasiassa tehdasteollisuus, joka on lisännyt tuotantoaan yli kymmenen prosentin vauhdilla koko 1990-luvun. Tehdasteollisuuden kasvu on kuitenkin ollut epätasaista, joidenkin tuotteiden, kuten televisioiden ja autojen tuotanto on noussut, kun taas toisten tuotteiden, kuten radioiden, kasettinauhureiden ja ompelukoneiden tuotanto on jatkanut laskuaan.

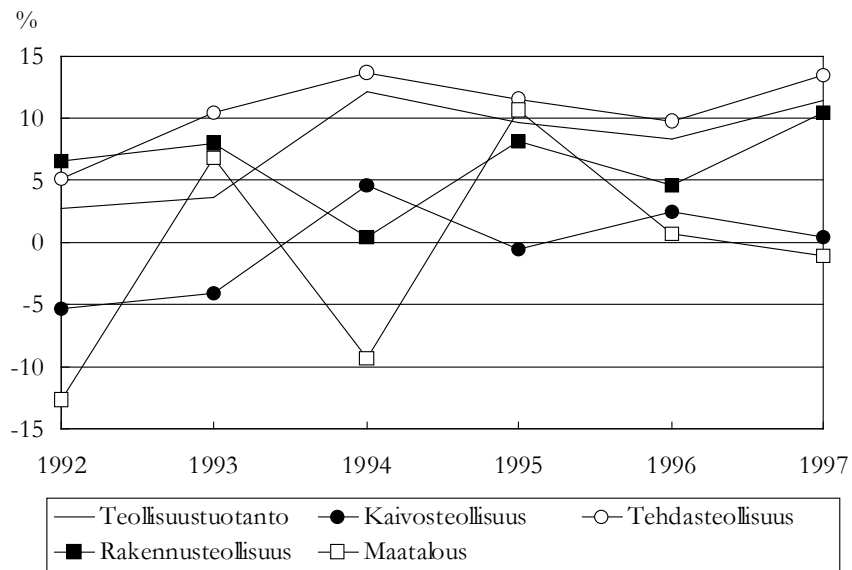
Luokittain esimerkiksi moottoriajoneuvojen tuotanto kasvoi 75 prosenttia vuosien 1995 ja 1997 välillä, kumi- ja muovituotteiden tuotanto 40 prosenttia, huonekalujen tuotanto 40 prosenttia ja elektronisten laitteiden tuotanto 30 prosenttia. Tupakkatuotteiden tuotanto laski 1.5 prosenttia samana aikana. Suuntaus on kohti korkeamman jalostusarvon tuotteita.

Euroopan jälleenrakennus- ja kehityspankki (EBRD) arvioi koko tehdasteollisuuden kasvun olleen lähellä 14 prosenttia vuonna 1997. Maantieteellisesti tarkasteltuna teollisuustuotanto kasvoi vuonna 1997 yli 10 prosenttia suurimmassa osassa Puolan 16 alueesta. Aasian ja Venäjän kriisien taas arvioidaan laskeneen teollisuustuotannon kasvun noin viiteen prosenttiin vuonna 1998 (Polfacts 1999). Tehdasteollisuuden tuotannon kasvun odotetaan kuitenkin jatkuvan vuosien 1999 ja 2000 aikana noin kuuden prosentin vauhtia.

Kaivosteollisuuden kasvu on vaihdellut positiivisen ja negatiivisen välillä koko tarkastellun ajanjakson ajan. Nettokasvua ei ole käytännössä ollut lainkaan. Myös hiili- ja öljyteollisuuden tuotanto on jatkanut yhtämittaista laskuaan. Talouden muilla sektoreilla rakennusteollisuus kasvoi parempien tulevaisuuden näkymien myötä 10.4 prosenttia vuonna 1997. Maataloussektorin keskimääräinen kasvu on myös lähellä nollaa.

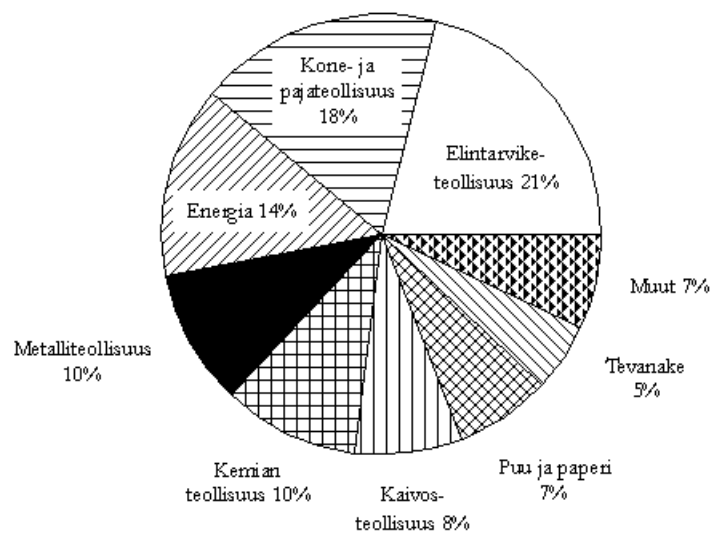
Vuonna 1998 teollisuuden tuotanto jakaantui sektoreittain kuvi- on 3.10 osoittamalla tavalla. Teollisuuden tuotannosta elintarviketeollisuus on tärkein 21 prosentin osuudella, kone- ja pajateollisuuden jäädessä toiseksi 18 prosentin osuudella. Tulevaisuudessa sekä elintarviketeollisuuden että kaivosteollisuuden osuudet pienenevät.

Kuvio 3.9 Tuotannon kasvu 1992-1997, prosenttimuutokset kiintein hinnoin

Lähde: IMF 1998

Kuvio 3.10 Teollisuustuotanto sektoreittain 1998

Lähde: PAIZ 1999

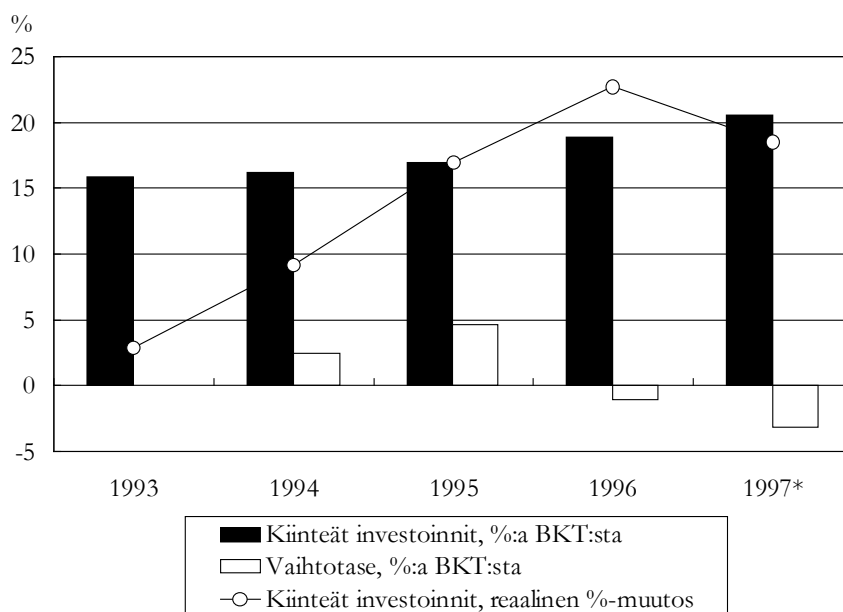
Kiinteät investoinnit

Kiinteiden investointien osuus bruttokansantuotteesta on noussut tasaisesti vuoden 1993 16 prosentista vuoden 1997 21 prosenttiin. Suurin osa uusista investoinneista on kohdistettu koneisiin ja laitteisiin.

Vuodesta 1995 investoinnit koneisiin ja laitteisiin kasvoivat 54 prosenttia ja investoinnit rakennuksiin 38 prosenttia. Investoinnit liikennevälineisiin kasvoivat myös 58 prosenttia, mutta niiden osuus kokonaisinvestoinneista jää 10 prosenttiin. Koneiden ja laitteiden osuus kokonaisinvestoinneista nousi 32 prosentista 38 prosenttiin vuosien 1992-1997 aikana. Samana ajanjaksona vastaavasti rakennusinvestointien osuus kokonaisinvestoinneista putosi 57 prosentista 48 prosenttiin.

Yksityinen sektori on kasvattanut osuuttaan kokonaisinvestoinneista 44 prosentista 54 prosenttiin, ja julkisen sektorin osuus on vastaavasti pienentynyt 56 prosentista 46 prosenttiin. Yksityinen sektori sisältää myös osuustoiminnalliset yritykset, joiden osuus on

Kuvio 3.11 Kiinteät investoinnit Puolassa 1993-1997

Lähde: IMF 1998, *=arvio

pudonnut 16.5 prosentista 5 prosenttiin, joten yksityinen sektori kokonaisuudessaan on sekä kasvanut että siirtynyt lähemmäksi markkinataloutta.

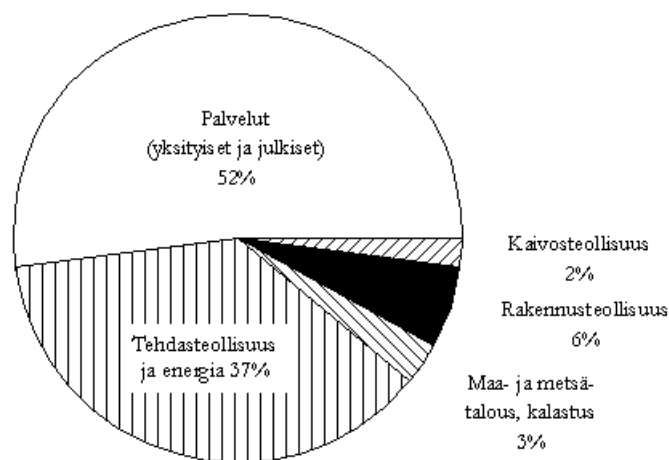
Puola on selvästi kasvattamassa reaalista pääomakantaansa tulevaisuuden kasvua varten, trendi, joka näkyy myös nopeasti heikenneenä vaihtotaseena. Vuonna 1997 vaihtotaseen vaje oli 3.2 prosenttia suhteessa bruttokansantuotteeseen. EBRD arvioi vuoden 1998 vaihtotaseen vajeen syvenneen 4.5 prosenttiin BKT:sta ja OECD 5.3 prosenttiin BKT:sta. Puolan valtiovarainministeriö taas ennustaa vaihtotaseen syvenevän aina 8.3 prosenttiin vuoden 1999 aikana ja 8.7 prosenttiin BKT:sta vuonna 2000. OECD:n huhtikuun 1999 ennusteet vaihtotaseen vajeesta vuosille 1999 ja 2000 ovat 5.6 prosenttia BKT:sta.

Sektoreittain tarkasteltuna tehdasteollisuuteen on investoitu intensiivisimmin viime vuosina. Sektorin investointien kasvunopeus on noussut vuoden 1992 negatiivisesta 11.1 prosentista vuoden 1997 19.8 prosenttiin. Vuodesta 1995 investoinnit elintarvikkeiden

Taulukko 3.1 Investointien kasvuprosentti 1992-1997

	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Maatalous	-30.2	-7.6	5.4	14.4	29.5	-3.5
Kalastus	-58.3	74.2	-55.9	-69.2	107.2	-21.9
Kaivosteollisuus	3.5	-12.2	15.8	2.7	-4	0.2
Tehdasteollisuus	-11.1	-0.3	32.7	16.2	27.5	19.8
Sähkö, kaasuväsi	16.1	6.6	3.7	16.3	12	3.9
Rakennusteollisuus	14.1	-15.5	22.3	16.2	49.6	26.9
Kauppa ja korjaus	41	21	0.9	46.2	9.1	41.3
Hotellit ja ravintolat	-33.4	31.2	15.1	24.1	-34.2	20.7
Kuljetus, liikenne	11.6	18.5	-0.4	27.9	31.8	27
Rahoitus	43.1	6.1	21.7	32.4	14.4	59.5
Kiinteistöpalvelut	-9.3	-18.2	-9.5	1.9	0.4	24.1
Julkishallinto, maanpuolustus	-3.3	33	9.8	10.7	32.4	30.9
Koulutus	-3	17.7	-11.6	20.2	35.1	23.6
Terveys- ja sosiaalipalvelut	-4,6	31.4	-4.7	27.6	20.8	14.8
Muut palvelut	33.1	51.2	4.2	6.8	20.4	24.2

Lähde: IMF 1998

Kuvio 3.12 Investointiosuudet sektoreittain 1997

Lähde: IMF 1998, Statistical Yearbook 1998.

tuotantoon kasvoivat 25 prosenttia, puunjalostukseen 70 prosenttia, painotuotteiden tuotantoon 120 prosenttia, moottoriajoneuvojen tuotantoon 330 prosenttia ja kumi- ja muovituotteiden tuotantoon 70 prosenttia. Samana aikana koko tehdasteollisuus kasvatti osuuttaan kokonaisinvestoinneista 22.7 prosentista 25.5 prosenttiin. Muita laajoja investointiohjelmia on toteutettu rakennussektorilla, kuljetussektorilla, kaupan ja korjaustoiminnan alalla sekä myös rahoitussektorilla. Kaivosteollisuuden poistot ylittivät siihen tehdyt investoinnit, kun taas kiinteistösektori kärsii alimitoitetuista investoinneista.

Palvelusektori kokonaisuudessaan, mukaan luettuna sekä yksityinen että julkinen sektori, on suurin investointikohde. Palvelusektorin 52 prosentin osuus kokonaisinvestoinneista on kuitenkin alle sektorin 62 prosentin osuuden kokonaistuotannosta (ks. kuvio 3.8). Teollisuuden ja energian investoinnit 37 prosentin osuudellaan taas ylittävät niiden suhteelliset 22.7 prosentin osuudet kokonaistuotannosta. Kaivosteollisuuden 2.3 prosentin osuudet investoinneista ovat alempia kuin sen suhteellinen 4.1 prosentin osuus kokonaistuotannosta. Samoin maatalous investoi tuotanto-osuuttaan vähemmän. Teollisuussektori siis investoi suhteellisesti muita sektoreita enemmän.

3.3 Yhteenveto

Puolan ja Suomen välinen elintasoero on vielä suuri ja sen kurominen umpeen kestää useita vuosikymmeniä. Toisaalta Puolan talous on kasvanut nopeammin kuin Suomen talous suurimman osan 1990-lukua. Puolan inflaatio on laskenut voimakkaasti, mutta työttömyys on suuri ongelma. Maataloussektorin lähentyminen EU:hun lisää työttömyyttä tulevaisuudessa. Samoin teräs- ja hiili-teollisuudet ovat suuren ja vaikean rakennemuutoksen edessä ja aloilta tulee poistumaan työvoimaa.

Puolan talouden rakenne lähestyy markkinataloutta. Palvelusektorin osuus bruttokansantuotteesta kasvaa ja maataloussektorin pienenee. Teollisuuden suhteellisen osuuden lasku kuvaa kansantalouden kehityksen rakennemuutosta. Rakennussektori kasvaa jälleenrakennuksen ja perusinfrastruktuurin kohentamisen myötä. Rahoitussektorin kasvu parantaa rahoituksen saatavuutta ja helpottaa investointeja.

Tehdasteollisuus kasvaa voimakkaasti. Sen sijaan kaivos- ja hiili-teollisuudet ovat laskevia teollisuudenhaaroja. Teollisuuden tuotannosta elintarviketeollisuus on tärkein ja kone- ja pajateollisuus toiseksi tärkein. Tehdasteollisuuden kasvu on ollut epätasaista, suuntaus on kohti korkeamman jalostusarvon tuotteita.

Investointien osuus bruttokansantuotteesta on kasvanut jatkuvasti, samoin yksityisen sektorin osuus kokonaisinvestoinneista. Pääosa investoinneista suuntautuu koneisiin ja laitteisiin. Palvelusektori kokonaisuudessaan on suurin investointikohde. Teollisuuteen investoidaan kuitenkin suhteellisesti muita sektoreita enemmän.

Puola näyttää kasvattavan pääomakantaansa tulevaisuuden kasvua varten. Vaarana on kuitenkin syvenevä vaihtotaseen vaje. Investointi- ja kulutustavaroiden suhde Puolan tuonnissa sekä investointien tuotto ratkaisevat Puolan vaihtotaseen vajeen kestävyysden pitkällä aikavälillä.

4 PUOLAN ULKOMAANKAUPPA EU:N JA SUOMEN KANSSA

4.1 Kaupan alueellinen jakauma

Puolan ulkomaankauppa on muiden entisten SEV-maiden tavoin uudelleensuuntautunut voimakkaasti 1990-luvulla. Keski- ja Itä-Euroopan EU-jäsenyyttä hakeneista 10 maasta Puolan ulkomaankauppa oli kuitenkin kaikkein länsisuuntautuneinta jo 1980-luvun lopulla.

Vuonna 1988 Puolan ulkomaankaupasta 49 prosenttia suuntautui Länsi-Eurooppaan, kun vastaavat osuudet olivat esimerkiksi Unkarilla 39 ja Tshekkoslovakialla 38 prosenttia. Osuudet ovat kaikkien näiden kolmen maan osalta nousseet 1990-luvulla ja ovat nykyisin noin 70 prosenttia.

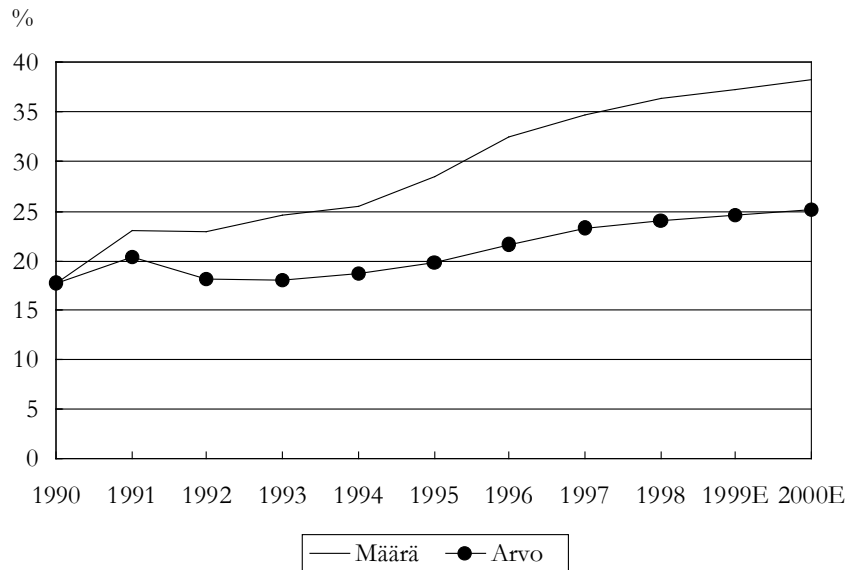
Tässä luvussa tarkastellaan Puolan ulkomaankaupan kehitystä ja sen suhteellista etua sekä arvioidaan tämän perusteella Puolan EU-jäsenyyden vaikutusta Suomen ja muiden EU-maiden ulkomaankauppaan.

1990-luvulla Puolan taloudelle on ollut ominaista nopea avoimuuden kasvu. Tuonnin osuus kokonaistarjonnasta on noussun määräosuuksina arvioituna 17:stä 38 prosenttiin ja arvo-osuuksina 26 prosenttiin noin kymmenen vuoden aikana (kuvio 4.1).

Vuonna 1997 Suomen viennin arvo Puolaan oli 3.7 miljardia markkaa ja tuonnin arvo 1.7 miljardia markkaa. EU-maista Suomi on Puolan 11. tärkein kauppakumppani. Suomen taakse jäävät portugali, Kreikka ja Irlanti. Espanjan ja Puolan kauppa on suunnilleen samalla tasolla kuin Suomen.

Puolan merkitystä Suomen ulkomaankaupan kannalta voidaan arvioida vertaamalla Suomen ja Puolan kauppavaihdon pitkän aikavälin tasapainotasoa Suomen kauppaan muiden EU-maiden tai muiden hakijamaiden kanssa. Tällaisissa kaupan potentiaalilaskel-

Kuvio 4.1 Tuonnin osuus Puolan kokonaistarjonnasta vuosina 1990-2000 (ennusteet OECD Economic Outlook)

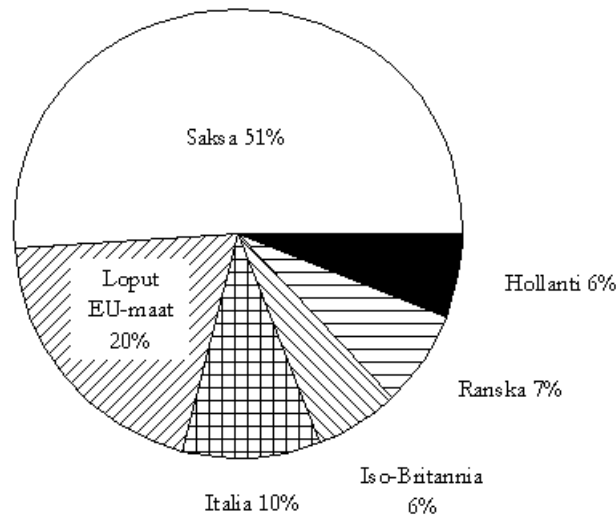
missä pitkän aikavälin tasapaino määräytyy maiden välisen etäisyyden, koon, tulotason sekä kaupallisten ja kulttuuristen yhteyksien perusteella.²

Tulevaisuuteen ulottuvissa arvioissa maiden tulotasot ja niiden väliset kauppasopimukset ovat kaikkein herkimmin muuttuvia tekijöitä. Ne muuttavat myös esimerkiksi KIE-maiden asemaa nykyisten EU-maiden kauppakumppaneina.

Baldwinin (1994) laskelmien perusteella Puola on EU-jäsenyyttä hakeneista KIE-maista Suomen ulkomaankaupalle toiseksi merkittävin maa Viron jälkeen, kun niiden tulotaso on noin puolet EU:n keskitasosta. Suuren kokonsa ja läheisen sijaintinsa vuoksi

² Gravitaatiomallista ja sen soveltamisesta Länsi- ja Itä-Euroopan maiden väliseen kauppaan, ks. Wang & Winters (1991), Hamilton & Winters (1992), ja Baldwin (1994). Suomen ja Baltian maiden kaupan potentiaalia ovat arvioineet Erkkilä ja Widgrén (1994) ja EU:n ja Baltian kaupan potentiaalia Erkkilä ja Widgrén (1995). Hieman tuoreempia laskelmia muun muassa Suomen ja Puolan tai Suomen ja lähialueiden kaupasta on löydettävissä raportista Partanen (1998).

Kuvio 4.2 Puolan EU-viennin alueellinen jakauma vuonna 1997

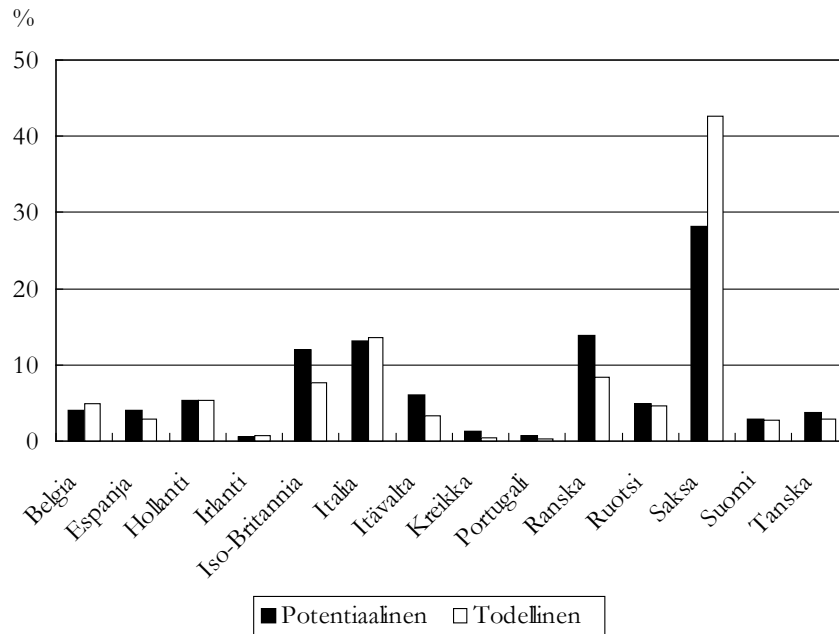
Puola on tässä tilanteessa hakijamaista potentiaalisesti tärkein kauppakumppani kaikille muille nykyisille EU-maille paitsi Suomelle (ks. Baldwin 1994, 113 ja Kaitila & Widgrén 1998, 101). Jos hakijamaiden tulotaso edelleen lähestyy EU:n keskiarvoa, Puolasta tulee KIE-maiden tärkein kauppakumppani myös Suomelle.

Puolan ulkomaankaupalle EU:n kanssa on ominaista maantieteellinen keskittyminen. Saksan osuus Puolan EU-viennistä on puolet ja viisi suurinta maata kattaa siitä 80 prosenttia. Kuviossa 4.2 on esitetty Puolan EU-viennin maantieteellinen jakauma. Huomionarvoista on myös se, että suurimmat EU-maat ovat myös Puolan tärkeimpiä kauppakumppaneita unionissa. Suomen osuus on 2.1 prosenttia.

Jos tarkastellaan Puolan koko ulkomaankauppaa Venäjä mahtuu virallisten tilastojen mukaan viiden suurimman kauppakumppanin joukkoon Saksan, Italian ja Ranskan jälkeen. Muuten Itä-Euroopan maiden osuudet ovat varsin pieniä. Viralliset tilastot kuitenkin aliarvioivat Venäjän kauppaa Puolan kanssa, sillä siitä on varsin suuri osa tilastoimatonta rajakauppaa.

Kuviossa 4.3 on verrattu EU-maiden Puolan-viennin todellista jakaumaa ja gravitaatiomallin avulla laskettua pitkän aikavälin tasa-

Kuvio 4.3 EU-maiden vienti Puolaan: todelliset ja potentiaaliset osuudet EU:n koko viennistä Puolaan, kun hakijamaiden tulotaso on puolet EU:n keskiarvosta, %

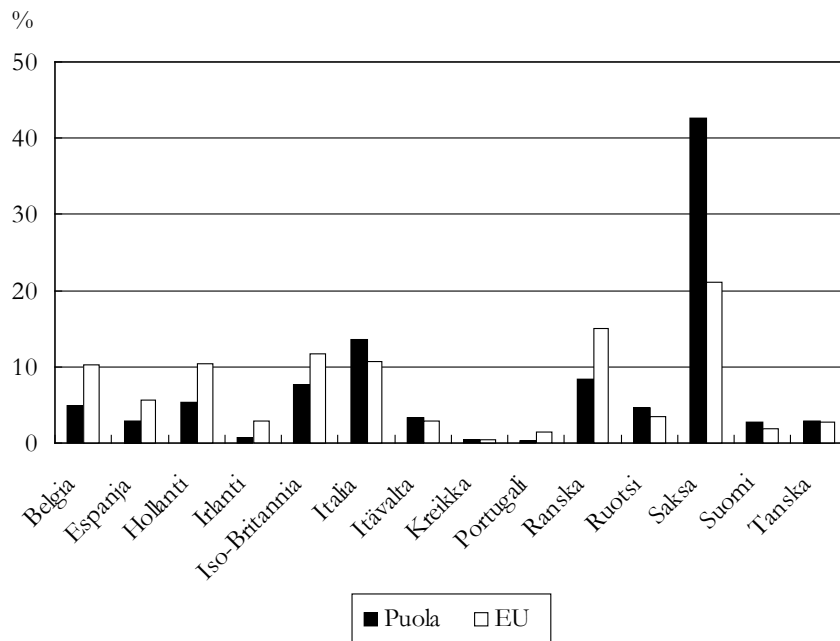

painojakaumaa (ks. Baldwin 1994). Jos todellista osuutta kuvaava musta pylväs on korkeampi kuin potentiaalista osuutta kuvaava harmaa pylväs, on odotettavissa, että pitkällä aikavälillä kyseisen maan vienti Puolaan kasvaa hitaammin kuin EU-maiden vienti keskimäärin

Kuvion 4.3 pylväistä havaitaan, että potentiaaliset ja todelliset osuudet eroavat voimakkaimmin suurten EU-maiden viennissä Puolaan. Saksa vie Puolaan suhteellisesti huomattavasti enemmän kuin viennin osuuden pitkän aikavälin tasapainossa, Ranska ja Iso-Britannia selvästi vähemmän.

Pienistä maista suurin epätasapaino on Itävallan kohdalla. Sen pitäisi lähes tuplata osuutensa EU:n viennistä Puolaan, jotta pitkän aikavälin tasapaino täyttyisi. Myös Suomen vienti Puolaan alittaa niukasti potentiaalisen osuutensa, joka on 2.8 prosenttia. Suomen vienti kattoi vuonna 1997 2.6 prosenttia EU:n viennistä Puolaan.

Kuvio 4.4 EU-maiden osuudet EU:n viennissä sisämarkkinoille ja Puolaan vuonna 1997, %

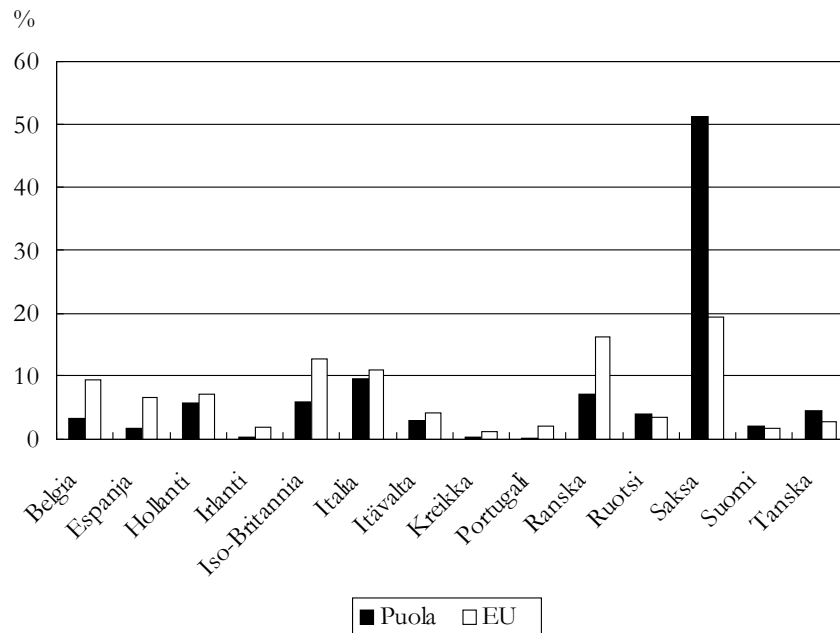

Absoluuttisesti selvästi suurin epätasapaino vallitsee Saksan viennissä Puolaan. Saksan todellinen vienti on noin puolitoistakertainen verrattuna vetovoimamallilla laskettuun tasapainotasoon.

Baldwinin (1994) laskelmien perusteella Puola on pitkällä aikavälillä, kun sen tulotaso on saavuttanut Espanjan tason, potentiaalisesti Suomen kuudenneksi tärkein kauppakumppani Euroopassa. Laajentuneessa EU:ssa sen edelle menisivät Saksa, Ruotsi, Iso-Britannia, Ranska ja Viro.

Kuvioissa 4.4 ja 4.5 on verrattu EU-maiden osuuksia sisämarkkinakaupassa sekä viennissä Puolaan ja tuonnissa Puolasta. Mustat pylväät kuvaavat sisämarkkinavientiä ja -tuontia, harmaat puolestaan vientiä Puolaan ja tuontia Puolasta. Jos harmaa pylväs on mustaa korkeampi voidaan vetää se johtopäätös, että kyseinen maa erikoistuu muita EU-maita intensiivisemmin Puolan kauppaan, kun vertailukohtana käytetään sisämarkkinakauppaa.

Suhteessa muihin EU-maihin intensiivisemmin vievät Puolaan suurista maista Saksa ja Italia ja pienemmistä maista Suomi, Ruotsi ja Itävalta.

Kuvio 4.5 EU:n tuonti sisämarkkinoilta ja Puolasta, %

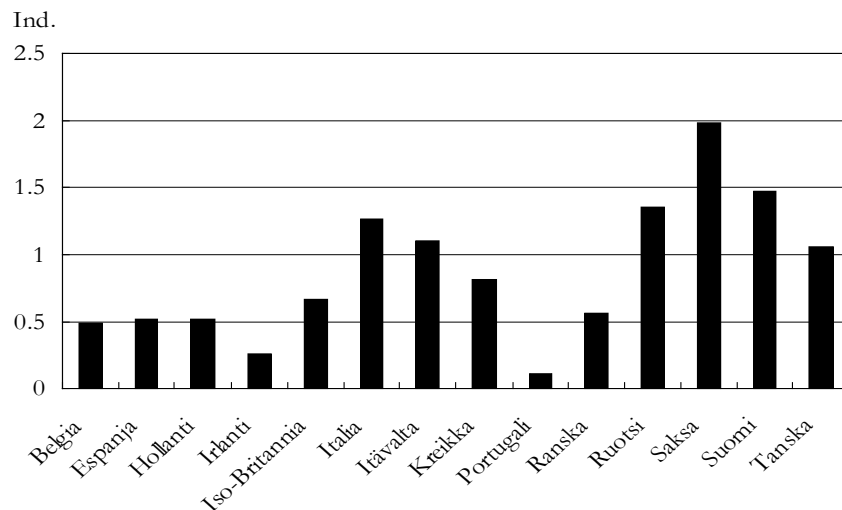
Tuonnissa Saksan osuus on hallitsevampi kuin viennissä. Sen osuus EU:n tuonnissa Puolasta on yli 50 prosenttia. Muut Puolasta suhteellisesti muita EU-maita intensiivisemmin tuovat EU-maat ovat Tanska, Ruotsi ja Suomi.

Toinen tapa arvioida kauppavirtojen alueellista intensiteettiä on laskea niin sanottu intensiteetti-indeksi. Se voidaan kirjoittaa yleisesti seuraavana osamääränä

$$\text{Intensiteetti} = \frac{\text{Maan } j \text{ osuus maan } i \text{ viennissä}}{\text{Maan } j \text{ osuus maailman tuonnissa}}$$

Jos rajoitetaan tarkastelu koskemaan Puolalla laajennettuja sisämarkkinoita yllä esitettyssä kaavassa osuus koko maailman tuonnista voidaan korvata osuutena laajennettujen sisämarkkinoiden tuonnista. Kuviossa 4.6 on esitetty nämä intensiteetti-indeksit, joissa viejäksi (maa i) on asetettu kukin EU-maa ja tuojaksi (maa j) Puola.

Kuvio 4.6 Intensiteetti-indeksit EU-maiden viennissä Puolaan laajennetuilla sisämarkkinoilla

Intensiteetti-indeksin ajatuksena on, että ykköistä suuremmat arvot kertovat intensiivisistä viennistä ja ykköistä pienemmän siitä, että maa vie maahan j suhteellisesti vähemmän kuin sen kysyntä (tuonti) edellyttäisi.

Kuviosta 4.6 havaitaan, että EU-maiden joukossa intensiiviset viejät ovat Saksa, Italia, Tanska, Ruotsi, Suomi ja Itävalta. Maantieteellisesti nämä maat ovat tietyin poikkeuksin sijainniltaan Puolaa lähimmät EU-maat. Mielenkiintoista on kuitenkin havaita, että Saksan länsipuoliset maat eivät käy kovin intensiivisesti kauppaa Puolan kanssa. Matalimmat intensiteetti-indeksit osuvatkin Portugalin ja Irlannin osalle.

Intensiteetti-indeksien perusteella Saksa näyttää siis toimivan jonkinlaisena jakolinjana EU-maiden vienti-intensiteetissä Puolaan. Tämän lisäksi intensiivisinä viejinä tulevat etelästä Itävalta ja Italia sekä pohjoisesta Suomi, Ruotsi ja Tanska. Huomionarvoista on myös se, että alle ykkösen intensiteetti-indekseistä korkein osuu Kreikalle, mikä edelleen vahvistaa pohjois-etelä-suuntaisuutta EU-maiden viennissä Puolaan.

4.2 Kaupan tavararakenne ja suhteellinen etu

Edellisessä jaksossa tarkastelu keskittyi Puolan ja EU-maiden kokonaiskauppavaihtoon. Seuraavassa siirrytään analysoimaan kaupan rakennetta tavararyhmittäin. Tätä tarkoitusta varten käytetään EUROSTATin CN(4)-numerotason³ luokitusta, joka sisältää 1242 tavararyhmää. Se antaa mahdollisuuden kohtalaisen tarkkaan tavararyhmittäiseen analyysiin.

Siinä missä Puolan kauppa EU-maiden kanssa on kohtalaisen keskittynyttä erityisesti Saksan korkean osuuden vuoksi, niin Puolan EU-kaupan tavararakenne on kohtalaisen monipuolinen. Kuviossa 4.7 on esitetty EU-maiden ja Puolan EU-viennin tasaista jakautumista käyttämällä Herfindahl-indeksin käänteislukua. Herfindahl indeksi voidaan kirjoittaa

$$H = \sum s_i^2,$$

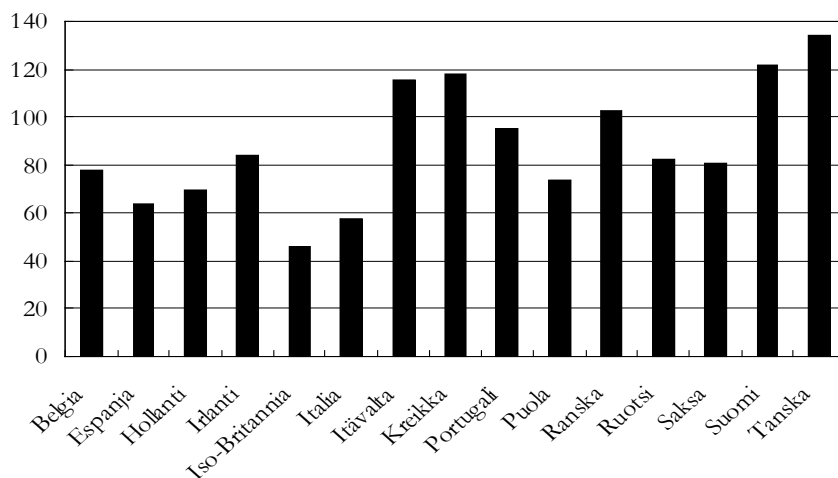
jossa s_i on CN(4)-luokan osuus tietyn maan viennissä. Herfindahl-indeksin maksimiarvo on yksi. Tällöin vientiä on vain yhdessä tavararyhmässä. Kun vienti on mahdollisimman tasaisesti jakautunut kaikkiin tavararyhmiin indeksi pienenee. CN(4)-tasolla luokkia on 1242, jolloin teoreettinen minimi indeksille on $1/1242$. Herfindahl-indeksin käänteisluku (efektiivinen luokkien lukumäärä) on havainnollisempi monipuolisuuden mitta, koska täydellisen keskittymisen tapauksessa se saa arvon yksi ja tasaisen jakaantumisen tapauksessa tässä arvon 1242.

Kuviossa 4.7 on esitetty efektiivinen CN(4)-tason luokkien lukumäärä EU-maille ja Puolalle niiden EU-viennissä. EU-maiden keskiarvo asettuu hieman yli kahdeksaankymmeneen. Tasaisimmin vienti on jakautunut Tanskassa, Suomessa ja Kreikassa. Puolan kohdalla vienti on jakautunut hieman epätasaisemmin kuin EU:ssa keskimäärin, mutta ero ei ole kovin suuri.⁴

³ Lyhenne CN tulee sanoista combined nomenclature.

⁴ Tältä osin Puolan kauppa EU:n kanssa eroaa merkittävästi esimerkiksi Baltian maiden kaupasta, joka on hyvin keskittynyttä (Kaitila & Widgrén 1999).

Kuvio 4.7 EU-maiden ja Puolan viennin tavararakenteen tasaisuus vuonna 1997

Seuraavassa suhteellisen edun tarkastelu perustuu niin sanottuun paljastettuun suhteelliseen etuun. Sitä mitataan toteutuneitten kauppavirtojen perusteella. Laskelmat on tehty seuraavaa kauppataasekorjaamatonta Balassa-indeksiä käyttäen

$$BI = \frac{x_{ij}^k / X_{ij}}{x^k / X},$$

jossa x_{ij}^k = maan i tuotteen k vienti maahan j ,
 X_{ij} = maan i kokonaisvienti maahan j ,
 x^k = tuotteen k osuus EU:n sisäviennissä,
 X = EU:n koko sisävientä.

Jakajassa on käytetty viiteryhmänä EU:n sisäkauppaa. Tarkkaan ottaen vertailu tulisi tehdä käyttämällä koko maailman vientiä. Aja-tuksena on, että osoittaja kertoo sen, kuinka merkittävä hyödyke k on tietyn maan, kuten Puolan, viennissä ja nimittäjä puolestaan sen, kuinka merkittävä tämä hyödyke on koko maailman tai tässä EU:n viennissä. Balassa-indeksin ykköistä suuremmat arvot kerto-

vat, että hyödyke on suhteellisesti tärkeämpi tarkasteltavan maan viennissä kohdemaahan kuin viiteryhmän viennissä. Tämä katsotaan osoitukseksi suhteellisesta edusta.

Balassa-indekseihin perustuvan tarkastelun pääasiallinen pyrkimys on antaa mahdollisimman laaja yleiskuva Puolan ja EU-maiden suhteellisesta edusta ja niiden samankaltaisuudesta näiden välisessä kaupassa. Voidaan ajatella, että suhteellisen edun samankaltaisuus joidenkin EU-maiden ja Puolan välillä viestii mahdollisesta kilpailuasetelmasta maiden välillä.

Toinen näkökulma on se, kuinka EU-maiden paljastettu suhteellinen etu Puolan markkinoilla suhtautuu niiden yleiseen suhteelliseen etuun. Kaikki tarkastelut perustuvat CN4-luokituksen kauppa-aineistoon vuodelta 1997.

Mainittujen kysymysten tilastollinen tarkastelu perustuu yksinkertaiseen χ^2 -nelikenttätestiin, jolla testataan kahden muuttujan välistä riippumattomuutta. Seuraavassa muuttujina ovat joko EU-maiden viennin Balassa-indeksit niiden viennissä Puolaan ja EU:hun tai kunkin EU-maan ja Puolan viennin Balassa-indeksit viennissä EU-sisämarkkinoille. Edellisen testin tarkoituksena on arvioida EU-maiden paljastetun suhteellisen edun riippuvuutta Puolan markkinoilla ja jälkimmäisellä EU-maiden ja Puolan paljastetun suhteellisen edun riippuvuutta – mahdollisia kilpailuasetelmia – sisämarkkinoilla.

Puolan EU-jäsenyyden kannalta kilpailuasetelmat muodostavat mielenkiintoisemman kysymyksen. EU-maiden viennin paljastettu suhteellinen etu Puolassa verrattuna niiden EU-viennin suhteelliseen etuun antaa informaatiota Puolan oman kotimaisen tarjonnan mahdollisten heikkouksien tai vahvuuksien seurauksista. Vuonna 1998 tuonnin osuus Puolan kokonaistarjonnastahan oli jo 37 prosenttia. Suomessa vastaava osuus oli 23.5 prosenttia.

Testin läpiviemiseksi Balassa-indeksit on luokiteltu taulukossa 4.1 kuvattuun nelikenttään. Siinä on laskettu, kuinka monessa CN4-hyödykeryhmässä Puolalla on viennissään suhteellinen etu ($BI > 1$) ja kuinka monessa sillä on suhteellinen haitta ($BI < 1$). Tämän jälkeen kyseisten hyödykeryhmien lukumäärät on jaettu taulukon 4.1 esimerkkien mukaisesti 2x2-matriisiin.

Taulukossa 4.1 voidaan sanoa, että EU-maiden suhteellinen etu EU-markkinoilla ja Puolassa vastaavat sitä paremmin toisiaan mitä

enemmän havainnot sijoittuvat soluihin A ja D. Taulukossa 4.2 edellä mainittu kilpailuasetelma Puolan ja EU-maiden välillä sisämarkkinoilla näkyy vastaavasti Puolan paljastetun suhteellisen edun ja EU-maan paljastetun suhteellisen edun samankaltaisuutena, jolloin soluissa A ja D on runsaasti havaintoja. Puolan viennin paljastettu suhteellinen etu on sitä kapea-alaisempi mitä suurempi osuus havainnoista osuu soluihin B ja D.

Taulukko 4.1 Kunkin EU-maan paljastettu suhteellinen etu EU:n markkinoilla ja Puolan markkinoilla

EU-maan vienti Puolaan <i>vs.</i> Puolan vienti EU:hun		EU-maasta Puolaan	
		BI > 1	BI < 1
EU-maasta EU:hun	BI > 1	A	B
	BI < 1	C	D

Taulukko 4.2 Puolan ja kunkin EU-maan paljastettu suhteellinen etu EU-sisämarkkinoilla

Puolan vienti EU:hun <i>vs.</i> EU-maan vienti EU:hun		Puolasta EU:hun	
		BI > 1	BI < 1
EU-maasta EU:hun	BI > 1	A	B
	BI < 1	C	D

Kyseisestä aineistosta on ensimmäisen esimerkkitaulukon mukaisesti laskettu χ^2 -testisuure siten, että nollahypoteesina on paljastetun suhteellisen edun riippumattomuus EU-sisämarkkinoilla ja Puolan markkinoilla. Käytetty χ^2 -testisuure on muotoa

$$\chi^2 = \frac{N \left(|AD - BC| - \frac{N}{2} \right)^2}{(A+B)(C+D)(A+C)(B+D)}.$$

Kyseinen testisuure noudattaa χ^2 -jakaumaa yhdellä vapausasteella. Valitsemalla merkitsevyystasoksi 0.01, nollahypoteesi EU-maan paljastetun suhteellisen edun riippumattomuudesta EU-sisämarkkinoilla ja Puolassa hylätään, kun testisuure ylittää arvon 6.6.

Taulukko 4.3 kokoaa tulokset. Siinä ensimmäisessä sarakkeessa on esitetty kukin EU-maa, sarakkeissa 2-5 taulukon 4.1 mukaiset havaitut frekvenssit kussakin solussa ja kuudennessa sarakkeessa laskettu testisuure. Tapaukset, joissa riippumattomuus voidaan hylätä on tummennettu.

Taulukko 4.3 χ^2 -testit EU:n Puolan viennin paljastetun suhteellisen edun ja EU:n sisämarkkinaviennin paljastetun suhteellisen edun riippumattomuudelle

Maa	Solu A	Solu B	Solu C	Solu D	Testisuure
Ranska	145	304	155	638	24.7
Belgia-Luxemburg	145	356	96	645	47.8
Alankomaat	180	237	166	659	72.0
Saksa	269	241	165	567	119.3
Italia	219	258	66	699	228.9
Iso-Britannia	160	250	123	709	90.4
Irlanti	41	138	39	1024	90.9
Tanska	123	181	108	830	125.2
Kreikka	58	148	45	991	125.0
Portugali	58	202	41	941	89.7
Espanja	83	269	62	828	65.9
Ruotsi	128	141	98	875	196.7
Suomi	67	127	55	993	155.2
Itävalta	144	243	138	717	66.2

Taulukosta 4.3 havaitaan, että nollahypoteesi paljastettujen suhteellisten etujen riippumattomuudesta voidaan hylätä kaikissa tapauksissa. EU-maat näyttävät erikoistuvan Puolan markkinoilla samalla tavalla kuin niiden yleinen paljastettu suhteellinen etu antaisi odottaakin. Tämä ei sinänsä ole kovin yllättävä tulos. Vastava yhdellä pienellä poikkeuksella on havaittavissa muun muassa EU-maiden Baltian kaupassa (Kaitila & Widgrén 1999).

Taulukon 4.3 kenties mielenkiintoisimmat johtopäätökset voidaan tehdä vertaamalla toisaalta solujen A ja D sekä toisaalta solujen B ja C havaintojen lukumäärää. Solussa A ovat ne tapaukset, joissa EU-mailla on paljastettu suhteellinen etu sekä EU:ssa että Puolassa ja solussa D ne, joissa paljastettua suhteellista etua ei ole kummassakaan. Poikkeuksetta nähdään, että solun D havaintojen lukumäärä on suurempi. Paljastettujen suhteellisten etujen samankaltaisuus perustuu pikemminkin siihen, että suhteellinen etu on sekä EU-markkinoilla että Puolassa kohtalaisen suppea.⁵

Verrattaessa solujen B ja C havaintojen lukumäärää nähdään jälleen, että kaikissa tapauksissa solun B havaintojen lukumäärä on suurempi kuin solun C havaintojen lukumäärä. Soluun B sijoittuvat tapaukset, joissa EU-mailla on paljastettu suhteellinen etu EU:ssa, mutta ei Puolassa ja soluun C tälle päinvastaiset tapaukset. Koska solun B frekvenssit ovat poikkeuksetta suuremmat kuin C:n, kaikilla EU-mailla on Puolan markkinoilla hyödyntämätöntä suhteellista etua suhteessa sellaisiin tavararyhmiin, joissa mailla on paljastettu suhteellinen etu EU-markkinoilla.

Taulukon 4.3 perusteella EU-maiden viennin rakenne poikkeaa niiden yleisen paljastetun suhteellisen edun rakenteesta vain vähän, koska ”uusia”, EU-maiden yleisestä suhteellisesta edusta poikkeavia, tavararyhmiä on EU-maiden Puolan viennissä vähän (solun C havaintojen lukumäärä on pienempi kuin solun D). Samankaltaisuutta ei voida niinkään perustella sillä, että EU-maat olisivat hyödyntäneet kokonaan yleisen suhteellisen etunsa.

Erityisen vahvasti suhteellisen edun hyödyntämättömyys näkyy verrattaessa sarakkeita A ja B. Myös näiden välillä pätee lähes säännönmukaisesti se, että B-solun havaintojen lukumäärä on suurempi kuin A-solun. Vain Saksa muodostaa poikkeuksen. Keskimäärin noin 40 prosenttia EU-maiden yleisen paljastetun suhteellisen edun tavararyhmistä osuu yksin niiden Puolan markkinoilla havaitun paljastetun suhteellisen edun tavararyhmiin. Vastaavasti vertaamalla sarakkeita C ja D havaitaan, että D:n havaintojen lukumäärä on poikkeuksetta selvästi suurempi kuin C:n. Keskimäärin 90 prosenttia EU-maiden yleisen paljastetun suhteellisen edun

⁵ Tältä osin tulosten rakenne eroaa jonkin verran EU-maiden Baltian kaupan tuloksista (vrt. Kaitila & Widgrén 1999).

tavararyhmistä osuu yksiin niiden Puolan markkinoilla havaitun paljastetun suhteellisen edun tavararyhmiin.

Suhteellisen edun kapealle hyödyntämiselle voidaan hakea selitystä ainakin kahdesta lähteestä. Ensimmäinen on se, että Puola on kohtalaisen suuri maa. Tällöin sen kohtuullisen lakea tuotantorakenne ja omavaraisuus voisi selittää ainakin osan ilmiöstä. Tätä selitystä ei kuitenkaan tue se, että Puolan avoimuus on 1990-luvun aikana kasvanut nopeasti (ks. edeltä kuvio 4.1).

Toinen selitys voi liittyä yksinkertaisesti siihen, että EU:n ja Puolan välinen ulkomaankauppa on vasta hakeutumassa tasapainoonsa. Nopeasti tapahtunut avautuminen ulkomaankaupalle on alkuvaiheessa keskittynyt tasapainotilaa kapeammin.

Toisaalta erot selittyvät varmasti pidempäänkin sillä, että EU-sisämarkkinat ja Puola ovat melko erilaisia markkina-alueita. Joka tapauksessa Puolan jäsenyys EU-sisämarkkinoilla yhdenmukaistaa edelleen suhteellisen edun hyödyntämistä.

Suomen kohdalla EU-sisämarkkinoiden paljastetun suhteellisen edun hyödyntäminen kuuluu kapeimpien joukkoon. Samaan ryhmään voidaan lukea Portugali, Kreikka ja Irlanti. Erityisen silmiinpistävää on solun D havaintojen suuri määrä, joka on Irlannin jälkeen toiseksi suurin.

Taulukossa 4.4 asetelma on käännetty toisinpäin tarkastelemaan EU-sisämarkkinoita. Siinä on esitetty vastaavat riippumattomuustarkastelut kuin taulukossa 4.3, mutta vertailtavina ovat EU-maiden ja Puolan paljastetut suhteelliset edut EU-markkinoilla. Testin kriittinen arvo on kuten edellä 6.6. Tätä suuremmat testisuureen arvot on tummennettu ja ne indikoivat suhteellisen edun samankaltaisuudesta.

Taulukon 4.4 tulokset kertovat selvästi sen, että Puolan paljastettu etu EU-markkinoilla ei ole kovin samankaltainen useimpien EU-maiden kanssa. Riippumattomuushypoteesi voidaan hylätä Ison-Britannian, Tanskan, Kreikan, Portugalin, Itävallan ja Suomen kohdalla. Näistä Isoa-Britanniaa lukuun ottamatta solun D havaintojen lukumäärä on hyvin suuri, Suomen osalla kaikkein suurin.

Taulukko 4.4 χ^2 -testit Puolan EU-maiden EU-viennin paljastetun suhteellisen edun riippumattomuudelle

Maa	Solu A	Solu B	Solu C	Solu D	Testisuure
Ranska	126	323	219	574	0.0
Belgia-Luxemburg	144	356	201	541	0.4
Alankomaat	117	300	228	597	0.0
Saksa	124	386	222	510	5.4
Italia	156	321	189	576	9.4
Iso-Britannia	90	320	255	577	10.4
Irlanti	41	137	304	760	2.3
Tanska	124	180	222	716	33.5
Kreikka	79	126	266	771	14.2
Portugali	119	141	226	756	53.1
Espanja	105	247	241	649	0.9
Ruotsi	87	187	258	715	3.6
Suomi	72	122	274	774	9.8
Itävalta	146	240	199	657	28.2

Suomen ja Kreikan sekä Puolan paljastetun suhteellisen edun samankaltaisuus EU-markkinoilla onkin selkeästi peräisin siitä, että suhteellinen etu on kapea. Sama piirre pätee myös Itävallan, Tanskan ja Portugalin osalta, mutta näillä ja Puolalla on runsaammin tavararyhmiä, joissa molemmilla on paljastettu suhteellinen etu (solu A). Suhteellisen edun samankaltaisuuden perusteella siis Puola näyttäisi kilpailevan potentiaalisesti voimakkaimmin Tanskan, Itävallan ja Portugalin kanssa.⁶

Puolan suurimman kauppakumppanin Saksan osalta testisuure on tilastollisesti merkitsevä viiden prosentin merkitsevyystasolla. Saksan kohdalla lukuihin aiheutuu kuitenkin pientä vääristymää sen vuoksi, että Saksan osuus Puolan viennissä EU:hun on niin suuri. Jos vastaava testi tehdään niin, että vähennetään Saksa EU:n sisämarkkinakaupasta, Puolan ja Saksan paljastettu suhteellinen etu

⁶ Mielenkiintoinen yksityiskohta on, että samat maat Italiaa ja Isoa-Britanniaa lukuun ottamatta kuuluivat myös niihin, jotka kohtaavat paljastetun suhteellisen edun kautta tulevan kilpailupaineen myös Baltian maista (Kaitila & Widgren 1999). Erona Baltian maiden kohdalla on Saksan paljastetun suhteellisen edun samankaltaisuus.

on sisämarkkinoilla toisistaan riippumaton. Paljastetun suhteellisen edun perusteella Puola näyttäisikin erikoistuvan hieman samalla tavalla kuin Saksa erikoistuu EU-markkinoilla, mutta tämä tapahtuu Puolan osalta nimenomaan Saksassa. Varovaisesti voisi päätellä, että tämä olisi merkki saksalaisyritysten teettämästä palkkatyövalmistuksesta Puolassa.

Kolmas suhteellisen edun tarkastelutapa on verrata EU-maiden erikoistumista Puolassa paljastetun suhteellisen edun valossa. Tältä osin lukuja hieman vääristää Saksan korkea osuus EU-maiden viennistä Puolaan. Karkeasti arvioiden näyttää kuitenkin siltä, että suurimmat viejät: Saksa, Iso-Britannia, Italia, Ranska, Hollanti ja Tanska erikoistuvat jossain määrin samalla tavalla. Suomen kannalta paljastetulla suhteellisella edulla arvioitu erikoistuminen näyttää olevan kutakuinkin riippumatonta muista EU-maista.

4.3 Ristikkäiskauppa ja suorat sijoitukset

Ristikkäiskauppaa eli samankaltaisten tuotteiden samanaikaisen viennin ja tuonnin osuutta koko ulkomaankaupasta voidaan arvioida Grubel-Lloyd-indeksillä

$$GL_{ij} = \left[1 - \frac{\sum_k |x_{ij}^k - m_{ij}^k|}{X_{ij} + M_{ij}} \right] * 100,$$

jossa x_{ij}^k (m_{ij}^k) on tuotteen k vienti (tuonti) maasta i maahan j sekä X_{ij} (M_{ij}) koko vienti (tuonti) maasta i maahan j .

Ristikkäiskauppa jaetaan usein vertikaaliseen ja horisontaaliseen osaan. Näistä viimeksi mainittu tarkoittaa samankaltaisten ja myös samanarvoisten (samanlaisen laadun) hyödykkeiden kauppaa. Vertikaaliseksi ristikkäiskauppaa sanotaan silloin, kun hyödykkeet ovat samankaltaisia, mutta erilaatuisia tai eriarvoisia. Rajana vertikaalisen ja horisontaalisen ristikkäiskaupan välillä pidetään usein 15 prosentin eroa vienti- ja tuontihyödykkeiden yksikköarvoissa. Jos ero on tätä pienempi, kauppa on horisontaalista ristikkäiskauppaa, jos suurempi, se on vertikaalista.

Viimeaikaisissa EU-maiden ja KIE-maiden välisen ulkomaankaupan empiirisissä tarkasteluissa on havaittu ristikkäiskaupan nopea kasvu (Hoekman & Djankov 1996, Aturupane et. al. 1997, Kaitila & Widgrén 1999). Esimerkiksi Tsekin ja Unkarin EU-kaupasta oli jo vuonna 1995 noin 40 prosenttia ristikkäistä. Vaikka luvut ovat edelleen selvästi pienempiä kuin EU:n sisäkaupassa keskimäärin, ovat ne jo suunnilleen samalla tasolla kuin esimerkiksi Suomen EU-kaupassa. Lisäksi ristikkäiskaupan osuudet näyttävät olevan edelleen kasvussa Tsekin ja Unkarin kohdalla.

Ristikkäiskaupan kasvu on perustunut suurimmaksi osaksi vertikaalisen ristikkäiskaupan kasvuun. Tätä on puolestaan kasvattanut muun muassa palkkatyövalmistus Itä-Euroopan maissa, mitä on edistetty muun muassa sillä, että näin KIE-maissa tuotettava arvonnalisä lasketaan EU-peräiseksi arvonnalisäksi alkuperäsääntöjä sovellettaessa. Puola näyttää olevan runsaat viisi vuotta Tsekiä ja Unkaria jäljessä tässä kehityksessä.

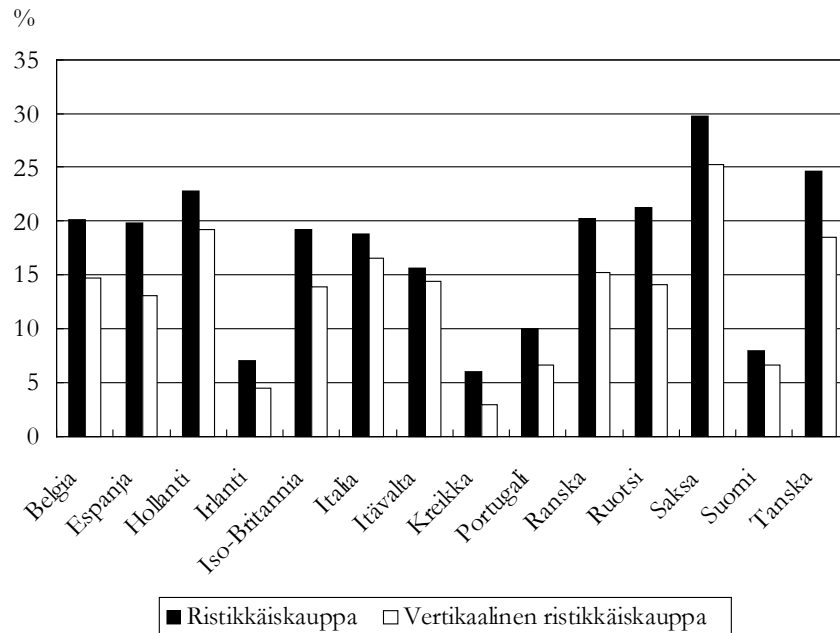
KIE-maiden EU-jäsenyys poistaa alkuperäsääntöjen soveltamistarpeen, koska niistä tulee tulliliiton jäsenmaita. Valmistus KIE-maissa on kuitenkin luonut investointeja EU-maista KIE-maihin, mikä on edesauttanut niiden oman teollisuuden ja tarjonnan kehittymistä.

Puola on EU:n jäsenyyttä hakeneista maista suurin ulkomaisten investointien kohde. Suhteessa maan talouden kokoon se on kuitenkin edelleen jäljessä Tsekiä ja Unkaria. Sama kehitys näkyy myös kuviossa 4.8 esitetyissä ristikkäiskaupan arvioissa. Laajinta ristikkäiskauppaa on Puolan kaupassa Saksan kanssa, mutta kaiken kaikkiaan osuudet ovat pienempiä kuin Tsekin ja Unkarin kaupassa EU-maiden kanssa.

Kuviosta 4.8 nähdään, että Puolan suurimmat kauppakumppanit EU:ssa sijoittuvat kärkipäähän myös ristikkäiskaupan osuuksilla mitattuna. Tämä vahvistaa jo edellä mainitun tuloksen, jonka mukaan EU-maiden kauppa Puolan kanssa ei ole kehittynyt kokonaan niiden yleiseen paljastettuun suhteelliseen etuun perustuen vaan vertikaalinen ristikkäiskauppa on varsinkin viime vuosina kasvanut.

Suomen ristikkäiskauppa Puolan kanssa on vähäistä, alle 10 prosenttia koko kaupasta. Tämäkin osaltaan selittää sen, miksi Suomen paljastettu suhteellinen etu on melko riippumaton muiden EU-maiden paljastetusta suhteellisesta edusta Puolassa.

Kuvio 4.8 Ristikkäiskauppa EU-maiden ja Puolan välillä, osuus koko kaupasta, %

Kuviossa 4.9 on tuotu esille ristikkäiskaupan ja suorien sijoitusten välinen yhteys EU:n ja Puolan välillä. Pystyakselilla on kuvattu EU-maiden ristikkäiskaupan osuutta niiden koko kaupasta Puolan kanssa ja vaaka-akselilla puolestaan suorien sijoitusten osuutta EU-maiden tekemistä suorista sijoituksista.

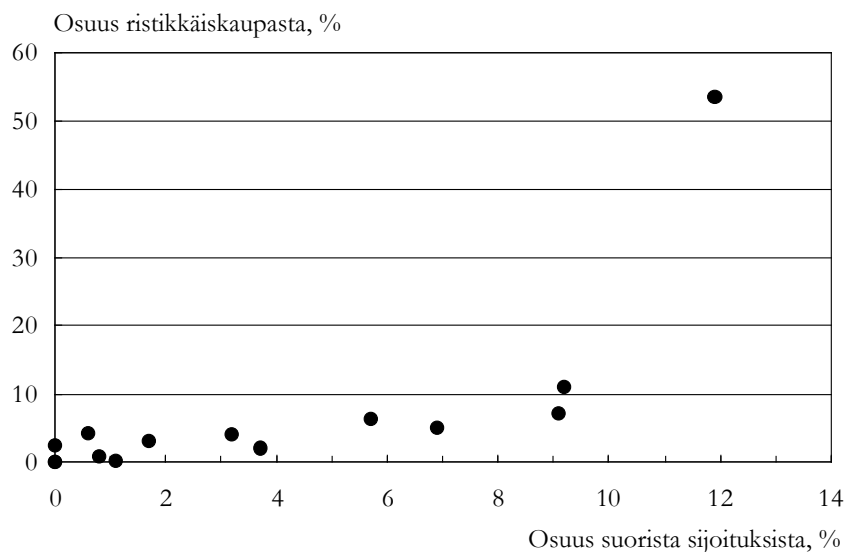
Kuvio vahvistaa myös Puolan osalta sen, että suorat sijoitukset kasvattavat selvästi ristikkäiskauppaa (vrt. Aturupane et. al. 1997, Fontagné et al. 1998). Koska näin syntyvä ristikkäiskauppa EU-maiden ja KIE-maiden välillä on tyypillisesti vertikaalista, esitimme seuraavan yksinkertaisen regressioyhtälön

$$\text{VIIT}(\%) = 0.40 + 0.83 \text{ FDI},$$

(1.21) (4.39)

jossa VIIT tarkoittaa vertikaalisen ristikkäiskaupan osuutta EU-maiden vertikaalisesta ristikkäiskaupasta Puolan kanssa ja FDI vastaavaa suorien sijoitusten osuutta. Kerrointen t-arvot on esitetty suluissa yhtälön alla.

Kuvio 4.9 EU-maiden ristikkäiskauppa Puolan kanssa ja suorat sijoitukset Puolaan

FDI-muuttujan kerroin on tilastollisesti selvästi merkitsevä, joten mitä suuremmasta osuudesta EU-maiden suorista sijoituksista tietty maa edustaa sitä suurempi on sen osuus myös EU:n vertikaalisesta ristikkäiskaupasta Puolan kanssa.

Edellä mainittu tulos voi olla hieman harhaanjohtava, koska maan koko vaikuttaa molempiin muuttujiin. Tämän eliminointiseksi voidaan tarkastella vertikaalisen ristikkäiskaupan osuutta kunkin maan kaupasta Puolan kanssa, jolloin saadaan seuraava yksinkertainen regressio

$$\text{VIIT}(i) = 8.88 + 0.13 \text{ FDI},$$

(5.37) (3.73)

jossa FDI-muuttujan kerroin on edelleenkin selvästi merkitsevä. Näin EU-maan osuus EU:n tekemistä suorista sijoituksista Puolaan selittää myös vertikaalisen ristikkäiskaupan osuutta kyseisen maan kaupassa Puolan kanssa.

4.4 Suomi Puolan ja EU:n välisessä kaupassa

Edellä esitetyn yleisen tarkastelun perusteella näyttää, että EU-maista Saksa on hyödyntänyt kaupallisen potentiaalinsa Puolan markkinoilla kaikkein parhaiten. Maan osuus Puolan EU-tuonnista on runsaat 40 prosenttia ja viennistä puolet.

Puolan integroitua syvemmin EU-sisämarkkinoille Saksan ylikorostunut asema tasoittuu. Pitkällä aikavälillä suurista EU-maista Ranskan ja Ison-Britannian suhteellinen osuus Puolan ulkomaankaupassa kasvaa, Italian ja erityisesti Saksan osuus pienenee. Pienistä maista kaupan pitkän aikavälin potentiaalien perusteella Itävallan suhteellinen osuus Puolan ulkomaankaupassa kasvaa.

Vuonna 1997 Suomen viennin arvo Puolaan oli 3,7 miljardia markkaa. Karkean arvio suomalaisyritysten vientipotentiaalin arvosta on mahdollista tehdä Puolan bruttokansantuotteen kasvua koskevien arvioiden perusteella. Yleisesti toisen maailmansodan jälkeen maailman tuotanto on kasvanut huomattavasti hitaammin kuin maailmankauppa. 1990-luvulla kaupan määrän kasvu on ollut kaksinkertainen tuotannon määrän kasvuun verrattuna. Saman kehityksen arvioidaan jatkuvan myös seuraavan viiden vuoden aikana (ks. ETLA 1999).

Karkeasti arvioiden, jos Puolan bruttokansantuote kasvaisi esimerkiksi viisi prosenttia vuodessa seuraavan vuosikymmenen ajan, edellä kuvattu logiikka johtaisi siihen, että Puolan tuonnin tulisi kasvaa kymmenen prosenttia vuodessa. Koska Suomen osuus Puolan markkinoille vastaa kutakuinkin Suomen potentiaalista osuutta, Suomen viennin voi arvioida kasvavan keskimäärin samaa vauhtia. Skenaarion mukaan vuonna 2007 Suomen vienti Puolaan ylittäisi kymmeneen miljardiin markkaan vuoden 1997 hinnoin.

Puolalla on kuitenkin takanaan vuosikymmenen kestänyt avoimuuden ripeä kasvu. Tuonnin osuus kokonaistarjonnasta on lähes 40 prosenttia. Kuvattu kehitys nostaisi osuuden 65 prosenttiin vuonna 2007, mikä ei Puolan nykyisen ulkoisen epätasapainon perusteella vaikuta uskottavalta. Vaihtoehtoisesti voidaan kuvitella, että ehdoton maksimiarvo tuonnin osuudelle kokonaistarjonnasta on 50 prosenttia, jolloin viiden prosentin talouskasvu johtaisi 6.5 prosentin kaupan kasvuun. Tämäkin lähes kaksinkertaistaisi Suomen vuoden 1997 hinnoin arvioidun viennin Puolaan vuoteen 2007 mennessä.

Puolan avoimuuden kasvu kertoo myös siitä, että maan EU-jäsenyyden merkitys kaupan määrän kannalta jää oletettavasti hyvin pieneksi. Puolan yleinen avautuminen ja vapaakauppasopimus Euroopan unionin kanssa ovat jo merkinneet keskeisimpien vaikutusten toteutumista.

Kauppa EU-maiden ja Puolan välillä perustuu suurimmaksi osaksi suhteellisen edun hyödyntämiseen. Tämä johtuu erilaisista resurssiperustoista sekä Puolan ja EU-maiden talouksien rakenteellisista ja kehityksellisistä eroista. Korkeimmat ristikkäiskaupan osuudet Puolan kaupassa ovat EU-maista Saksalla, Tanskalla, Hollannilla ja Ruotsilla. Matalimmat puolestaan Kreikalla, Suomella, Irlannilla ja Portugalilla. Myös maantieteellinen sijainti selittää ristikkäiskaupan osuutta.

Paljastetun suhteellisen edun tarkastelun perusteella kaikki EU-maat erikoistuvat viennissään Puolaan samojen hyödykkeiden vientiin kuin ne erikoistuvat EU-markkinoillakin. Hyödykevalikoima Puolan markkinoilla on kuitenkin hieman kapeampi kuin EU-maiden viennissä muihin EU-maihin.

Puolan paljastettu etu EU-markkinoilla ei puolestaan ole kovin samankaltainen useimpien EU-maiden kanssa. Samankaltaisuutta voidaan löytää Ison-Britannian, Tanskan, Kreikan, Portugalin, Itävallan ja Suomen sekä Puolan paljastetun suhteellisen edun väliltä. Erityisesti Suomen ja Kreikan kohdalla samankaltaisuutta selittää pikemminkin se, että niiden ja Puolan viennissä EU:hun on runsaasti tavararyhmiä, joissa mailla ei ole suhteellista etua.

Saksan ja Puolan paljastettu suhteellinen etu muistuttaa toisiaan, jos Saksan tuonti Puolasta lasketaan mukaan osaksi EU-sisämarkkina-aluetta, mutta ne ovat keskenään riippumattomia EU-sisämarkkinoilla, jos Saksa luetaan pois. Puola ei siis kilpaile samankaltaisella viennin rakenteella Saksan kanssa muualla kuin Saksan kotimarkkinoilla.

Yleisen suhteellisen edun perusteella merkittävimpiä muutoksia Puolan integroitumisen edetessä onkin todennäköisesti EU-maiden viennin monipuolistuminen. Tästä kehityksestä viestii Saksan vienti. Saksa on suurin viejä Puolaan ja sen viennin rakenne Puolaan on kaikkein monipuolisin suhteessa sen paljastettuun suhteelliseen etuun EU-markkinoilla.

Puolan vienti EU:hun on hieman keskittyneempää harvempiin tavararyhmiin kuin EU-maiden vienti sisämarkkinoille keskimäärin. Ero ei kuitenkaan ole merkittävä. Kymmenen suurinta viennin tavararyhmää CN(4)-luokituksella (1242 tavararyhmää) kattaa 23 prosenttia Puolan viennistä EU:hun. Osuus on sama kuin kymmenen suurimman tavararyhmän osuus EU:n viennistä Puolaan (ks. taulukot 4.5 ja 4.6).

Suomen ja Puolan välinen kauppa puolestaan on erittäin keskittynyttä. Kymmenen suurimman CN(4)-luokan osuus Puolan viennissä Suomeen on peräti 75 prosenttia ja Suomen viennissä Puolaan 56 prosenttia (ks. taulukot 4.7 ja 4.8).

Tarkastelemalla taulukoissa 4.5 ja 4.6 esitettyjä päävientihyödykkeitä Puolan ja EU:n välisessä kaupassa havaitaan, että yhdeksän kymmenestä tavararyhmästä ovat sekä EU:n viennissä että tuonnissa samoja. Ristikkäiskauppa EU:n ja Puolan välillä näyttääkin koostuvan ensisijaisesti tärkeimpien tavararyhmien kaupasta.

Verrattuna Suomen ja Puolan kauppiaan taulukoiden 4.5 ja 4.6 päävientihyödykkeet eroavat lähes totaalisesti. Suomen tuonnissa Puolasta kymmenen EU:n tärkeintä tuontihyödykettä kattaa ainoastaan 0.6 prosenttia. Viennissä vastaavuutta on hieman enemmän, mutta sekin perustuu yksinomaan kivennäispolttoaineiden ja öljyjen (pl. raakaöljy) vientiin.

EU-maiden suhteellisen edun kapealle hyödyntämiselle voidaan hakea selitystä ainakin kahdesta lähteestä. Ensimmäinen on se, että Puola on kohtalaisen suuri maa ja sen oma lakea tuotantorakenne ja omavaraisuus selittäisi EU-maiden viennin kapeuden. Tätä selitystä ei suoraan tue se, että tuonnin osuus kokonaistarjonnasta on noussut Puolassa 1990-luvun aikana erittäin nopeasti. Onkin hyvin todennäköistä, että koettu nopea tuonnin volyymin kasvu korvautuu ajan myötä Puolassa tuonnin rakenteen monipuolistumisella ja hitaammalla määrällisellä kasvulla.

Toinen selitys voi liittyä yksinkertaisesti siihen, että EU:n ja Puolan välinen ulkomaankauppa on vasta hakeutumassa tasapainoonsa. Nopeasti tapahtunut avautuminen ulkomaankaupalle on alkuvaiheessa keskittynyt suhteellisen kapealle alueelle. Toisaalta erot selittyvät varmasti pidempäänkin sillä, että EU-sisämarkkinat ja Puola ovat melko erilaisia markkina-alueita.

Taulukko 4.5 Puolan EU-viennin 10 suurinta hyödykeryhmää vuonna 1997

CN	Tavararyhmä	Osuus viennistä EU:hun, %	Osuus viennistä Suomeen, %
8703	Autot ja kuljetusvälineet	7.9	0.0
8708	Moottoriajoneuvojen osat	3.4	0.2
8471	Tietojenkäsittelylaitteet ja niiden osat	3.1	0.1
3004	Lääkesekoitteet	1.6	0.0
2710	Kivennäispolttoaineet, öljyt, pl. raakaöljy	1.5	0.2
8704	Moottoriajoneuvot tavarankuljetukseen	1.3	0.1
8473	Toimistokoneiden ja kirjoituskoneiden osat	1.2	0.0
8542	Elektroniset piirit ja mikropiirit ja niiden osat	1.2	0.0
8802	Lentokalusto, laukaisukoneet, helikopterit jne.	1.1	0.0
2709	Raakaöljy	1.0	0.0
	10 SUURINTA YHTEENSÄ	23.5	0.6

Taulukko 4.6 EU:n Puolan viennin 10 suurinta hyödykeryhmää vuonna 1997

CN	Tavararyhmä	Osuus viennistä Puolaan, %	Osuus EU:n viennistä Suomeen, %
8703	Autot ja kuljetusvälineet	7.7	0.1
8471	Tietojenkäsittelylaitteet ja niiden osat	3.4	0.5
8708	Moottoriajoneuvojen osat	2.9	0.2
2710	Kivennäispolttoaineet, öljyt, pl. Raakaöljy	1.6	7.4
3004	Lääkesekoitteet	1.5	0.2
8473	Toimistokoneiden ja kirjoituskoneiden osat	1.3	0.0
9990	Erittelemättömät	1.3	0.0
8802	Lentokalusto, laukaisukoneet, helikopterit jne.	1.2	0.0
8542	Elektroniset piirit ja mikropiirit ja niiden osat	1.2	0.0
8704	Moottoriajoneuvot tavarankuljetukseen	1.1	0.0
	10 SUURINTA YHTEENSÄ	23.5	8.5

EU-maiden Puolan kanssa käymä ristikkäiskauppa perustuu sekä tiettyjen valmistusvaiheiden siirtämiselle Puolaan tai erilaatuisten ja

-arvoisten, mutta periaatteessa samojen hyödykkeiden kaupalle. Tällaisia tavaroita ovat esimerkiksi autot ja niiden osat tai lääkkeet.

Taulukot 4.5 ja 4.6 antavat myös lisävaloa suhteelliseen etuun ja ristikkäiskauppaan perustuvan kaupan asemasta EU:n ja Puolan välillä. Vaikka ristikkäiskaupan osuus on edelleen matala, niin tällä hetkellä se muodostaa keskeisimmän osan EU:n ja Puolan välisestä kauppavaihdosta ja sen lähivuosien kehityksestä.

Ristikkäiskaupan kasvua EU-maiden ja Puolan välillä voidaan selittää varsin hyvin pelkästään suorien sijoitusten määrällä. Puolassa 1990-luvun puolivälin jälkeen alkanut kehitys, jossa suorat sijoitukset kasvattavat vertikaalista ristikkäiskauppaa, muistuttaa hyvin paljon Tsekin ja Unkarin EU-kaupan muovautumista, joka alkoi jo joitain vuosia aiemmin kuin Puolassa.

Suorien sijoitusten käynnistämä ristikkäiskauppa EU:n kanssa on saavuttanut Tsekissä ja Unkarissa jo 40 prosentin osuuden niiden koko EU-kaupasta. Puolassa osuus jää vielä neljännekseen.

Pitkällä aikavälillä suorien sijoitusten johdattelema ristikkäiskauppa vähenee, koska tehdyt investoinnit luovat samalla Puolaan ja muihin KIE-maihin omaa tarjontapotentiaalia. Samalla KIE-maiden taloudet lähentyvät EU-maiden talouksia sekä rakenteellisesti että tulotasoltaan. Kun tähän lisätään maiden läheinen sijainti suhteessa EU:n ytimeen on luultavaa, että ristikkäiskaupan suhteellisen osuuden kasvu jatkuu. Tähän myös KIE-maiden EU-jäsenyys vaikuttaa positiivisesti.

Taulukoissa 4.7 ja 4.8 on esitetty tärkeimmät vienti- ja tuonti-hyödykkeet Suomen ja Puolan välisessä kaupassa. Ensimmäinen selkeä ero muodostuu itse tavararyhmien kokoonpanosta. Suomen viennissä Puolaan ja Puolan viennissä Suomeen tärkeimpinä eivät ole ne hyödykkeet, jotka hallitsevat EU:n ja Puolan välistä kauppaa.

Toinen ero on kaupan suuri keskittyneisyys 10 suurimpaan hyödykkeeseen. Erityisesti Puolan viennissä Suomeen on silmiinpistävää, että hiili ja hiilipolttoaineet kattavat siitä 61 prosenttia – Puolan viennistä EU:hun osuus on 0.04 prosenttia. Kymmenen suurinta tavararyhmää kattaa kolme neljäsosaa Puolan viennistä Suomeen.

Taulukko 4.7 Puolan Suomen viennin 10 suurinta hyödyke-ryhmää vuonna 1997

CN	Tavararyhmä	Osuus viennistä EU:hun	Osuus viennistä Suomeen
2701	Hiili, hiilipolttoaineet	0.0	60.8
7308	Rauta- ja teräsrakenteet, sillat, portit, katot jne.	0.2	1.9
2836	Karbonaatti, karboniumperoksidi, kaupallinen ammoniumkarbonaatti	0.0	1.9
7216	Rauta- ja teräskulmat	0.2	1.9
0811	Hedelmät ja pähkinät, keitetyt tai kuivatut	0.0	1.8
7208	Valssatut rauta- ja terästuotteet, leveys yli 600mm, ei galvanoitu tai päällystetty	0.5	1.7
7606	Alumiinilevyt, yli 0.2 mm paksut	0.3	1.7
4407	Sahattu ja lastattu kuorittu puu	0.4	1.5
8540	Elektroniputket ja niiden osat	0.2	1.2
2608	Sinkkiputket	0.1	1.1
	10 SUURINTA YHTEENSÄ	1.8	75.6

Taulukko 4.8 Suomen Puolan viennin 10 suurinta hyödyke-ryhmää vuonna 1997

CN	Tavararyhmä	Osuus Suomen viennistä EU:hun	Osuus Suomen viennistä Puolaan
8525	Lähetinlaitteet radioihin, televisioihin ja radio-puhelimiin	0.8	14.3
4810	Kaoliinilla tai muilla epäorgaanisilla aineilla päällystetty paperi ja kartonki	0.7	11.9
2710	Kivennäispolttoaineet, öljyt, pl. Raakaöljy	1.6	7.4
8517	Puhelinten ja radiopuhelinten sähkölaitteet	0.8	6.6
7210	Valssatut rauta- ja terästuotteet, leveys yli 600mm, galvanoitu tai päällystetty	0.5	3.6
4802	Päällystämätön paperi	0.4	3.2
8479	Yksittäisiin toimintoihin tarkoitetut koneet: päällystäjät, viimeistelijät, painot jne.	0.4	3.1
8524	Levyt, nauhat, kasetit, cd-levyt	0.5	2.4
8439	Sellunkäsittelylaitteet ja niiden osat	0.1	2.3
8504	Sähkölähettimet, staattiset muuntajat ja niiden osat	0.4	1.7
	10 SUURINTA YHTEENSÄ	6.2	56.5

Suomen viennissä kymmenen tärkeimmän tavararyhmän joukosta löytyy lähinnä elektroniikka- ja paperiteollisuuden tuotteita. Myös vienti on varsin keskittynyttä. Kymmenen suurinta hyödyke-ryhmää kattaa siitä 56 prosenttia.

Päällekkäisyys Puolan ja Suomen kaupan tärkeimpien hyödyke-ryhmien välillä on olematonta. Poikkeuksen muodostavat valssatut rauta- ja terästuotteet, joita tuodaan Puolasta päällystämättöminä ja galvanoimattomina Suomeen ja vastaavasti niitä viedään päällystettyinä ja galvanoituina Suomesta Puolaan.

Päinvastoin kuin EU:n ja Puolan kauppa keskimäärin Suomen ja Puolan kauppa perustuu hyvin voimakkaasti suhteellisen edun hyödyntämiselle. Lisäksi Suomen ja Puolan kauppa on yksipuolisempaa.

Arvioitaessa Puolan EU-integroitumisen vaikutuksia Suomen ja Puolan väliseen ulkomaankauppaan näyttää siltä, että pääosin suhteelliseen etuun perustuva kauppa saa siinä tulevaisuudessaakin suuremman painon kuin Keski-Euroopan EU-jäsenmaiden ja Puolan välisessä kaupassa.

Ristikkäiskaupan kasvu perustuu paljolti suoriin sijoituksiin, joita Suomesta on tehty Puolaan hyvin vähän. Suomen ja Puolan välisen kaupan rakenteen perusteella on vaikea löytää esimerkkejä nykyistä enemmän suoriin sijoituksiin tai ristikkäiskauppaan perustuvasta kehityksestä. Edellä mainitun terästeollisuusesimerkin lisäksi Puolan autoteollisuuden tarvitsema elektroniikka, koneteollisuus, huonekalu- ja yleisemminkin metsäteollisuus voisivat kuitenkin olla tällaisia.

Puolan EU-jäsenyydellä ja ennen kaikkea maan integroitumisella kohti sisämarkkinoita on varteen otettavia vaikutuksia kauppavirtoihin ja sitä kautta myös tuotannon rakenteeseen erityisesti Keski-Euroopassa. Kaupan perustuessa enemmän suhteelliseen etuun myös integraation vaikutukset ovat vähäisemmät.

Puolan ja muiden hakijamaiden ulkomaankauppa on viimeisen vuosikymmenen ajan kehittynyt varsin EU-vetoisesti aiheuttaen samalla ongelmia sekä Keski-Euroopan vapaakauppa-alueen (Puola, Unkari, Tsekin tasavalta, Slovakia, Romania ja Slovenia) että Baltian maiden vapaa-kauppa-alueen toimivuudessa. KIE-maiden EU-jäsenyys poistaa nämä ongelmat, jolloin myös hakijamaiden kaupan riippuvuus nykyisestä EU15:stä pienenee.

Puolalla on lisäksi intressi kaupassaan Venäjän ja Ukrainan kanssa. Näillä markkinoilla sen kaupan rakenne on todennäköisesti melko pitkään erilainen kuin EU-markkinoilla, mutta Puolaan tehdyt suorat sijoitukset antavat Puolan viennille ennen pitkää myös kilpailuedun näillä markkinoilla.

5 SUORAT SIJOITUKSET

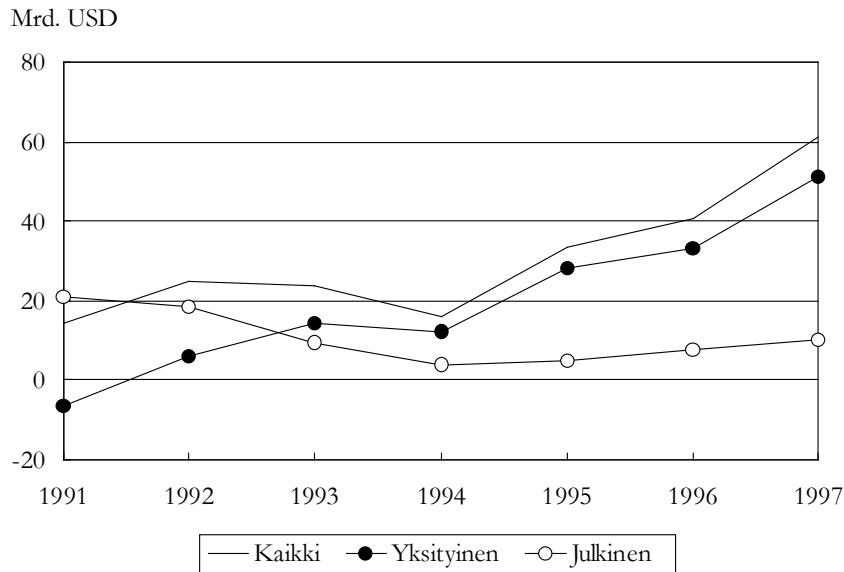
Suorat sijoitukset⁷ voivat vaikuttaa merkittävästi maan tai alueen taloudelliseen kehitykseen. Useimmissa siirtymätalouksissa rahoituskustannukset ovat korkeita ja rahoitusjärjestelmät alikehittyneitä. Itä-Euroopassa säästämisasteet ovat korkeampia kuin esimerkiksi Suomessa, mutta matalampia kuin Aasian kehittyvissä talouksissa (EBRD 1998). Alueen vielä osittain hyödyntämätön henkinen ja fyysinen pääoma mahdollistavat talouskasvun jatkumisen. Suorat sijoitukset voivat nopeuttaa tätä kehitystä pienentämällä rahoituskustannuksia ja nostamalla hallinnon, teknologian ja kilpailun tasoa. Suoria sijoituksia vastaanottavan maan tulee pystyä tarjoamaan investoinneille suotuisan ympäristön herättääkseen sijoittajien kiinnostuksen.

5.1 Pääomavirrat Keski- ja Itä-Eurooppaan

Siirtymätaloudet olivat vielä 1990-luvun alussa rakentamassa perusinfrastruktuuria ja opettelemassa markkinatalouden toimintaa. Ulkomaiset sijoittajat pitivät transiitotalouksien maa- ja poliittista riskiä liian korkeana, mutta useat länsimaat olivat valmiita tukemaan pääomillaan maiden kehitystä. Yksityiset sijoitukset heijastavatkin usein maan kehitystä: epävakaa talous pystyy keräämään ai-noastaan rajoitetun määrän yksityistä rahoitusta, kun taas julkisen tai korkotuetun rahoituksen määrä voi olla hyvinkin suuri. Talouden kehittyessä julkisen rahoituksen osuus pienenee vähitellen ja yksityisen rahoituksen osuus kasvaa.

⁷ IMF:n mukaan suoraksi sijoitukseksi määritellään pääomainvestointi, jossa yritys investoi jossakin toisessa maassa sijaitsevaan yritykseen saavuttaakseen pysyvän taloudellisen suhteen ja hankkiakseen äänivaltaa. Käytännössä investointi luokitellaan suoraksi sijoitukseksi, jos investoivan yrityksen osuus tai äänivalta ulkomaisesta yrityksestä nousee yli 10 prosentin. Myös ns. green field -investointi eli kokonaan uuden yrityksen perustaminen lasketaan suoraksi sijoitukseksi.

Kuvio 5.1 **Nettopääomavirrat Keski- ja Itä-Eurooppaan sekä Venäjälle, miljoonaa dollaria**

Lähde: IIF, EBRD⁸

Yksityisille sijoittajille turvallisimman rahoitusmuodon, suorien sijoitusten, määrä on jo ylittänyt julkisen rahoituksen määrän useimmissa siirtymätalouksissa. Talouksien kehittyessä ja integroituessa kansainvälisiin pääomamarkkinoihin pankkilainojen, sijoitusrahastojen, kansainvälisten joukkovelkakirjojen sekä suorien osake- ja rahamarkkinasijoitusten määrä ja osuudet tulevat lisääntymään. Yksityiset sijoitukset siirtymätalouksiin ohittivat julkiset nettosijoitukset vuoden 1993 lopulla ja vastasivat 84 prosenttia kokonaisnettopääomavirroista vuonna 1997. Kehitys osoittaa kansainvälisten sijoittajien pitävän alueen talouksia nyt riittävän vakaina kantaakseen riskin. Kolme neljänneistä alueelle suuntautuneista

⁸ Kuvion informaatio kattaa Bulgarian, Tsekin, Unkarin, Puolan, Romanian, Venäjän ja Slovakian. EBRD:n mukaan Venäjä vastaanotti suoria sijoituksia 3,8 miljardin dollarin arvosta vuonna 1997 ja 1,5 miljardin dollarin arvosta vuonna 1998. Venäjän kriisin alettua suorat sijoitukset Venäjälle ovat tyrehtyneet miltei kokonaan ja uusien portfoliosijoitusten ja pankkilainojen määrä puolittunut. Muihin maihin suuntautuneiden sijoitusten rakenteeseen Venäjän kriisi ei ole vaikuttanut samassa määrin, eli kuvion 5.1 mukainen trendi pätee KIE-maihin myös Venäjän kriisin jälkeen.

yksityisistä pääomavirroista onkin tehty vuosien 1996-1998 aikana (EBRD:n arvio). Suorien sijoitusten osuus oli näistä noin kolmannes.

Keski- ja Itä-Eurooppaan tehtyjen suorien sijoitusten kasvu on jatkunut. Suorien sijoitusten jakauma on heijastanut sijoittajien mielikuvaa maiden kehittyneisyyden asteesta. Useimmat sijoitukset ovat suuntautuneet sekundääri- tai tertiäärisektoreille. Primääri- eli alkutuotantosektorille tehtyjen investointien määrä on häviävän pieni. Suorien sijoitusten kokonaismäärä Itä-Eurooppaan on maailmanlaajuisessa mittakaavassa vielä pieni, noin 3.5 prosenttia koko maailman suorista sijoituksista vuonna 1996 (Puolan osuus 1.5 prosenttia). Tämä johtuu osittain KIE-maiden vasta viime vuosikymmenen lopulla avautuneesta mahdollisuudesta vastaanottaa laajamittaisia suoria sijoituksia, mutta myös maiden puutteellisesta lainsäädännöstä ja hallinnollisista puitteista.

Taulukossa 5.1 näkyvät alueelle tehdyt suorat pääomasijoitukset vuoteen 1998 mennessä. Uudelleensijoitettuja voittoja ja pääomainoja ei tilastoida useimmissa Itä-Euroopan maissa, joten taulukon arviot eivät ole täysin vertailukelpoisia. Kehittyneimmät siirtymätaloudet ovat vastaanottaneet eniten suoria sijoituksia.

Taulukko 5.1 Suorat sijoitukset maittain vuoden 1998 loppuun mennessä

	Miljardia dollaria	per capita, dollaria
Puola	30.7	793
Unkari	22.5	2205
Venäjä	10.3	69.5
Tsekki	9.0	873
Romania	3.8	167
Kroatia	2.9	604
Ukraina	2.6	50.2
Slovenia	2.4	1200
Viro	2.1	1312
Latvia	1.9	760
Slovakia	1.7	320
Liettua	1.5	439
Bulgaria	1.4	166

Lähde: PAIZ, 04/1999, Business Central Europe

Puola on nyttemmin ohittanut Unkarin sekä uusien että kumuloituneiden suorien sijoitusten määrässä. Hakijamaista Unkari johtaa vielä per capita -tasolla laskettujen suorien sijoitusten määrässä, Viro on toinen, Slovenia kolmas, Tšekki neljäs ja Puola viides. Kumuloituneesti Puolaan on investoitu noin 30.7 miljardia dollaria vuoden 1998 loppuun mennessä. Puolan kokonaisinvestoinneista ulkomaisten suorien sijoitusten osuus oli noin 20 prosenttia vuonna 1996 (IKC 1998). Suorat sijoitukset ovat kasvaneet nopeammin kuin kotimaiset investoinnit, eli suuntauksen jatkuessa kyseinen osuus tulee nousemaan.

Suomalaiset yritykset ovat lisänneet uudelleen nopeasti tekemiensä suorien sijoitusten määrää 1990-luvun alun laman jälkeen. Metalliteollisuus on sijoittanut eniten, ja seuraavina ovat olleet kemianteollisuus ja metsäteollisuus. Useimmat investoinnit ovat suuntautuneet Euroopan unioniin, mutta yhä suurempi osa investoinneista suuntautuu myös muille alueille.

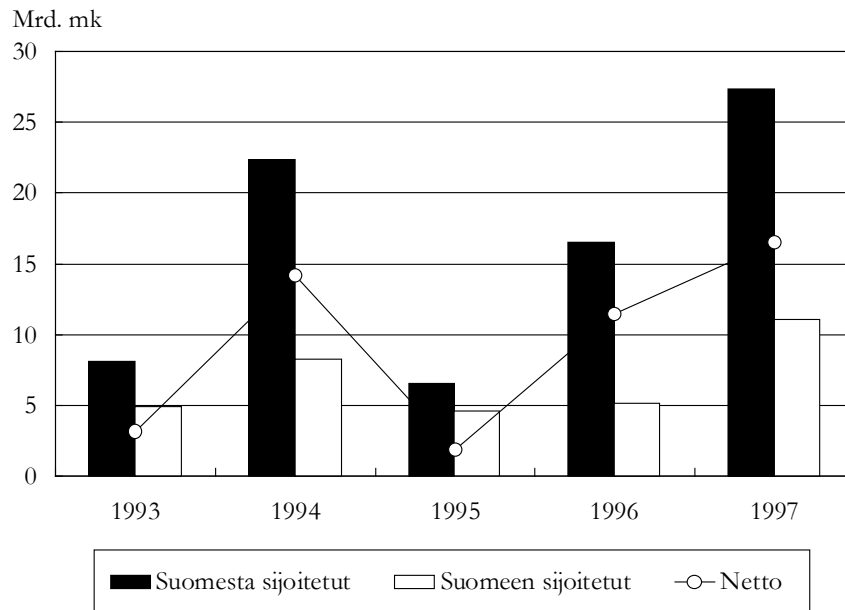
Vaikka KIE-maiden osuus suomalaisten yritysten tekemistä suorista sijoituksista on vielä varsin pieni, vain muutamia prosentteja sekä virroista että varannosta, arvioidaan sijoitusten kasvavan siirtymätalouksien kehityksen edetessä (Borsos, 1995). Itä-Eurooppaan tehtyjen suorien sijoitusten osuus kaikista suorista sijoituksista jäänee silti pienemmäksi kuin useimmilla muilla alueella sijoituksia tekeillä mailla. Puolaan tehtyjen sijoitusten määrä tulee kuitenkin kasvamaan.

5.2 Suorat sijoitukset ja Suomi

Tällä hetkellä suomalaisten yritysten tekemien suorien sijoitusten nettopääomavirta on lähellä neljää prosenttia Suomen bruttokansantuotteesta ja melkein 40 prosenttia suhteessa kotimaisiin kiinteisiin investointeihin. Kokonaisnettopääomavirrat ulkomaille olivat 27.5 miljardia markkaa vuonna 1997: noin 10 miljardia enemmän kuin vuonna 1996. Suurin osa investointien lisäyksestä koostui uusista pääomasijoituksista, vaikka myös uudelleensijoitetut voitot lisäsivät kokonaissummaa.

Suomeen tehtyt suorat sijoitukset kaksinkertaistuivat vuosien 1996 ja 1997 välillä. Nettopääomavirta Suomeen mukaan luettuna uudelleensijoitetut varat oli yli 10 miljardia markkaa, josta suurin osa suuntautui teollisuuteen.

Kuvio 5.2 Suomesta tehtyt ja Suomeen tehdyt suorat sijoitukset 1993-1997, miljoonaa markkaa

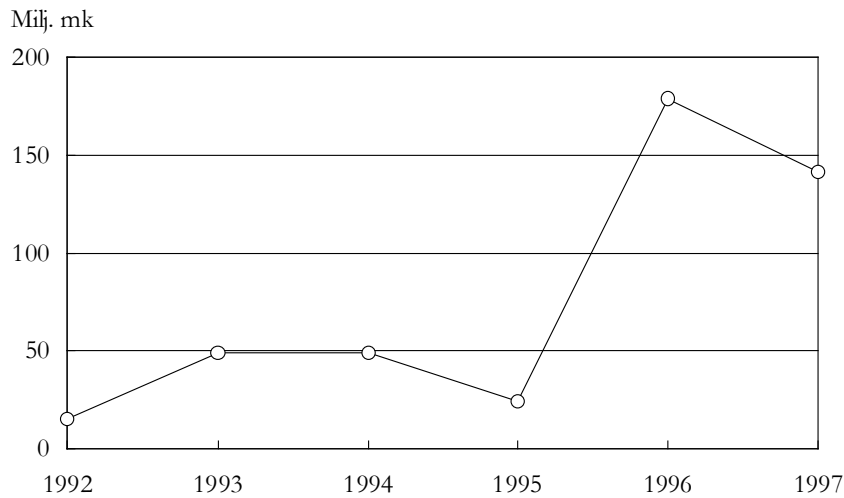

Lähde: Suomen Pankki

Suomesta tehtyjen ja Suomeen suuntautuvien suorien sijoitusten erotus on ollut positiivinen viimeiset viisi vuotta ja on vähitellen kasvanut yli 16 miljardiin markkaan. Vuonna 1997 Suomen koko ulkomainen sijoituskanta oli noin 110 miljardia markkaa, kun taas Suomeen tehtyjen suorien sijoitusten kokonaismäärä oli noin 58 miljardia markkaa. Erotus, noin 50 miljardia markkaa, tarkoittaakin ehkä sitä, että sijoituskohteiden tuoton on arvioitu olleen parempi ulkomailla kuin Suomessa.

Erkkilän (1997) tekemän tutkimuksen mukaan suomalaiset yritykset tekevät suoria sijoituksia maihin, jotka ovat tärkeitä kauppakumppaneita. Muita syitä sijoituksille ovat kohdemaan BKT, EU:n sisämarkkinat, kohdemaan osuus kokonaisviennistä sekä tuotantorakenteiden samankaltaisuus. Erkkilän ja Widgrenin (1996) tekemän selvityksen mukaan suomalaisten yritysten suorien sijoitusten kehitys tukee skaalaetujen ja markkinoiden koon merkitystä suomalaisten yritysten sijoitusvirroille, mutta ennen kaikkea ne vahvistavat suhteellisen edun merkityksen. Lisäksi suomalaisyritysten suo-

Kuvio 5.3 Suomen Puolaan tekemien suorien sijoitusten virta 1992-1997, miljoonaa markkaa

Lähde: Suomen Pankki

rat sijoitukset suuntautuvat paljolti alueille, joiden kanssa Suomi käy runsaimmin ristikkäiskauppaa.

Kohdealueittain tarkasteltuna suomalaisyritysten suorista sijoituksista 69 prosenttia suuntautuu EU:hun. EU:n sisällä tärkein sijoituskohte on Ruotsi, johon investoitiin noin 5.2 miljardia EU:hun sijoitetuista 16.4 miljardista. Hollantiin investoitiin toiseksi eniten eli noin 4.4 miljardia markkaa.⁹ Dollarin vahvistuminen vuonna 1997 lisäsi Yhdysvaltoihin suuntautuneiden markkamääräisten suorien sijoitusten määrää 8.7 miljardiin markkaan, kun taas EU:n, Sveitsin ja Norjan ulkopuolinen Eurooppa joutui tyytymään 1.9 miljardiin markkaan. Puola, joka luetaan mukaan tähän ryhmään, otti tästä vastaan ainoastaan 141 miljoonaa markkaa tai 7.4 prosenttia vuonna 1997. Suomen Puolaan tekemien suorien sijoitusten määrä on silti kasvanut yli 10-kertaiseksi vuosien 1992-1997 välisenä aikana. Suorien sijoitusten kanta Suomesta Puolaan vuonna 1997 oli Suomen

⁹ Tulkintaa voi hieman vääristää se, että monet suomalaiset yritykset ovat sijoittaneet rahoitusyhtiönsä Hollantiin. Jos raha kiertää maan kautta vain sisäistä laskentatointa helpottaen, ei Hollantiin tehtyjen suorien sijoitusten määrä välttämättä vastaa maan todellista painoarvoa 'reaalisten' suorien sijoitusten kohteena.

Pankin tilastojen mukaan noin 314 miljoonaa markkaa.¹⁰ Tämä oli vain 0.8 prosenttia EU:n tekemistä sijoituksista.

Suomeen suoria sijoituksia tekivät eniten Ruotsi ja Hollanti, molemmat 3-4 miljardin välillä vuonna 1997. Yhdysvallat seurasi perässä noin 1.9 miljardilla markalla, kun taas muut EU-maat osoittivat vain vähäistä kiinnostusta Suomeen sijoitusten vaihdellella - 399 ja 601 miljoonan markan välillä. EU:n ulkopuolinen Eurooppa, pääasiassa KIE-maat, sijoittivat vähäiset 25 miljoonaa markkaa Suomeen. Puola ei erottunut tästä joukosta.

5.3 Suorat sijoitukset ja Puola

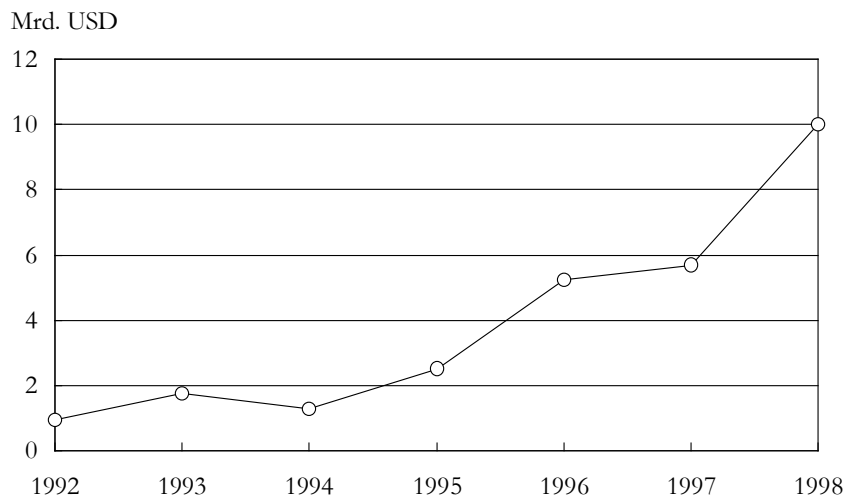
Tämän vuosikymmenen alussa Puola oli selvästi jäljessä Unkaria, Tšekkiä ja Sloveniaa suorien sijoitusten vastaanottamisessa. Puola on kuitenkin vuosista 1995-1996 lähtien lisännyt kiinnostavuuttaan suorien sijoitusten kohteena ja on tällä hetkellä johtava suorien sijoitusten vastaanottajamaa kaikkien KIE-maiden kesken.

Vuonna 1998 Puolaan tehtiin suoria sijoituksia enemmän kuin yhtenäkkään aiempänä vuonna, noin 10 miljardia dollaria. Investointien lisäys kohdistui sekä jo voimassa oleviin hankkeisiin ja yrityksiin että vuoden aikana perustettuihin yrityksiin. Vuonna 1996 noin kymmenesosa kaikista suorista sijoituksista tehtiin täysin uusiin hankkeisiin. Näistä 20 prosenttia kohdistui teollisuuteen, 14 prosenttia rakentamiseen, 12 prosenttia liikenteeseen ja 6 prosenttia kaupan alalle.

Puolaan investoitu varanto oli noin 30.7 miljardia dollaria vuoden 1998 lopussa. Vuodelle 1999 on alustavasti ennakoitu noin 11 miljardin dollarin arvosta suoria sijoituksia. Suorien sijoitusten varanto asukasta kohti on vielä pienempi kuin muiden Visegrad-maiden (ks. taulukko 5.1), mutta jos kehitys jatkuu samana se tulee hitaasti lähestymään kyseisiä maita.

¹⁰ Koska Suomen Pankki tilastoi maksutaseperiaatteella, ei luvuissa välttämättä näy muiden maiden kautta kulkeneita rahavirtoja, esim. suomalaisen Ruotsissa sijaitsevan tytäryhtiön tai yhteisyrityksen kautta kulkevia varoja. Suomen Pankin luvut ovat näin pienemmät kuin yritysten itsensä esim. Ulkomaankauppaliitolle tai Puolan viranomaisille ilmoittamat luvut. Ero saattaa olla varsin huomattava, kuten taulukko 5.2 osoittaa.

Kuvio 5.4 Puolaan tehtyt yli 1 miljoonan dollarin suorat sijoitukset 1992-1997, miljoonaa dollaria

Lähde: Polfacts, PAIZ

Joidenkin puolalaisten valtionyhtiöiden suunnitellut yksityistämiset vuoden 1999 aikana saattavat auttaa erotuksen kaventamisessa.¹¹ Esimerkiksi Puolan valtiollinen lentoyhtiö LOT tarjoaa 10 prosenttia osakekannastaan ulkomaisille sijoittajille tänä vuonna. Ohjelmaa jatketaan seuraavien kahden, kolmen vuoden ajan, mutta valtio aikoo kuitenkin säilyttää osake-enemmistön. Puolan puhelin- ja teleyhtiö Telekomunikacja Polskan (TPSA) yksityistämisen toisessa vaiheessa myydään ulkomaiselle strategiselle sijoittajalle 25-34 prosenttia yhtiön osakkeista. Myöskin TPSA:n yksityistämisessä ulkomaisille investoijille myydään enintään 49 prosenttia osakkeista. Englantilainen yritys WCTC on kiinnostunut hankimaan 50 prosentin osuuden Puolan tappiollisista valtionrautateista (PKP), mutta hallituksen lopullista kantaa asiaan ei ole vielä vahvistettu (Taloussanomat 17.3.1999).

¹¹ Valtionyhtiöiden yksityistäminen on yksi tärkeimmistä ulkomaisten suorien sijoitusten kohteista. Vuosien 1990-1997 välillä Puolan yksityistämisohjelma kattoi 228 yritystä, joista 83:ssa on nyt ulkomainen pääomistaja ja 16:ssa kotimainen/ulkomainen sekaomistus. Muiden kuin suurimpien yritysten omistuspohjaa on vaikea arvioida, koska päätökset pienimpien yhtiöiden yksityistämisestä tekee kunkin provinssiin kuvernööri. Arvioidaan kuitenkin noin 80 tällaisen yrityksen siirtyneen ulkomaalaisomistukseen kyseisenä aikana.

Puolaan tehtyjen suorien sijoitusten voimakkaan kasvun pääsyyinä voidaan pitää yleisen makrotaloudellisen tilanteen parantumista (PAIZ, 1998). Kaikki makrotaloudelliset indikaattorit osoittavat talouden pysyvää orientoitumista markkinatalouden suuntaan ja ovat lisänneet Puolan kiinnostavuutta investointien kohteena. Seuraavia syitä erityisesti on esitetty tärkeimpinä motiiveina Puolaan sijoittamiselle muiden maiden sijasta: alhaiset työvoimakustannukset, merkittävä kasvupotentiaali, Puolan markkinoiden suuri koko, työvoiman saatavuus, mahdollisuus alentaa tuotantokustannuksia sekä tuleva EU-jäsenyys (Polfacts 12/98).

Useimmat luetelluista syistä voidaan johtaa suoraan Puolan ja EU:n solmimasta assosiaatiosopimuksesta sekä Puolan mahdollisesta jäsenyydestä EU:ssa. Yleisen sosio-ekonomisen tilanteen paraneminen yhdessä markkinatalouden instituutioiden perustamisen kanssa ovat alentaneet Puolan maariskiä sekä lisänneet luottamusta maan talouteen. Tämä näkyy parhaiten tarkasteltaessa kansainvälisten luokituslaitosten Puolan valtiosta tekemiä luottokelpoisuusluokituksia. Standard&Poors nosti toukokuussa 1999 Puolan investointiluokkaan BBB, ja Moody's'n luokittelu Baa3 positiivisilla näkymillä on lähellä samaa astetta. Molemmat luokitukset lisäävät sijoittajien kiinnostusta ja mahdollistavat Puolan valtion osallistumisen kansainvälisille pääomamarkkinoille parantunein ehdoin.

Suorat sijoitukset alkuperämaittain ja sektoreittain

Saksa nousi suurimmaksi sijoittajaksi vuonna 1998 sekä yritysten lukumäärässä että 5.1 miljardin dollarin sijoituskannallaan, joka vastasi 18.8 prosenttia suorien sijoitusten koko kannasta. Amerikkalaiset kasvattivat sijoituskantaansa vuoden 1997 3.9 miljardista dollarista 4.9 miljardiin dollariin vuoden 1998 lopussa.

Muita suuria sijoittajia ovat Ranska, Italia, Iso-Britannia sekä Hollanti. Yhdessä monikansallisten yhtiöiden kanssa näiden maiden yritykset ovat sijoittaneet yhteensä 65.4 prosenttia kaikista Puolaan sijoitetuista varoista. Amerikkalaisten osuus on pudonnut vuoden 1994 32.7 prosentista vuoden 1998 18 prosenttiin, kun taas EU on lisännyt osuuttaan vuoden 1995 47.7 prosentista vuoden 1998 59.3 prosenttiin. Koko OECD yhdessä vastaa noin 88.9 prosenttia Puolaan tehdyistä suorista sijoituksista. Aasian maat ovat tehneet ainoastaan 6 prosenttia, eli 1.6 miljardia dollaria suo-

Taulukko 5.2 Suorien sijoitusten varanto Puolassa vuoden 1998 loppuun mennessä sijoittajamaiden mukaan, miljoonaa dollaria¹²

MAA	Sijoitettu, miljoonaa dollaria	%-osuus	Suunniteltu, miljoonaa dollaria ¹³	%-osuus	Yhtiöiden määrä
Saksa	5117	18.8	2231	16.7	163
USA	4911	18.0	3654	27.4	112
Ranska	2399	8.8	1294	9.7	60
Italia	2037	7.5	1224	9.2	64
Iso-Britannia	1930	7.1	367	2.8	28
Hollanti	1879	6.9	411	3.1	42
Monikansalliset	1813	6.6	815	6.1	18
Korea	1412	5.2	496	3.7	4
Venäjä	958	3.5	616	4.6	1
Itävalta	758	2.8	155	1.2	31
Ruotsi	692	2.5	337	2.5	37
Sveitsi	666	2.4	234	1.8	13
tanska	558	2.0	43	0.3	28
Norja	456	1.7	439	3.3	12
Kanada	236	0.9	57	0.4	21
Irlanti	226	0.8	n.a.	n.a.	3
Japani	198	0.7	188	1.4	11
Suomi	191	0.7	59	0.4	16
Belgia	157	0.6	100	0.8	19
Portugali	147	0.5	63	0.5	3
Muut	539	2.0	544	4.1	28
Yhteensä	27280	100.0	13326,8	100.0	714
Arvio alle 1 miljoonan dollarin suorista sijoituksista:					
	3372				
YHTEENSÄ	30651				

Lähde: PAIZ

¹² Luvut ovat puolalaisen käytännön mukaan yli 1 miljoonan dollarin investointeja. Prosenttiosuudet on laskettu samoista luvuista. Alle 1 miljoonan dollarin investoinnit on arvioitu erikseen.

¹³ Puolan suoria sijoituksia tilastoiva viranomainen (PAIZ) ilmoittaa suunnittelujen investointien perustuvan ulkomaisten suurlähetystöjen, puolalaisten kaupallisten edustustojen sekä ulkomaisten yritysten kyselytutkimuksilla antamiin tietoihin. PAIZ ei kuitenkaan ilmoita aikataulua suunnitelluille investoinneille.

rista sijoituksista. Tästä vastasi suurimmaksi osin korealainen Daewoo, jonka investoinnit pääasiassa autojen tuotantoon olivat 1.3 miljardia dollaria. Suomi on varsin merkityksetön sijoittaja 0.8 prosentin osuudellaan. Suomalaiset yritykset suunnittelevat sijoittavansa Puolaan vähäisempiä määriä kuin useimmat kilpailijamaiden yritykset (ks. taulukko 5.2)¹⁴.

Teollisuus on vastaanottanut eniten suoria sijoituksia Puolassa, noin 11 miljardin dollarin tai 58.3 prosentin verran kaikista investoinneista vuoteen 1998 mennessä. Sektorin sisällä 39.7 prosenttia suorista sijoituksista kohdistui elintarviketeollisuuteen ja liikennevälineisiin (ml. Coca-Cola, Pepsi-Cola, Daewoo, FIAT). Puolan rahoitussektorille sijoitettiin 17.6 prosenttia kokonaisinvestoinneista (ml. saksalainen HypoVereinsbank), kun taas kaupan ala jäi jälkeen 11 prosentin osuudellaan. Maataloussektorille ja kaivosteollisuuteen sijoitettiin odotusten mukaisesti vähiten eli noin 0.1 prosenttia kaikista suorista sijoituksista, myös kiinteistöpalvelut ja julkiset liikelaitokset jäivät alle yhden prosentin. Auto- ja liikennevälineiteollisuuteen, kauppaan ja energian tuotantoon on suunniteltu sijoitettavan sektoreiden nykyisiä investointiosuuksia enemmän. Italialainen FIAT on edelleen suurin ulkomainen sijoittaja Puolassa ja autonomat suurin vientihyödyke EU:hun.

Teollisuuden sisällä suorat investoinnit jakautuivat epätasaisesti. Yhtiöissä, joissa tuotettiin toimistotekniikkaa ja -koneita, tietokoneita, moottoriajoneuvoja ja televisio- ja radiovastaanottimia, ulkomaisen omistuksen osuus on yli puolet osakepääomasta. Vuodesta 1996 ulkomaisen omistuksen osuus laajeni suuresti tupakateollisuudessa ja muita ei-metallisia raaka-aineita hyödyntävissä yrityksissä, kumi- ja muoviteollisuudessa sekä elektroniikkalaitteita ja metallituotteita valmistavissa yrityksissä. Paperiteollisuudessa, huonekaluteollisuudessa, kustannuslaskennalla ja optisten ja lääketieteellisten instrumenttien valmistuksessa ulkomaisten omistajien osuudet taas laskivat.

¹⁴ Vuonna 1998 ulkomaista pääomaa käyttävien yritysten suunnitellut investoinnit olivat PAIZ:n tekemän tutkimuksen mukaan laajempia ja mieliala optimistisempi kuin kotimaisten yritysten. Tämän arvellaan johtuvan kyseisten yritysten paremmista mahdollisuuksista hankkia ulkopuolista rahoitusta hankkeisiinsa. Samoin yhteisyritysten mahdollisuudet saada ulkomaista pankki- tai kauppaluottoa olivat paremmat kuin kotimaisten.

Taulukko 5.3 Puolaan tehdyt suorat sijoitukset sektoreittain, miljoonaa dollaria vuoden 1998 loppuun mennessä

TOIMIALA	Sijoitettu ¹⁾	%-osuus	Suunniteltu	%-osuus
Tehdasteollisuus	15912	58.3	6970	52.3
Elintarviketeollisuus	4461	16.4	1471	11.0
Liikennevälineet	3628	13.3	2083	15.6
Muut raaka-aineet (ei metalli)	2577	9.4	1250	9.4
Paperi	1354	5.0	325	2.4
Kemikaalit	1272	4.7	470	3.5
Elektroniikka	1016	3.7	373	2.8
Muut koneet ja laitteet	585	2.1	343	2.6
Kumi ja muovi	423	1.6	228	1.7
Metalli	354	1.3	252	1.9
Muut	242	0.9	175	1.3
Rahoitus	4803	17.6	1140	8.6
Kauppa ja korjaus	2942	10.8	2194	16.5
Rakentaminen	1685	6.2	1134	8.5
Kuljetus ja varastointi	719	2.6	159	1.2
Hotellit ja ravintolat	430	1.6	207	1.6
Kunnallis- ja muut palvelut	398	1.5	386	2.9
Energia, kaasu ja vesi	242	0.9	1000	7.5
Kiinteistöt ja vuokraus	112	0.4	124	0.9
Maatalous	24	0.1	8	0.1
Kaivosteollisuus	12	0.0	4,4	0.0
Yhteensä	27280	100.0	13327	100.0
Arvio alle 1 miljoonan suorista sijoituksista:				
	3372			
YHTEENSÄ	30651			

Lähde: PAIZ, ¹⁾ ml. osakepääoma ja lainat tytäryrityksille.

Suurin osa ulkomaisista suorista sijoituksista on tehty suuriin kaupunkeihin, joissa on jo valmiina perusinfrastruktuuri, koulutettua työvoimaa, tuotantolaitoksia ja toimistotilaa. Maantieteellisesti enin osa investoinneista sijoittuu Mazowieckien, Slaskien, Wielkopolskien, Dolnoslaskien ja Pomorskien alueille. Varsova, Katowice, Wro-

claw ja Gdansk sijaitsevat kyseisillä alueilla. Varsovan ympäristö itessään on kerännyt suurimman osan, noin neljänneksen ulkomaista pääomaa käyttävistä yrityksistä. Muut Venäjän, Valko-Venäjän ja Ukrainan vastaisen rajan alueet sekä Tsekin ja Saksan vastaisen rajan alueet ovat keränneet huomattavasti vähemmän sijoituksia.

Suorien sijoitusten rahoitusrakenne

Rahoitusrakenteeltaan Puolaan vuonna 1996 tehdyistä suorista sijoituksista 70.3 prosenttia koostui osakepääomasta ja vastaavista eristä¹⁵. Uudelleensijoitetut voitot muodostivat 5.4 prosenttia kokonaisinvestoinneista, ja ulkomaisten yhtiöiden puolalaisille tytäryhtiöille antamat lainat olivat 24.3 prosenttia kaikista suorista sijoituksista. Osakepääomasta 25.3 prosenttia tuli Hollannista, 24.3 prosenttia Saksasta, 10.2 prosenttia Yhdysvalloista, 8.2 prosenttia Ranskasta ja 4.9 prosenttia Tanskasta. Osakepääoman lisäys kohdistui pääasiassa elintarviketeollisuuteen, liikennevälineiden tuotantoon, kumi- ja muovituotteisiin sekä kemikaaliteollisuuteen ja koneisiin ja laitteisiin.

Uudelleensijoitetuista voitoista suurin osa kohdistui tehdasteollisuuteen, kiinteistöihin ja rahoitussektorille. Muilla sektoreilla uudelleensijoitetut voitot olivat pienempiä kuin kattamattomat tappiot. Tästä kärsivät erityisesti yhdysvaltalaiset, ruotsalaiset, norjalaiset ja itävaltalaiset yritykset. Toisaalta hollantilaiset, italialaiset, irlantilaiset, malesialaiset, belgialaiset, englantilaiset, ranskalaiset, kanadalaiset ja japanilaiset yritykset pystyivät peittämään kattamattomat tappionsa kumuloituneilla uudelleen sijoitetuilla voitoillaan (IKC, 1998). Myös EBRD kuului tähän ryhmään.

Ulkomaisten sijoittajien myöntämistä lainoista noin 70 prosenttia oli tavallisia lainoja. Loppuosa koostui kauppaluotoista. Suurimmat luotottajat tulivat Hollannista¹⁶ (25.4 prosenttia kaikista luotoista), Ranskasta (8.9 prosenttia) ja Itävallasta (5 prosenttia). Pääosa lainoista käytettiin käynnissä olevien toimintojen uudelleenrahoittamiseen, investointeihin sekä koulutukseen.

¹⁵ In-kind contributions.

¹⁶ Hollannin osuutta saattaa jälleen keinotekoisesti kasvattaa maan käyttäminen yhtiöiden rahoitusyhtiöiden asemapaikkana.

Vuonna 1996 suorien sijoitusten tuotto oli noin 550 miljoonaa dollaria. Tästä 39.6 prosenttia koostui osingoista, 44.4 prosenttia uudelleen sijoitetuista voitoista ja 16 prosenttia koroista luotoille. Vuoden 1996 aikana kertyneet tuotot suorille sijoituksille olivat noin 12 prosenttia saman vuoden suorien sijoitusten arvosta.

Suomalaisten yritysten sijoitukset Puolaan

Suomen ulkomaankauppaliiton (FINPRO) Varsovan vientikeskuksen mukaan yrityksiä, jotka toimivat ainakin osittain suomalaisella pääomalla, on Puolassa eri tilastolähteistä riippuen noin 190. Näistä yrityksistä noin 50 myös jalostaa tuotteitaan Puolassa. Suomalaisten yritysten kokonaisinvestointien arvo Puolaan on Varsovan vientikeskuksen mukaan vuoden 1999 alussa noin 350 miljoonaa dollaria. Tähän on kuitenkin laskettu mukaan myös suunnitellut investoinnit, joten jos niitä ei toteuteta jää kokonaisinvestointien arvokin matalammaksi.

Suomen Ulkomaankauppaliiton viejätiedostoon (VUESTO) ke-sään 1998 mennessä ilmoitettujen tietojen mukaan taas Puolaan vievistä suomalaisista yrityksistä oli 36 yrityksiä, joilla on tytär- tai osakkuusyhtiö, 178 yrityksiä, joilla on edustaja tai maahantuoja, ja 216 yrityksiä, joilla on suoraa vientiä.

Puolan ulkomaisista sijoituksista vastaava virasto (PAIZ) arvioi suomalaisten yritysten investointien määräksi noin 200 miljoonaa dollaria sekä suunniteltujen investointien määräksi noin 52 miljoonaa dollaria. Puolan ja Suomen viranomaisten tekemien selvitysten vertailua hankaloittaa kuitenkin puolalaisten viranomaisten tapa tilastoida ainoastaan yli miljoonan dollarin investoinnit. Alle miljoonan dollarin investointeja voi samalle yritykselle kertyä lukuisa määrä ennen kuin kumuloitunut määrä tilastoidaan investointeihin.

PAIZ arvioi myös, että samaan ajankohtaan mennessä ruotsalaiset olivat investoineet 619 miljoonaa dollaria, tanskalaiset 389 miljoonaa dollaria ja norjalaiset 369 miljoonaa dollaria.

Puolan tilastoviranomaisten sekä Suomen ulkomaankauppaliiton Varsovan vientikeskuksen mukaan suurimpien suomalaisten yritysten sijoitukset ja toimialat olivat huhtikuussa 1999 taulukon 5.4 mukaiset.

Taulukko 5.4. Suomalaiset yli miljoonan dollarin investoinnit Puolaan, huhtikuu 1999

Investoija	Investointi, mio USD	Suunniteltu investointi	Toiminta
A.Ahlström Corporation	2	n.a.	pakkaustehdas
Carrus	2.5	4.5	linja-autojen koonpano
Fazer	15	n.a.	elintarviketeollisuus
Finnfund	2.6	0.2	rahoitusala
Foster Wheeler Energy	2	n.a.	energia-ala
IVO	n.a.	n.a.	energia-ala
Kemira	n.a.	n.a.	kemian teollisuus
KWH Group Ltd.	2.6	4.4	polyeteeniputkien tuotanto
Leaf	n.a.	n.a.	elintarviketeollisuus
Lohja Rudus	n.a.	n.a.	Rakennusaineteollisuus
Martela	n.a.	n.a.	huonekaluteollisuus
Merita-Nordbanken	n.a.	n.a.	rahoitusala
Metsä-Serla	10	n.a.	paperiteollisuus
Nefco	2.6	0.9	rahoitusala
Neste Oil	20	n.a.	öljytuotteiden jakelu
Nokia	n.a.	n.a.	telekommunikaatio
Onninen	n.a.	n.a.	rakennusteollisuus
Oras	n.a.	n.a.	rakennusteollisuus
Pakenso	n.a.	4	paperiteollisuus
Partek	8.5	tulossa	rakennusteollisuus
Pohjola	2.3	n.a.	vakuutusala
Polarcup	4.3	n.a.	muovipakkausten tuotanto
Primalco	n.a.	n.a.	elintarviketeollisuus
Raisio Group	25	n.a.	elintarviketeollisuus
Rautaruukki OY	14	23	metallilevytuotanto
Rettig	n.a.	n.a.	rakennusteollisuus
Sanitec LTd.Oy	50	5	saniteettilaitteet, kumi- ja muovituotteet, metallituotteiden tuotanto
Tieto Oyj	n.a.	n.a.	ATK-ala
Uponor	11.9	75	HWS-putkien tuotanto
Åkerlund&Rausing	11.4	n.a.	pakkausteollisuus

Lähde: PAIZ, Suomen Ulkomaankauppaliitto

Suomalaisten yritysten sijoitusten toimialajakauma ei poikkea merkittävästi muiden maiden tekemistä sijoituksista. Suurin osa yli miljoonan markan investoinneista on tehty teollisuuteen, erityisesti elintarvike-, paperi- ja kemianteollisuuteen. Myös rakennusaineid^{en} tuotannossa on useita suomalaisia yrityksiä. Palvelusektorin, mukaan lukien rahoitusala ja tietopalvelut, investoinnit on tehty pääosin helpottamaan suomalaisomisteisten yritysten toimintaa Puolassa. Nesteen (Fortumin) jakeluketju palvelee kuitenkin Puolan kotimarkkinoita.

Suunnitellut investoinnit kohdistuvat lähinnä teollisuuden tuotantokapasiteetin laajentamiseen. Lännen Tehtaat suunnittelee hankkivansa lähitulevaisuudessa pakasteruoantuotantolaitoksen, Uponor tulee investoimaan ja rakentamaan uuden muoviputkitehtaan, PakEnso investoi aaltopahvin tuotantoon ja Neste Chemicals fenolihartsitehtaaseen. Sampo on lisäksi päättänyt perustaa toimipisteen Puolaan, ja myös MeritaNordBanken etsii paikallista yhteistyökumppania.

Maantieteellisesti suomalaiset yritykset ovat sijoittuneet pääasiassa Varsovan ympäristöön sekä Katowicen alueelle. Vaikka yrityksillä on toimintaa koko Puolassa, on suomalaisten yritysten keskittyneisyys näille alueille suurempaa kuin useimpien muiden maiden yrityksillä.

5.4 Suorien sijoitusten merkitys

Suorien sijoitusten absoluuttista määrää tärkeämpää on tarkastella sijoitusten suhteellista merkitystä Puolan taloudessa. Yritykset, joihin on tehty suoria ulkomaisia sijoituksia, vastasivat vuonna 1997 noin 12.8 prosenttia kaikista Puolassa toimivista yrityksistä. Vuonna 1994 osuus oli 10.4 prosenttia ja vuonna 1991 4.1 prosenttia (IKC 1998). Samat yritykset työllistivät vuonna 1997 noin 5 prosenttia työvoimasta. Työn tuottavuus oli ulkomaalaisomisteisissa yrityksissä noin kaksinkertainen kotimaisten yritysten keskiarvoon verrattuna (IKC 1998). Suorien sijoitusten osuus kaikista Puolassa tehdyistä investoinneista on noussut vuoden 1994 11.6 prosentista vuoden 1997 25 prosenttiin. Suorien sijoitusten merkitys Puolan talouskasvulle on ollut merkittävä, erityisesti tehdasteollisuudessa, jossa ulkomaista pääomaa käyttävät yritykset vastasivat 43 prosentista koko sektorin investoinneista vuonna 1996.

Näyttää siltä, että Puolaan tehtyjen suorien sijoitusten päämotiivina on ollut käyttää Puolaa halpana valmistusmaana välivaiheiden tekoa varten. Puolan ja tiettyjen EU-maiden, kuten Saksan ja Tanskan, välillä käydään paljon vertikaalista ristikkäiskauppaa (ks. luku 4). Ulkomaista pääomaa hyödyntävien yritysten osuus Puolan viennistä on noussut 25 prosentista 43 prosenttiin vuosien 1994 ja 1997 välillä, kun taas tuonnissa osuus nousi 32.9 prosentista 49.9 prosenttiin samana aikana. Samojen yritysten viennin arvo nousi vuoden 1996 8.3 miljardista dollarista vuoden 1997 11 miljardiin eli noin 34 prosenttia, kun taas tuonnin arvo nousi 15.7 miljardista dollarista 21.1 miljardiin dollariin. Puolan ulkomaankaupan kasvu on johtunut viime vuosina pääosin ulkomaista pääomaa käyttävien yritysten viennin ja tuonnin kasvusta. (IKC 1998).

Suurin osa ulkomaista pääomaa käyttävien yritysten tuontikysynnästä aiheutuu niiden tarpeesta modernisoida tuotantovälineitään ja kasvattaa tuotantokapasiteettiaan. Samoin nämä yritykset tarvitsevat enenevässä määrin ulkomaisia tuotantopanoksia kasvattaakseen omaa tuotantoaan. Tuotantopanosten osuus näiden yritysten kokonaistuonnista on kasvanut vuoden 1994 58.5 prosentista vuoden 1997 62.8 prosenttiin, kun taas investointihyödykkeiden osuus nousi 15.3 prosentista 15.4 prosenttiin samana aikana. Kulutushyödykkeiden osuus näiden yritysten koko tuonnista taas putosi 25.8 prosentista 21.5 prosenttiin samana aikana. Osuus oli silti suurempi kuin puolalaisten yritysten (noin 16 prosenttia), mutta tämän arvellaan johtuvan ulkomaista pääomaa käyttävien yritysten tarpeesta kehittää jakeluverkkojaan (IKC 1998).

Lopputuloksena on, että ulkomaista pääomaa käyttävät yritykset ovat syventäneet omaa kauppataaseen vajettaan 2.8 miljardista dollarista vuonna 1994 7.4 miljardiin dollariin vuonna 1996 ja 10 miljardiin dollariin vuonna 1997. Kuitenkin ulkomaista pääomaa käyttävien yritysten osuus Puolan koko kauppataaseen vajeesta supistui 64.6 prosentista 60.7 prosenttiin saman ajanjakson aikana. Vuonna 1996 yritykset, joihin oli tehty suoria sijoituksia, saivat 13.9 prosenttia tuloistaan viennistä, kun taas puhtaasti kotimaiset yritykset saivat ainoastaan 8.8 prosenttia tuloistaan viennistä. Yritykset, joihin suoria sijoituksia tehdään, ovat enemmän vientiin suuntautuneita kuin kotimaiset yritykset.

Nykyistä tilannetta voi kuitenkin pitää kaksijakoisena. Osa yrityksistä tähtää selkeästi Puolan kotimarkkinoille ja ne kasvattavat siksi

tuontia, kun taas vientimarkkinoille suuntautuvat yritykset toimivat niin paljon tehokkaammin kuin kotimaiset viejät, että kokonaisuutena ulkomaista pääomaa käyttävien yritysten osuus Puolan koko kauppataseen vajeesta pienenee. Siirtymäkauden edetessä on luultavaa että nykyinen tilanne muuttuu. Eräs huomio suorista sijoituksista niin Puolaan kuin muihinkin KIE-maihin koskee makrotaloudellista tasapainoa. Jos lisääntyneet suorat sijoitukset todellakin parantavat vientimahdollisuuksia, niin voidaan olettaa maiden nykyisten suurien vaihtotaseiden vajeiden olevan väliaikaisia. Tulevaisuudessa kasvanut pääomakanta saattaa kääntää alijäämät ylijäämiksi. Pääinvastaisessa tapauksessa edessä on vaihtotasekriisi.

5.5 Yhteenveto

Puola on onnistuneesti vetänyt puoleensa suoria sijoituksia. Puolan nykyinen asema suurimpana suorien sijoitusten vastaanottajamaana KIE-maiden joukossa kuvastaa hyvin Puolan edistymistä siirtymäkaudellaan. Puolan ostovoimapariteettihinnoin laskettu BKT per capita ei ole vielä samalla tasolla muiden hakijamaiden (kuvio 3.3) kanssa, mutta makrotaloudellinen tasapaino, parantunut infrastruktuuri ja vähitellen kehittyvät lainsäädännön puitteet ovat vahvistaneet ulkomaisten sijoittajien luottamusta Puolan mahdollisuuksiin sekä kotimarkkinana että vientialustana.

Heikentynyt ulkoinen tasapaino ei näytä vielä laskeneen sijoittajien kiinnostusta. Johtava suorien sijoitusten kohde tehdasteollisuus nopeuttaa Puolan siirtymistä alkutuotantorippuvuudesta kohti sekundääristä ja tertiäärisektoria. Suorien sijoitusten nopea kasvu rahoitussektorille mahdollistaa lähitulevaisuudessa muunkin kuin suorien sijoitusten muodossa tapahtuvan yksityisen rahoituksen lisääntymisen.

Maantieteellisesti maahan tehdyistä suorista sijoituksista vastaa- vat pääosin Saksa ja Yhdysvallat. Lähinaapureista Saksa on hyödyntänyt parhaiten Puolan mahdollisuuksia, mutta muutkaan maat eivät ole kaukana perässä. Lisääntyneet suorat sijoitukset ovat luonnollisia maiden odottaessa Puolan liittymistä EU:hun ja valmistellessa laajentuneiden sisämarkkinoiden avautumista.

Suomalaiset yritykset eivät ole pystyneet täysin hyödyntämään Puolan tarjoamia mahdollisuuksia suorien sijoitusten kohteena.

Vaikka muihin maihin tehtyjen suorien sijoitusten määrä onkin jatkuvasti kasvanut, on suurin osa tehdyistä sijoituksista suuntautunut pääasiassa EU:hun. Suomalaisten yritysten Puolaan sijoittamat noin miljardi markkaa (PAIZ), sekä suurien investoijien rajoitettu lukumäärä, 16 vuonna 1998, havainnollistavat kuinka aliedustettuja suomalaiset yritykset Puolassa ovat maan kokoon verrattuna.

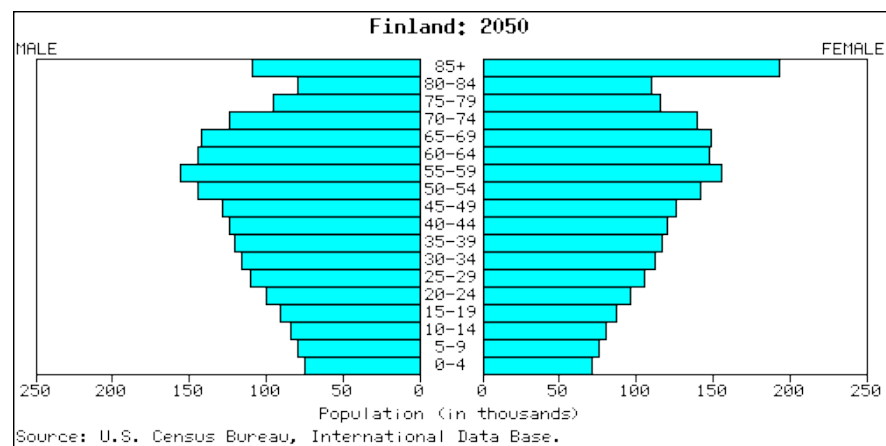
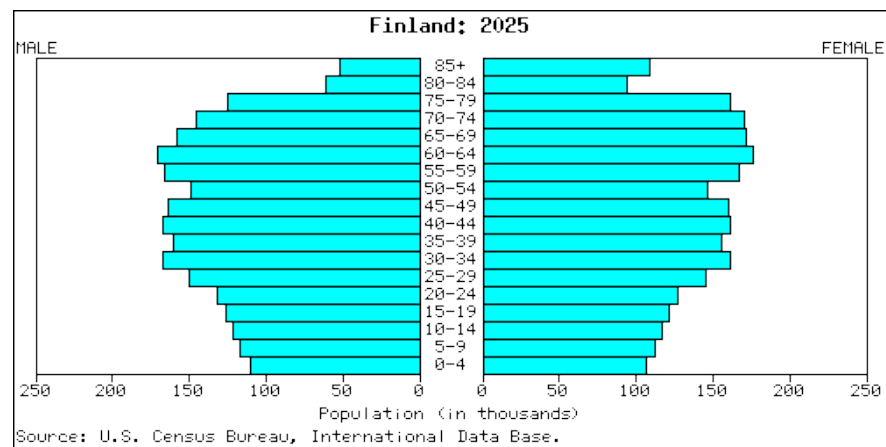
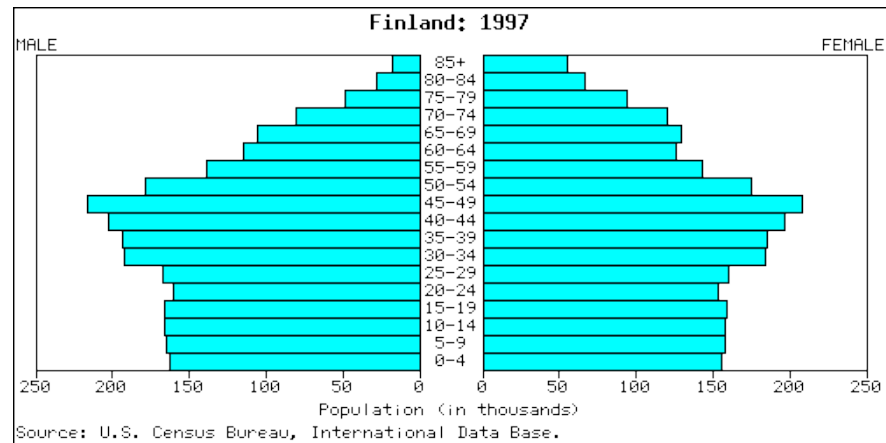
6 VÄESTÖ JA TYÖVOIMAN LIIKKUVUUS

Euroopan unionin laajentumisen pelätään kasvattavan siirtolaistulvaa uusista jäsenmaista vanhoihin jäsenmaihiin. Yhteiset työmarkkinat helpottavat muuttoa maasta toiseen. Samaan aikaan useissa Euroopan valtioissa on käynnissä demografinen muutos, jossa ikärakenne Euroopan kehittyneimmissä maissa vanhenee ja väkiluvun kasvu taittuu vähitellen.

Euroopan sisäiset muuttoliikkeet eivät ole perinteisesti olleet niin voimakkaita kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa. Poikkeuksen muodostavat sotien jälkeiset ajat sekä nykyinen Jugoslavian kriisi, joka lisää väliaikaisesti pakolaisten määrää Euroopassa. Suomi on perinteisesti ollut maastamuuttajamaa, vuosisadan alkupuolella maastamuuttovirta kohdistui Pohjois-Amerikkaan ja 1960-luvulta lähtien Ruotsiin. Viimeisten vuosikymmenien aikana maastamuutto on kuitenkin oleellisesti vähentynyt ja vastaavasti maahan on muuttanut aikaisempaa enemmän ihmisiä. Suomen EU-jäsenyys ei ole merkittävästi muuttanut tätä tilannetta.

6.1 Suomen väestökehitys

Kuviossa 6.1 on esitetty Suomen väestöpyramidi vuosille 1997, 2025 ja 2050 Yhdysvaltain Bureau of Censuksen mukaan. Kansaneläkelaitos puolestaan julkaisi marraskuussa 1998 oman väestöennusteensa vuosille 1998-2050, jonka mukaan Suomen väkiluku saavuttaa 5.2 miljoonan huippunsa vuonna 2015, jonka jälkeen väkiluku laskee noin 5.1 miljoonaan henkeen vuoteen 2030 mennessä ja 4.7 miljoonaan vuoteen 2050 mennessä. Vuonna 1994 tehtyihin vastaaviin laskelmiin verrattuna KELAn viimeisin ennuste arvioi tulevan väkiluvun vuonna 2030 olevan 169 000 henkilöä suurempi kuin aikaisemmissa arvioissa. Suuri osa tästä erosta aiheutuu siirtolaisoletusten muutoksista.

Kuvio 6.1 Suomen väestöpyramidi 1997-2050

Syntyvyydessä Suomessa ei ole tapahtunut merkittäviä muutoksia viime aikoina. Kokonaishedelmällisyysluku¹⁷ on vaihdellut 1.8:n molemmin puolin. Arvo on pysytellyt jotakuinkin samansuuruisena 1960-luvun lopulta lähtien. Vielä 1950-luvulla kokonaishedelmällisyysluku oli noin 3 ja vuosisadan alussa noin viisi.

Kuolleisuuden lasku samana aikana on kasvattanut miesten odotettua elinaikaa noin 1.5 vuodella ja naisillakin noin 0.8 vuodella. Nykyisellään miesten odotettu elinikä on noin 73.3 vuotta ja naisten noin 80.3 vuotta. KELA:n arvioiden mukaan miesten odotettu elinikä kasvaa nopeammin kuin naisten ja vuonna 2050 vastaavat luvut olisivat 77.5 ja 83.3 vuotta.

Muuttovoiton odotetaan pysyvän noin 2000 hengessä vuosittain. Laskelmat olettavat maastamuuton pysyvän noin 8000 hengessä vuosittain, joten vuositasetta odotetaan noin 10 000 henkilön muuttavan Suomeen. Seuraavien 25 vuoden aikana Suomesta arvioidaan muuttavan pois noin 200 000 henkilöä ja Suomeen muuttavan noin 253 000 henkilöä. Seuraavien 35 vuoden aikana vastaavat luvut ovat 280 000 ja 353 000 henkilöä.

Kokonaaisuudessaan väestön ikärakenteen oletetaan muuttuvan voimakkaasti suurten ikäluokkien vanhetessa. Yli 65-vuotiaiden määrä kasvaa yli 1.8-kertaiseksi vuoteen 2030 mennessä ja pienenee sitten 1.7-kertaiseksi vuoteen 2050 mennessä. Alle 16-vuotiaiden määrä pienenee neljänneksen ja 16-64 -vuotiaiden määrä noin viidenneksen saman ajanjakson aikana. Sama trendi on nähtävissä myös kuviossa 6.1, joka pohjautuu yhdysvaltalaisiin lähteisiin. Huomionarvoista on ikääntyvien naisten suuri osuus vuoden 2050 skenaariossa.

Miesten ja naisten keski-ikä, nykyisin noin 37.5 vuotta ja 40.5 vuotta, tulevat kasvamaan 43 ja 46 vuoteen noin vuoteen 2040 mennessä. Työikäisten (20-64 -vuotiaat) keski-ikä nousevat miesten 39.2 vuodesta 43.4 vuoteen ja naisten 40.5 vuodesta 43.7 vuoteen 2010 mennessä. Vuodesta 2020 eteenpäin arvot pysyvät samoina koko tarkasteluajanjakson. Alle 20-vuotiaiden ja yli 65-vuotiaiden suhde verrattuna työikäisiin muuttuu nykyisestä 65:stä suurimmalleen eli arvoon 85 vuoteen 2030 mennessä.

¹⁷ Kokonaishedelmällisyysluku 2.1 vastaa väestön uusiutumistasoa. Tätä pienemmät luvut johtavat pitkään jatkuessaan asteittaiseen väkiluvun laskuun.

Vuoden 2030 jälkeen ei väestön ikärakenteessa arvella tapahtuvan enää suuria muutoksia. Yli 65-vuotiaiden osuus vakiintuu noin neljänneksiksi koko väestöstä, 16-64 -vuotiaiden noin 58 prosentiksi ja 0-15 -vuotiaiden noin 17 prosentiksi. Väestön nykyistä korkeampi keski-ikä kuitenkin tarkoittaa jatkuvaa väkiluvun laskua. Viimeisten ennusteiden mukaan Suomen väkiluku laskisi noin 3.7 miljoonaan vuoteen 2100 mennessä.

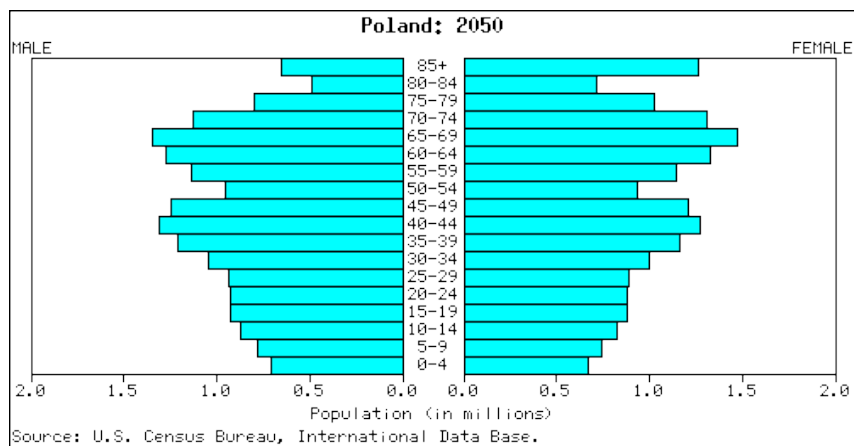
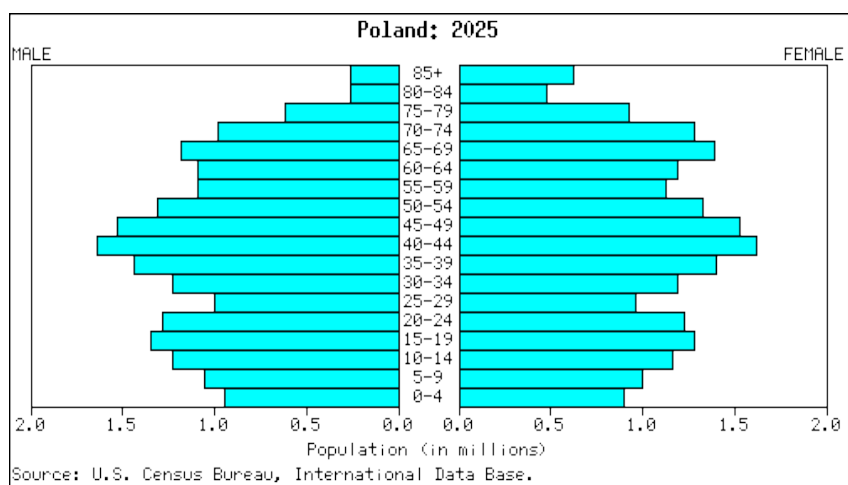
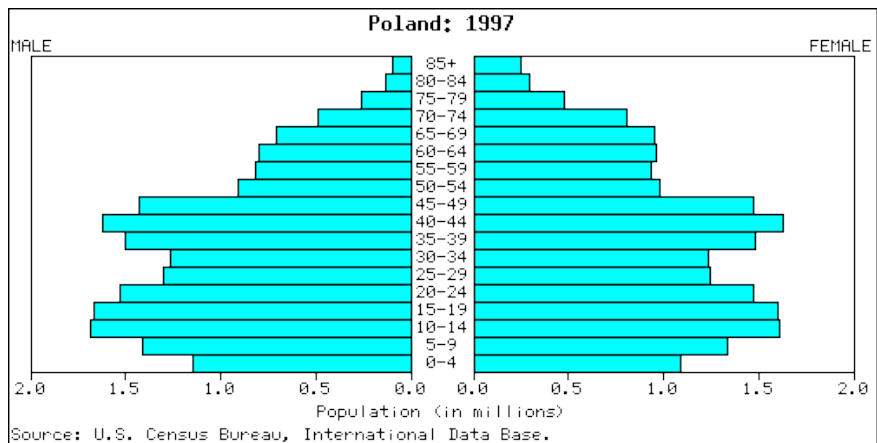
6.2 Puolan väestökehitys

Puolan nykyinen väkiluku on noin 38.5 miljoonaa. Puolan väestönkasvu on laskenut voimakkaasti 1950-luvulta alkaen. Vuosien 1950-1960 aikana väestö kasvoi keskimäärin 1.8 prosenttia vuodessa. Vuosien 1960-1980 välillä väestön kasvu hidastui 0.9 prosenttiin, vuosien 1980-1990 aikana 0.7 prosenttiin ja kuluneen vuosikymmenen lopulla väestönkasvun arvioidaan putoavan noin 0.1 prosenttiin. Kasvun arvioidaan pysyvän samansuuruisena noin vuoteen 2020 asti, jonka jälkeen väestön arvioidaan hiljalleen supistuvan noin 0.1 - 0.6 prosentin vuosivauhtia aina vuoteen 2050 asti.

Väestön hidastunut kasvu on pääosin seurausta laskeneesta syntyvydestä. Se on pudonnut vuoden 1969 noin 23 syntyneestä tuhatta henkilöä kohti nykyiseen noin 10 syntymään tuhatta henkilöä kohti. Vuodelle 1998 kirjattiin Puolan tämän vuosisadan alhaisin syntyvyys 9.8 syntynyttä per 1000 henkilöä. Kuolleisuus tuhatta henkilöä kohden kasvaa hiljalleen väestön ikääntymisen myötä ja saavuttaa arvioiden mukaan huippunsa vuonna 2050 eli tarkastelun ajanjakson lopussa. Tällä hetkellä kuolleisuus on noin 9.7 henkilöä tuhatta asukasta kohti ja tulee kasvamaan arvioituun 13.7 henkilöön per 1000 asukasta vuonna 2050.

Väestön määrää laskee myös nettomaastamuutto. Se on hiljalleen laskenut 1960-70 -lukujen noin promillesta nykyiseen noin puoleen promilleen koko väestöstä. Maastamuuton ei uskota kiihtyvän nykyisestä tasostaan, vaan hieman jopa supistuvan vuoteen 2020 mennessä (U.S. Bureau of the Census). Puolan väkiluvun arvioidaan saavuttavan noin 40 miljoonaa eli huippunsa vuonna 2020. Tämän jälkeen se laskee nopeasti noin 36.5 miljoonaan vuonna 2050.

Kuvio 6.2 Puolan väestöpyramidi 1997-2050

6.3 Työvoiman liikkuvuus ja Euroopan unionin itä-laajentuminen

Viiimeaikaisissa tutkimuksissa on arvioitu, että jopa kuusi prosenttia Keski- ja Itä-Euroopan työvoimasta olisi muuttamassa Länsi-Eurooppaan unionin laajentumisen myötä (Waterkirschen & Dietz 1998). Arviot perustuvat kuitenkin pelkästään tuloeroihin ja pitävät KIE-maita homogeenisena alueena. Useat muut tekijät, kuten sosiaaliset verkostot ja perhesuhteet vaikuttavat maastamuutosta koituvaan kokonaishyötyyn. Myös kokemukset aikaisemmista Euroopan unionin laajentumisista osoittavat, että vapaan työvoiman liikkuvuuden esteiden poistuminen ei mainittavasti muuta Euroopan sisäisiä muuttovirtoja (SOPEMI 1997). Muuttovirrat ovat pikemminkin seuranneet suhdannevaihteluita kuin institutionaalisten rajoitteiden muutoksia (Hars 1998).

KIE-maista on jo suuntautunut muuttovirta Länsi-Eurooppaan. Itä-Euroopasta peräisin olevien maahanmuuttajien osuus on kuitenkin vain noin viisi prosenttia kaikista Euroopan unionissa asuvista ulkomaalaisista. Kokonaisuudessaan kaksi kolmannesta kaikista itäeurooppalaisista siirtolaisista asuu Saksassa ja noin 8 prosenttia Ranskassa. Saksassakin itäeurooppalaisten osuus kaikista ulkomaalaisista on vain noin seitsemän prosenttia, Itävallassa vastaava osuus on sen sijaan 12 prosenttia.

Taulukko 6.1 Itäeuroopan maiden osuudet alueen väkiluvusta ja siirtolaisista

	Itäeurooppalaisten siirtolaisten alkuperämää (prosenttia)	Itä-Euroopan maiden väkiluvun jakauma (prosenttia)
Bulgaria	5.7	5.7
Tšekki ja Slovakia	6.9	10.7
Unkari	10.25	7
Puola	51.5	26.2
Romania	14.7	15.4
ent. NL	11	35.1

Lähde: Hars, 1998.

Itäeurooppalaisten maastamuutto Länsi-Eurooppaan on jakautunut varsin epätasaisesti. Puolalaiset ovat suhteellisesti muuttovalmiimpia kuin muut itäeurooppalaiset. Heidän osuutensa koko Itä-Euroopan väkiluvusta on noin 26 prosenttia, mutta heidän osuutensa kaikista Itä-Euroopasta saapuneista siirtolaisista on noin 52 prosenttia. Bulgaria vastaa kuutta prosenttia kaikista siirtolaisista, Unkari 10 prosenttia, Romania 15 prosenttia, entisen Neuvostoliiton alueet 11 prosenttia ja entisen Tsekkoslovakian alueet 7 prosenttia. Nykyisen Tsekin, Slovakian ja Venäjän osuudet siirtolaisista ovat alhaisempia kuin heidän suhteelliset väestöosuutensa, kun taas Unkarin kohdalla tilanne on päinvastainen.

Puolalaiset ovat suurin itäeurooppalainen maahanmuuttajaryhmä Belgiassa (46 prosenttia kaikista maassa asuvista itäeurooppalaisista), Ranskassa (75 prosenttia), Saksassa (53 prosenttia), Hollannissa (55 prosenttia), Ruotsissa (69 prosenttia) ja Sveitsissä (35 prosenttia). Romanianlaiset, unkarilaiset ja entisen Neuvostoliiton alueen kansalaiset jakavat useimmissa maissa keskenään loppuosuuden, romanialaisten osuus on erityisen suuri Italiassa (52 prosenttia). Tsekeillä ja slovakeilla ei ole merkittäviä siirtolaisuusosuuksia Itävaltaa ja Sveitsiä lukuun ottamatta. Siellä heidän osuutensa ovat 18 ja 37 prosenttia. Suomessa puolalaisten maahanmuuttajien osuus kaikista itäeurooppalaisista on vain neljä prosenttia.

Työvoiman liikkuvuus Puolasta Suomeen

Suomen ja Puolan väestönkehitys ensi vuosituhanella on pitkälti samankaltaista. Väestö ikääntyy ja väkiluku laskee. Puolan demokratisoitua ja maan liittyessä EU:hun poistuvat vanhat, poliittiseen järjestelmään ja siitä aiheutuviin ongelmiin liittyvät kannustimet maastamuuttoon. Tulevaisuudessa syyt mahdolliseen maastamuuttoon ovatkin pitkälti joko taloudellisia tai henkilökohtaisia, esimerkiksi perhesuhteisiin liittyviä.

Puolalaisia on aikanaan emigroitunut paljon muun muassa Yhdysvaltoihin, jossa on vieläkin suuri puolalaisvähemmistö. Chicagon alueella kerrotaan olevan suurin puolalaisperäinen asutus Puolan ulkopuolella. Myös Manner-Eurooppa on ollut suosittu kohde maastamuuttajille. Esimerkiksi Saksan arvioidaan vastaanottavan lisää puolalaissiirtolaisia rajojen avauduttua EU-jäsenyyden myötä.

Huomattavasti vaikeampi kysymys on arvioida mahdollisten puola-laissiirtolaisten määrää tai halukkuutta asettua Suomeen.

Suomen kiinnostavuutta uutena kotimaana vähentää maan sijainti kaukana Euroopan maantieteellisestä ja kulttuurisesta keskipisteestä sekä maan muista poikkeava kieli. Ulkomaalaisten osuus maan väestöstä on Euroopan alhaisimpia, eikä maassa ole siten valmiiksi kosmopoliittista ympäristöä helpottamassa tulevien maahanmuuttajien asemaa. Tilanne saattaa ajan mittaan muuttua nykyisten pakolaisstatuksella maahan tulleiden siirtolaisten varttuessa ja asettuessa pysyvästi Suomeen.

Maiden suuret elintasoerot saattavat kuitenkin houkutella maahan siirtolaisia jopa silloin, kun kulttuurierot muutoin ovat siirtolaisuudelle vastaisia. Puolan ja Suomen bruttokansantuotteiden välisen kuilun kaventumisen oletettiin kestävän pitkälle ensi vuosituhannen puolelle (ks. luku 3). Taloudellisesti voisi kuvitella, että suurempi palkka ja paremmat sosiaaliedut korvaisivat muutosta aiheutuvia sosio-ekonomiseen asemaan ja sen muuttumiseen liittyviä kustannuksia. Muuttopäätöksen kuitenkin riippuessa nettokonaishyödyn määrästä ovat myös perheen mielipiteet ja suhdeverkon uudelleenrakentamisesta aiheutuvat kustannukset otettava huomioon. Perheelle muutosta koituva haitta saattaa olla suurempi kuin yksittäiselle henkilölle koituva hyöty.

Työttömyys on tällä hetkellä niin Puolassa kuin Suomessakin varsin korkea. Tulevaisuudessa työttömyyden oletetaan Suomessa laskevan ja joidenkin alojen alkavan kärsiä työvoimapulasta. Työvoiman tarve on kuitenkin lokalisoitunutta ja keskittyy tietyille toimialoille. Onkin luultavaa, että mahdolliset maahanmuuttajat ovat keskimääräistä paremmin koulutettuja ja jonkin tietyn, erikoistaitoja vaativan ammatin osaajia.

Ikärakenteen muuttuessa ja vanhempien ihmisten osuuden lisääntyessä myös sairaanhoidon ja hoivatyön tarve kasvaa. Näiltä aloilta saat-
taa myös löytyä työtä maahanmuuttajille, joiden kielitaito tai koulutus eivät vielä vastaa sitä tasoa, jota jälkiteollisessa ja palveluorientoituneessa yhteiskunnassa vaaditaan. Teollisuuden työllistävän merkityksen vähentyessä on myös luultavaa, ettei teollisuussektori pysty tarjoamaan työpaikkoja suurelle määrälle maahanmuuttajia.

Puolan koulutustaso on verraten korkea, opiskelijoiden osuus 100 000 asukasta kohti oli noin puolet Suomen vastaavasta tasosta

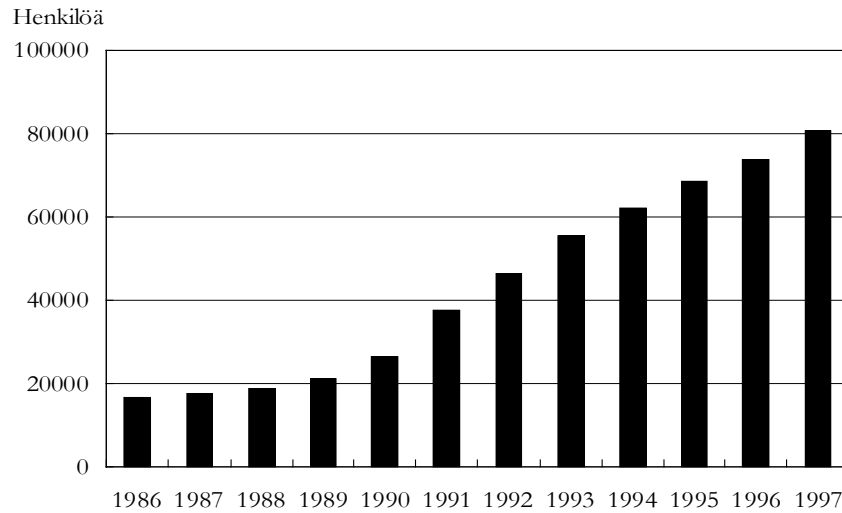
vuonna 1993. Samoin koulutusmenot bruttokansantuotteesta, noin 4.6 prosenttia BKT:sta verrattuna Suomen 7.6 prosenttiin vuonna 1995, olivat hyvää kansainvälistä keskitasoa. Puolan asukasluvun huomioonottaen on luultavaa, että maasta löytyy riittävän pätevää henkilöstöä useiden erikoisalojen ammatteihin. On kuitenkin vaikea nähdä tiettyjä aloja kuten tietoliikennetekniikka lukuun ottamatta, mitkä olisivat ne erikoissyyt, jotka johtaisivat puolalaisten suuresti lisääntyneeseen maahanmuuttoon Suomeen. Paljon luonnollisemmalla tuntuu, että Puolaa lähellä olevat EU-maat kiinnostavat enemmän maahanmuuttokohteena. Saksan läheisyys, kieliyhteys, yhteinen historia ja läheiset taloussiteet ovat huomattavasti voimakkaampia kannustimia Keski-Eurooppaan suuntautuvalle muutolle Suomen sijaan. Tällä hetkellä noin 70 prosenttia puolalaisista siirtolaisista onkin kotiutunut Saksaan. Toisaalta puolalaisten voimistunut kansallistunto NATO-jäsenyyden ja tulevan EU-jäsenyyden myötä on antanut viitteitä haluttomuudesta muuttaa pois maasta¹⁸.

6.4 Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus Suomeen

Ulkomaalaisten lukumäärä Suomessa oli vuoden 1997 lopussa 80 600 eli noin 1.6 prosenttia koko väestöstä. Vuoden 1998 aikana ulkomaalaisten lukumäärän arvioitiin nousseen jo lähelle sataatuhatta. Muihin EU-maihin verrattaessa Suomessa on pienin ulkomaalaisten osuus. Ulkomaalaisten osuus koko väestöstä pysytteli pitkään noin 0.3-0.5 prosentissa koko väestöstä, kunnes 1990-luvun alussa ulkomaalaisten maahanmuutto nousi. Kehitys on nyttemmin tasaantunut Venäjältä ja Virosta sekä Somaliasta saapuneiden turvapaikanhakijoiden maahanpääsyn vaikeuduttua sekä Jugoslavian tilanteen rauhoituttua ennen nykyvaihetta. Kosovon kriisi kuitenkin nostaa vuoden 1999 maahanmuuttolukuja. Venäläisten, suurimman ulkomaalaisryhmän, osuus kaikista ulkomaalaisista on noin 20 prosenttia, virolaisten noin 12 prosenttia ja ruotsalaisten noin 9 prosenttia. Väestörekisterikeskuksen mukaan EU-kansalaisten osuus kaikista maassa asuvista ulkomaalaisista oli vuoden 1999 alussa noin 18.5 prosenttia.

¹⁸ On myös arvioitu suorien sijoitusten vähentävän halukkuutta maastamuuttoon (Tapinos 1999). Vaikutus perustuu näkemykseen, jonka mukaan suorat sijoitukset parantavat pitkällä aikavälillä maan elintasoa. Myös kaupan vapauttaminen antaa samansuuntaisia tuloksia.

Kuvio 6.3 Ulkomaalaisten määrän kehitys Suomessa 1986-1997

Lähde: Tilastokeskus

Suurin osa, noin 73 prosenttia, Suomessa asuvista ulkomaalaisista on työikäisiä eli 15-64 -vuotiaita. Suomalaisten vastaava luku on 67 prosenttia. Ulkomaalaisten ikärakenne on myös nuorempi kuin suomalaisten. Erityisesti Marokosta ja muista EU-maista kuten Saksasta, Isosta-Britanniasta, Italiasta, Ranskasta ja Hollannista tulleiden siirtolaisten ikäjakauma on työmarkkinoiden kannalta edullinen. Näiden maiden siirtolaisista työikäisten osuus on yli tai lähellä 90 prosenttia. Puolasta tulleiden maahanmuuttajien kohdalla työikäisten osuus oli 86 prosenttia vuonna 1997. Suuri nuorten ja lasten määrä laskee maahanmuuttajatilastoja johtavien entisen Neuvostoliiton alueiden, Jugoslavian ja Somalian työikäisten osuutta, joka vaihtelee 54 ja 70 prosentin välillä.

Ulkomaalaisten työttömyys on noin kaksinkertainen Suomen kansalaisiin verrattuna. Vuonna 1994 eli pahimman laman aikaan ulkomaalaisten työttömyys oli noin 53 prosenttia, kun se Suomen kansalaisilla oli noin 20 prosenttia. Työttömyys on keskittynyt tiettyihin kansalaisuusryhmiin, kuten entisestä Jugoslaviasta, Irakista, Somaliasta, Iranista ja Vietnamista tulleisiin pakolaisiin, joiden kohdalla työttömyysaste on vaihdellut 66 ja 78 prosentin välillä. EU-maista, Yhdysvalloista ja Kiinasta saapuneiden maahanmuuttajien kohdalla työttömyysaste oli vuonna 1997 noin 14-17 prosent-

tia. Puolalaisten siirtolaisten työttömyysaste oli samana vuonna 24 prosenttia. Kokonaisuudessaan ulkomaalaiset muodostavat kuitenkin vain noin prosentin koko Suomen työvoimasta.

Ulkomailla syntyneitä on Suomessa hieman enemmän kuin ulkomaalaisia eli noin 118 000 henkilöä. Ulkomailla syntyneiden maajakautta noudattaa pitkälti ulkomaalaisten jakaumaa, poikkeuksena kuitenkin Ruotsissa syntyneet, joiden osuus oli vuonna 1997 noin neljännes kaikista ulkomailla syntyneistä. Tämä johtuu pääosin Ruotsissa syntyneiden takaisinmuuttajien suuresta määrästä.

Puolan kansalaisia asui Suomessa 684 henkilöä vuonna 1997. Määrä on lisääntynyt ainoastaan sadalla henkilöllä kuluneen vuosikymmenen aikana ja muodostaa noin yhden prosentin kaikista Suomessa asuvista ulkomaalaisista sekä myös ulkomailla syntyneistä. Puolan ja Suomen välinen nettomaahanmuutto on ollut Suomelle lievästi positiivinen koko 1990-luvun. Vuosien 1991 ja 1997 välisenä aikana Suomeen muutti 438 puolalaista ja Suomesta Puolaan 297 suomalaista. Puolalaisia siirtolaisia on Euroopassa noin 400 000, joista Suomeen on siis saapunut alle promille. Kokonaisuudessaan Suomeen muutti kyseisenä aikana noin 43 000 henkilöä enemmän kuin Suomesta ulkomaille. Puolalaisten osuus koko nettomuutoksesta on siis varsin pieni.

6.5 Yhteenveto

Työvoiman vapaa liikkuvuus on yksi Euroopan unionin sisämarkkinoiden pääperiaatteista. Suomessa on kuitenkin edelleen Euroopan alhaisin ulkomaalaisten osuus. Suomen, kuten muidenkin EU-maiden kohdalla, suurin osa siirtolaisista on tullut Euroopan unionin ulkopuolisista maista. Euroopan unionin jäsenyys ei siis ole merkittävästi lisännyt maahan muuttaneiden muiden EU-maiden kansalaisten määrää.

Merkittävä osa Suomeen tulleista ulkomaiden kansalaisista on saapunut maahan pakolaisstatuksella. Suomeen saapuneiden ulkomaalaisten määrä ei anna välttämättä todellista kuvaa Suomen kiinnostavuudesta työllistäjänä. Keski- ja Itä-Euroopan maiden liittyessä Euroopan unioniin on todennäköistä, että ainakin osa näiden maiden kansalaisista harkitsee maastamuuttoa.

Suomeen tulevien KIE-maiden kansalaisten määrää on vaikea arvioida, mutta ainakin Puolan kohdalla suurestakaan puolalaisten maahanmuuttajien määrän lisäyksestä ei olisi koko kansantalouden kannalta suuriakaan vaikutuksia. Puolalaisten maahanmuuttajien ikärakenne ja koulutustaso viittaavat siihen, että Puolasta saapuneet siirtolaiset pystyvät työllistämään itsensä ja saattavat lisätä valitsemansa sektorin kilpailukykyä. Väestön ikääntyessä saattaa hyvinkin olla, että Suomi tarvitsee lähitulevaisuudessa lisää maahanmuuttajia paikkaamaan työvoimapulaa. Väestön ikääntyessä myös muissa Euroopan maissa Eurooppaan ja Suomeen muualta maailmasta hakeutuvien siirtolaisten määrä voi kasvaa.

7 SUOMALAISET TOIMIALAT JA PUOLAN EU-JÄSENYYS

Puolan ja EU:n assosiaatiosopimus saattaa teollisuustuotteet vapaakaupan piiriin vuoteen 2002 mennessä. Merkittäviä rajoitteita vapaakaupalle on vielä tekstiili-, teräs- ja hiiliteollisuuden sekä maatalouden piirissä. Euroopan unioni kutsuu näitä herkiksi alueiksi, joihin se soveltaa protektionistisia toimia, jos tuonti Itä-Euroopasta uhkaa heikentää nykyisen jäsenmaan tai teollisuudenhaaran asemaa. Laajentumisen lähestyessä myös pääoman ja palveluiden liikkuvuus turvataan sekä lisätään yhteistyötä politiikan, talouden, ympäristön ja kulttuurin alueilla.

Puola on Maailman kauppajärjestön WTO:n jäsen ja on sitoutunut järjestön politiikkaan ja periaatteisiin. WTO:n seuraava neuvottelukierros aloitetaan syksyllä 1999 ja sen uskotaan aiheuttavan muutoksia myös EU:n toimintatavoissa kaupan alueella. On mahdollista, että WTO:n tekemillä päätöksillä on suurempi merkitys Puolan taloudelle kuin mukautumisella EU:n määräyksiin.

Tällä hetkellä Puolalla ei ole käytössä määrällisiä rajoituksia tekstiili- ja vaatetuotteille. Puolan liittyessä unioniin yhteisön tekstiilituotteita koskeva politiikka ulotetaan koskemaan myös sitä, jolloin tullisuojat nousevat. Tavarakaupan kohdalla Euroopan unioni on huolissaan Puolan viranomaisten toimista autoteollisuudessa ja teräsalalla. Keskimääräinen suosituimmuustulli teollisuustuotteille on Puolassa 9.9 prosenttia ja EU:ssa 3.6 prosenttia. Vapaakaupan asteittainen soveltaminen liittymiseen mennessä vähentää kuitenkin yhteisön alemman tullitason vaikutusta Puolan kotimaiseen teollisuuteen.

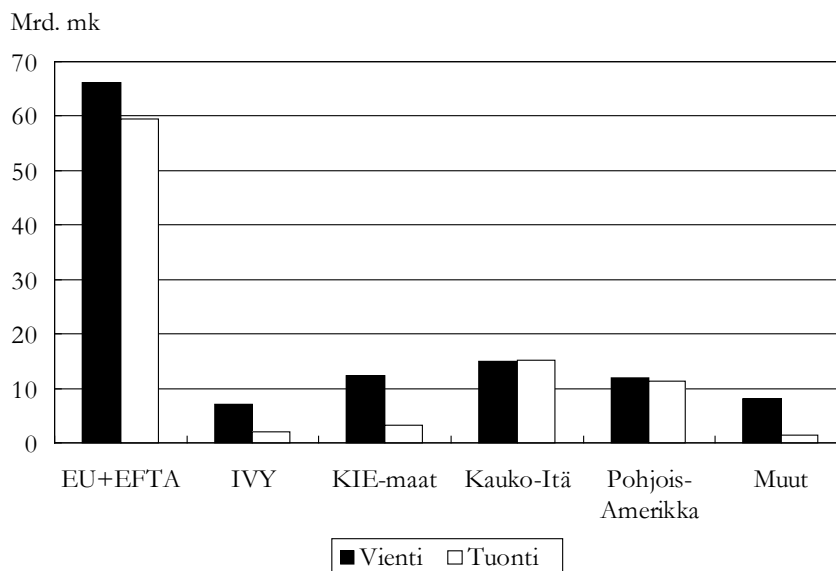
Pääoman ja palvelujen liikkuvuuden osalta ulkomaiset pankit ovat saaneet perustaa tytäryhtiöitä Puolaan vuoden 1999 alusta asti. Samoin lyhytaikaisten pääomanliikkeiden rajoitukset poistuvat vuoden 1999 aikana. Rajoitusten poistaminen helpottaa suomalaisen yritysten maksuliikennettä ja alentaa transaktiokustannuksia. Suomalaisen pankkien etabloituminen Puolaan helpottaisi myös pienempien suomalaisyritysten pääsyä Puolan markkinoille. Palve-

lusektorin vähäisestä viennin osuudesta johtuen seuraavassa keskittyyään lähemmin tärkeimpiin suomalaisiin teollisuuden toimialoihin ja niiden merkitykseen Suomen ja Puolan välisessä kaupassa. Lopuksi tarkastellaan turismin merkitystä Puolalle.

7.1 Metalli- ja elektroniikkateollisuus

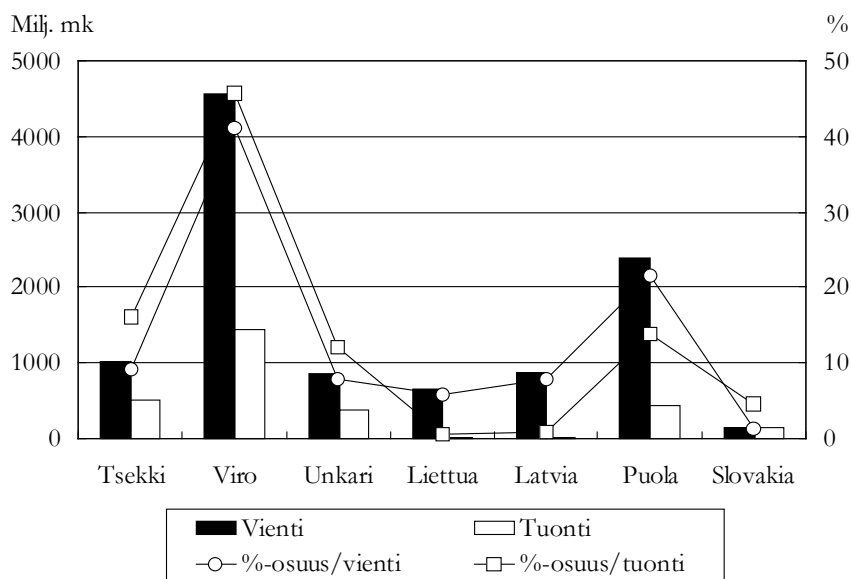
Itä-Euroopan osuus koko metalliteollisuuden ulkomaankaupasta oli kuvion 7.1 mukaan noin 10 prosenttia viennistä ja 4 prosenttia tuonnista vuonna 1998. Kasvuprosentit alueen kanssa käytävässä kaupassa ovat sen sijaan suurempia. Vuonna 1998 vienti Itä-Eurooppaan kasvoi 25 prosenttia ja tuonti alueelta 46 prosenttia. Tuonnin kasvusta vastasi pääosin Viro, jonka vuoden 1997 880 miljoonan markan tuonti kasvoi vuoden 1998 1.4 miljardiin. Koska tuontiluvut ovat varsin pieniä, näkyy pienikin tuonnin muutos suurina prosenttimuutoksina. Kauppa EU:n kanssa kasvoi samana aikana viennissä 19 prosenttia ja tuonnissa 12 prosenttia. Muista alueista Brasilia ja Meksiko kasvoivat myös ripeästi, mutta alhaiset lähtö-

Kuvio 7.1 Metalli- ja elektroniikkateollisuuden ulkomaankaupan jakauma vuonna 1998, miljoonaa markkaa

Lähde: Metalli- ja elektroniikkateollisuus 1999

Kuvio 7.2 Metall- ja elektroniikkateollisuuden ulkomaankauppa valikoitujen KIE-maiden kanssa vuonna 1998, milj.mk ja prosenttiosuudet kyseisten maiden kanssa käydystä kaupasta

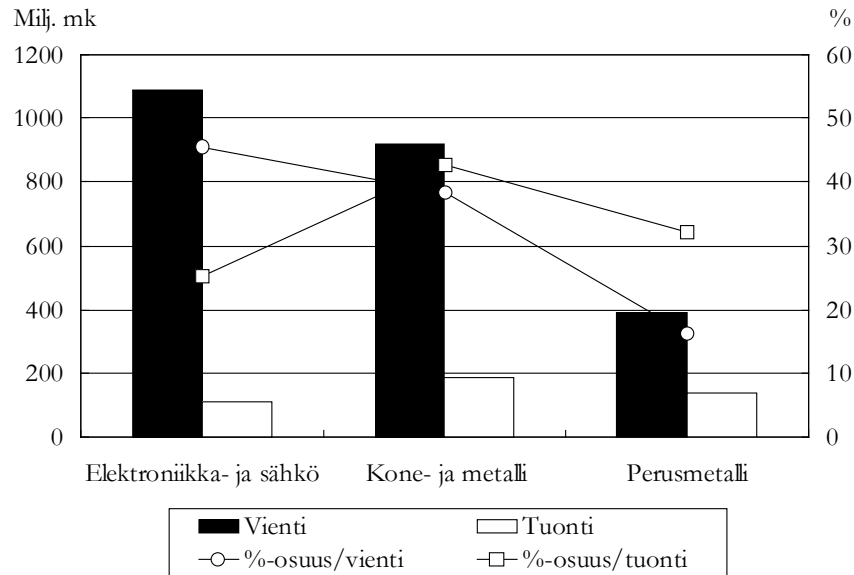

Lähde: Metall- ja elektroniikkateollisuus 1999

tasot, viennissä noin 600 ja 180 miljoonaa markkaa, vääristävät tulkin-
taa. Kauko-idän tuonti on hieman suurempaa kuin sinne suuntautuva
vienti, molemmat noin 15 miljardia markkaa, mikä johtunee Japanin
asemasta suurena kulutuselektroniikan valmistajana.

Kuviossa 7.2 näkyy Suomen metalli- ja elektroniikkateollisuuden
kauppa Visegrad-maiden sekä Baltian maiden kanssa vuonna 1998.
Markkamääräisesti Viro on alueen maista Suomen suurin kauppakumppani.
Puola on toiseksi tärkein. Kuvion oikeassa laidassa näkyvät prosenttiosuudet
on laskettu Suomen kyseisten maiden kanssa käymästä metalli- ja elektroniikkateollisuuden
kaupasta. Vaikka Suomi vie alueen maista eniten Viroon, on Viron prosenttiosuus
Suomen tuonnista alueelta suurempi kuin vastaava osuus Suomen viennistä
alueelle. Vastaavasti ulkomaankauppa Puolan kanssa on vientisuuntautuneempaa:
Puolan prosenttiosuus Suomen alueelle suuntaamasta viennistä on suurempi kuin
vastaava osuus Suomen tuonnista. Sama tilanne on Liettuan ja Latvian kohdalla,
kun taas Tsekin ja Slovakian kanssa käyty kauppa on tuontisuuntautuneempaa.

Kuvio 7.3 Metall- ja elektroniikkateollisuuden vienti ja tuonti Puolan kanssa alasektoreittain vuonna 1998, miljoonaa markkaa ja prosenttiosuudet toimialan koko kaupasta Puolan kanssa

Lähde: Metall- ja elektroniikkateollisuus 1999

Alasektoreittain tarkasteltuna Suomen metalli- ja elektroniikkateollisuuden kauppa Puolan kanssa näyttää olevan viennissä painottunut elektroniikka- ja sähköteollisuuteen ja tuonnissa perusmetalleihin (kuvio 7.3). Elektroniikkateollisuuden osuus sektorin koko viennistä Puolaan on noin 45 prosenttia, kun taas tuonnissa vastaava osuus on noin 35 prosenttia. Perusmetallien vienti on noin 15 prosenttia sektorin koko viennistä, ja noin 30 prosenttia tuonnista. Kone- ja metalliteollisuuden osuudet taas ovat jotakuinkin yhtä suuret sekä tuonnissa että viennissä. Huomattavaa on kuitenkin taas, että kokonaisuutena Suomella on metalli- ja elektroniikkateollisuudessa kauppataaseen ylijäämä Puolan kanssa.

Telekommunikaatio

Elektroniikka- ja sähköteollisuuden kasvu ja viennin lisääntyminen johtuu pääasiassa tietoliikennevälineiden eli telekommunikaatio-

laitteiden tuotannon ja viennin voimakkaasta kasvusta. Sektorin muiden tuotteiden vienti on lisääntynyt vain hieman, joskin televisio- ja radiovastaanottimien vienti kasvoi 20 prosenttia vuosien 1997 ja 1998 välillä.

Suomalaisten vientiyritysten suurimmat kasvunäkymät Puolassa löytynevät tietotekniikka- ja tietoliikennemarkkinoiden parista. Puolan talouden kasvaessa tietokoneiden ja niiden oheislaitteiden, ohjelmistojen ja televiestintälaitteiden kysyntä tulee kasvamaan. Maan ja yritysten kansainvälistyessä tietotekniikan lisääminen tulee jo kilpailullisista syistä välttämättömäksi. Samoin rahoitussektorin kansainvälistyminen vaatii toimivia tietoliikenneyhteyksiä.

Tällä hetkellä Puolan koko telekommunikaatiomarkkinoiden arvo on noin 5.7 miljardia euroa eli hieman yli 30 miljardia markkaa. Koko maailman tasolla sama luku on noin 2000 miljardia euroa, eli Puolan osuus on vielä varsin pieni. Tietoliikenteen osuus oli suurin, noin 3.9 miljardia euroa, josta televiestinnän palvelut olivat 2.9 miljardia euroa. Tietotekniikan, pääasiassa tietokoneiden, arvo oli 1.8 miljardia euroa. Puolan tietotekniikka- ja tietoliikennemarkkinoiden kasvuvauhti on kuitenkin Keski-Euroopan nopein, vuoden 1997 kasvu oli 19 prosenttia, vuoden 1998 kasvu oli 20 prosenttia, ja vuoden 1999 kasvuksi ennustetaan 17 prosenttia (Itä- ja Keski-Euroopan markkinat 3/1999).

Puolan hallitus julkaisi marraskuussa 1998 tiedonannon, jonka mukaan Puolan telekommunikaatiojärjestelmän saattaminen EU-maiden tasolle vaatisi useiden vuosien siirtymäajan. Tämän sanotaan johtuvan siitä, että Puolan armeija käyttää sisäisessä tiedonsiirrossaan samoja taajuuksia, joita EU-maat käyttävät matkapuhelinverkoissaan. Taajuuksien vaihtaminen vie aikaa ja mahdollinen siirtymäaika saattaisi päättyä vasta vuonna 2008 (Polish Market 1999).

Kiinteiden puhelinlinjojen kohdalla ongelma ei ole yhtä ajankohtainen, vaan Puola ilmoittaa avaavansa kaukopuhelinliikenteen EU:n operaattoreiden kilpailtavaksi vuoden 2002 loppuun mennessä. Tällä hetkellä valtionyhtiö Telekomunikacja Polska (TPSA) on monopoliasema. Samaan aikaan eurooppalaisille yhtiöille annetaan myös oikeus omistaa puolalaisia operaattoreita sekä perustetaan itsenäinen valvontavirasto estämään kilpailunrajoitteiden esiintymistä. Näiden uskotaan tulevan lähinnä valtionyhtiön hinnoittelupolitiikan kautta. Kyseisten muutosten vaatimia lakeja alettiin tuoda Sejmiin, Puolan parlamenttiin, vuoden 1998 syksyllä.

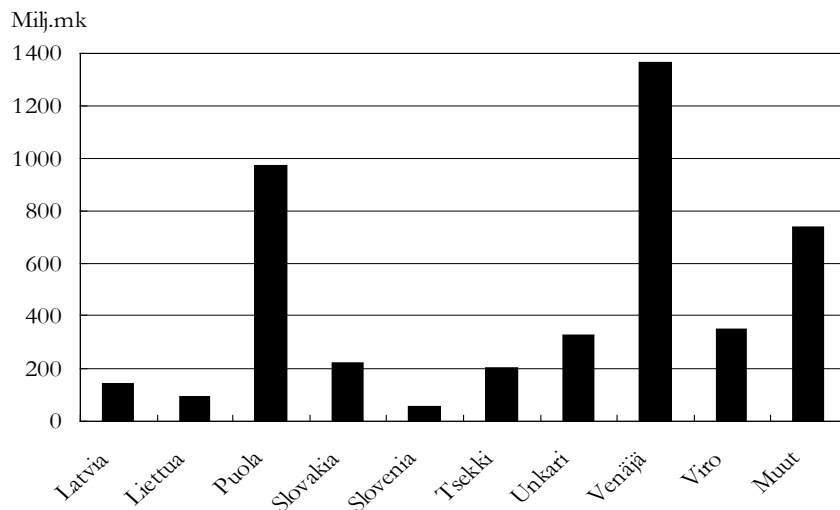
ja lakien uskotaan astuvan voimaan vuoden 2000 loppuun mennessä.

Puolan kiinteiden linjojen puhelintiheys ei ole tällä hetkellä kovin suuri, ainoastaan noin 20 puhelinta sataa asukasta kohden. Puolan telekommunikaatioalan valtionyhtiö TPSA käy läpi laajaa investointiohjelmia puhelinverkkojen uudistamiseksi ja puhelintiheyden kasvattamiseksi, mutta eurooppalaisen tason saavuttamisen arvioidaan silti kestävän vuosikymmenen verran. Toisaalta, kuten monien kehitysmaiden kohdalla on havaittu, alhaisen puhelintiheyden omaavat maat saattavat jättää kiinteiden puhelinverkkojen rakentamisen tai uudistamisen kokonaan tekemättä ja siirtyä suoraan matkapuhelinverkkoihin. Tämä onkin jo osittain tapahtunut Puolassa, jonka matkapuhelinmarkkinat kasvavat nopeasti. Maassa on yksi NMT-verkko ja useita GSM-verkkoja, joita hoitavat sekä puolalaiset että ulkomalaiset, lähinnä ranskalaiset operaattorit. Samoin Internet-palvelujen käytön arvellaan kasvavan tulevaisuudessa.

Suomalaisten elektroniikka-alan yritysten lisäksi maassa toimii ja sinne vie myös muiden maiden saman alan yrityksiä. Toisaalta useimmat yritykset, kuten Microsoft, Fujitsu ja ICL, ovat keskittyneet enemmänkin tietokoneisiin ja niiden ohjelmistoihin, kun taas suomalaisten yritysten, pääasiassa Nokian, vahvuus on enemmän sidoksissa telekommunikaatioon. Ulkomaiset yritykset ovat kuitenkin perustaneet tuotantolaitoksia sekä software-keskuksia Puolaan, mikä on myös merkinä alan yleisestä nopeasta kasvusta ja maan kiinnostavuudesta alan yrityksille.

Puolan liittyessä Euroopan unioniin ovat useimmat alan yrittäjistä jo saavuttaneet merkittävän jalansijan Puolan markkinoilla. Suomalaisen metalli- ja elektroniikkateollisuuden viennissä Puolaan painopiste on jo nyt elektroniikkateollisuudessa, lähinnä telekommunikaatiossa. Puolan markkinat kasvavat kuitenkin jatkuvasti, mikä vaatii myös investointeja tulevaisuuteen. Telekommunikaatioon tehtyjen suorien sijoitusten osuus on vielä varsin pieni (ks. luku 5), ja Puolan ottaessa käyttöön EU:n telekommunikaatiosäännökset myös kilpailu tulee kovenemaan. Suomalaisten yritysten mahdollisuudet paranevat mitä aikaisemmin ne ovat liikkeellä hyötyäkseen Puolan vielä kehittymättömistä markkinoista.

Kuvio 7.4 Metsäteollisuuden vienti Itä-Eurooppaan vuonna 1998, miljoonaa markkaa

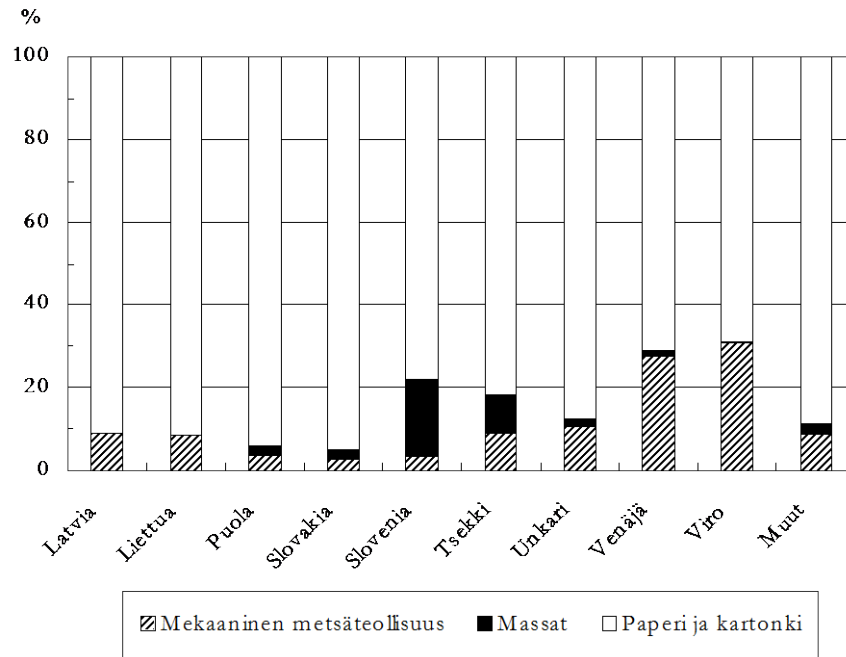
Lähde: Tullihallitus 1998

7.2 Metsäteollisuus

Metsäteollisuuden vienti Itä-Eurooppaan, jonka osuus on noin seitsemän prosenttia koko metsäteollisuuden viennistä, jakaantuu epätasaisesti (kuvio 7.4). Venäjä oli suurin yksittäinen vientikohde 1.4 miljardilla markalla vuonna 1998. Puola oli toiseksi tärkein maa noin miljardilla markalla. Vienti muihin maihin on huomattavasti pienempää. Vienti Viroon on kuitenkin suhteellisesti suurempaa verrattaessa sen kokoa muihin maihin.

Tuoteryhmittäin tarkasteltuna Viroon ja Venäjälle viedään suhteellisesti enemmän sahatavaraa ja vaneria (kuvio 7.5). Tämä johtuneekin Viron kohdalla maan suuresta huonekaluteollisuudesta, joka tarvitsee perusraaka-ainetta jalostusprosessiin. Massan osuus viennistä on taas suurimmillaan Slovenian ja Tsekin kohdalla. Huomattavaa on, että Puolaan suuntautunut vienti koostuu melkein kokonaan paperista ja kartongista, josta suurin osa on paino- ja kirjoituspaperia. Sahatavaran ja massan osuudet ovat Puolan

Kuvio 7.5 Metsäteollisuuden vienti Itä-Eurooppaan tuoterhmittäin, prosenttiosuudet vuonna 1998

Lähde: Tullihallitus 1998

ja Slovakian kohdalla pienimmät koko Itä-Euroopassa. Vienti näihin maihin keskittyy siis korkeamman jalostusasteen tuotteisiin.

Metsäteollisuus ja EU:n itälaajentuminen

Vuoden 1995 EU:n laajentumisen yhteydessä Euroopan unionin metsävarat kaksinkertaistuivat, ja metsäklusterista tuli huomattava tuotanto- ja teollisuuskeskittymä. Euroopan unioni muuttui samalla paperin nettotuojasta paperin nettoviejäksi. Suomen metsäteollisuuden viennistä kaksi kolmasosaa suuntautuu Euroopan unioniin, joka on Suomen metsäteollisuuden tärkein markkina-alue. Euroopan unionin itälaajentuminen lisää unionin yhteistä metsäpinta-alaa merkittävästi. Suomen metsäteollisuus uskoo, että Itä-Euroopan maista saattaa muodostua myös tärkeä markkina-alue.

Tällä hetkellä eurooppalainen metsäteollisuus on varsin hajaantunutta. EU-maissa on vielä yli 1000 paperitehdasta, joista useimmat suurimmat, kapasiteetiltaan yli 250 000 tonnia vuodessa tuottavat tehtaat löytyvät Suomesta, Saksasta ja Ruotsista. Tulevaisuudessa teollisuudenhaaran yrityskoon odotetaan kuitenkin suuren-tuvan fuusioiden ja tuotannon keskittämisen myötä. Tähän vaikuttaa osaltaan teollisuudenhaaran kansainvälistyminen ja metsäteollisuuden markkinoiden globalistuminen. Vaikka Euroopan unioni onkin vielä tällä hetkellä maailman toiseksi suurin markkina-alue, ovat sen kasvumahdollisuudet rajalliset kulutuksen ja tuotannon kasvaessa ainoastaan noin kaksi prosenttia vuosittain. Kasvu täytyy hakea muualta, lähinnä Aasiasta, sekä rajallisesti myös Itä-Euroopasta.

Ensimmäisen aallon hakijamaiden, Unkarin, Puolan, Tsekin, Slovenian ja Viron EU-jäsenyyden vaikutus eurooppalaiseen metsäteollisuuteen on suurempi kuin jäljellejääneiden KIE-maiden. Metsäteollisuus on kehittyneempi ja huomattavasti suurempi näis-

Taulukko 7.1 Metsäteollisuus Länsi-Euroopassa ja EU-jäsenehdokasmaissa vuonna 1997

	Viro	Tsekki	Unkari	Puola	Slovenia	EU-maat
Asukasluku	1.5	10.3	10.2	38.6	2	386
Kaupallinen metsä, km ²	20000	24400	16500	87500	10000	1480410
Paperin ja kartongin kulutus/hlö, kg	50	84	59	46	114	183
Paperi- ja kartonkitech-taiden lkm.	4	35	9	32	9	1061
Paperin ja kartongin kapasiteetti, 1000 tonnia	52	887	470	1700	500	86521
Henkilöstön lkm.	820	15220	3600	37000	6000	260000
Paperin ja kartongin tuotanto, 1000 tonnia	38	792	410	1640	461	79019
Paperin ja kartongin tuonti, 1000 tonnia	115	452	345	754	102	38248
Paperin ja kartongin vienti, 1000 tonnia	74	382	161	611	335	46206

Lähde: Finnish Forest Industries Federation 1998

sä maissa. Ensimmäisen aallon hakijamaiden liittyminen EU:hun lisäisi EU:n yhteistä metsäpinta-alaa noin 162 000 neliökilometrillä, joka on noin 11 prosenttia EU:n nykyisestä metsäpinta-alasta. Samoin paperin kulutus hakijamaissa on vain kolmannes EU:n vastaavasta eli noin 71 kilogrammaa henkeä kohden. Hakijamaista Puola kulutti vähiten paperia eli noin 46 kiloa henkeä kohden vuonna 1997. Paperin kulutus kasvoi vuosien 1996 ja 1997 välillä 43 prosenttia Virossa, 10 prosenttia Tsekissä, 13 prosenttia Unkarissa, 15 prosenttia Puolassa ja neljä prosenttia Sloveniassa. Vuoteen 2010 mennessä puolalaisten arvioidaan kuluttavan 90 kiloa paperia henkeä kohden (Polfacts 12/1998).

Itälaajentuminen taulukon 7.1 mailla lisäisi EU:n paperin ja kartongin tuotantokapasiteettia 3.6 miljoonalla tonnilla ja sellun tuotantokapasiteettia 2 miljoonalla tonnilla. Paperitehtaiden lukumäärä lisääntyy 89:lla ja työntekijöiden määrä 63 000 henkilöllä. Luvut ovat pieniä verrattuna EU:n nykyisiin tasoihin. Vuodesta 1996 vuoteen 1997 Puola oli ainoa taulukon 7.1 hakijamaa, joka lisäsi paperin ja kartongin tuotantokapasiteettiaan. Kapasiteetti kasvoi Puolassa 13.3 prosenttia, laski Tsekissä 1.5 prosenttia ja pysyi samana muissa maissa. Sen sijaan paperin ja kartongin tuonti kasvoi kaikissa maissa huomattavasti. Tuonnin lisäys oli 77 prosenttia Virossa, 46 prosenttia Tsekissä, 20 prosenttia Unkarissa, 32 prosenttia Puolassa ja 21 prosenttia Sloveniassa. Paperin ja kartongin kokonaistuonti oli 1.8 miljoonaa tonnia.

Ensiaallon hakijamaiden liittyminen EU:hun kasvattaisi unionin paperin ja kartongin tuotannon kokonaiskapasiteettia ainoastaan noin neljä prosenttia. Kaikki KIE-maat mukaan lukien EU:n tuotantokapasiteetti kasvaisi noin seitsemän prosenttia. EU:n itälaajentuminen ei merkittävästi muuta metsäteollisuuden kapasiteetin nykytilannetta.

Taulukon 7.1 EU-jäsenyyttä hakeneista maista ainoastaan Puolalla on Euroopan tasolla varteenotettavan kokoinen määrä metsäresursseja. Maan asukasluvun ja alati kasvavan paperin kysynnän vuoksi on kuitenkin luultavaa, että Puola ei itse pysty kokonaan tyydyttämään paperin kysyntää edes tulevaisuudessa. Vuonna 1998 Suomalaiset yritykset veivät paperia ja kartonkia Puolaan noin 205000 tonnia, mikä vastasi noin 27 prosenttia Puolan vuoden 1997 tuonnista ja noin 12 prosenttia puolalaisten yritysten tuotantokapasiteetista.

Tällä hetkellä Puolassa toimivat ainakin taulukon 7.2 mukaiset yritykset. Suomalaiset yritykset toimivat aktiivisesti Baltian maissa, erityisesti Virossa ja Latviassa, mutta muiden KIE-maiden kohdalla suomalaisten yritysten toiminta on vähäisempää. UPM-Kymmene omistaa paperipusseja valmistavan tehtaan Tsekissä, mutta muutoin maiden kanssa käydään pääasiassa vientikauppaa (Paperinfo Oy 1998). Ruotsalaiset yritykset sen sijaan ovat laajentuneet KIE-maista myös Tsekkiin, Unkariin ja Slovakiaan.

Taulukko 7.2 Puolassa toimivat metsäteollisuuden yritykset 1998

YRITYS	TOIMINTA	OMISTAJA	OSUUS %	MAA
Swiecie	Sellu	Frantschach	60	AUT
Malta Paper Mill	Paperi	Kronospan	80	AUT
Neupak Polska	Kartonki	Mayr-Melnhof	76	AUT
Olsany Paper Mill	Tupakkapaperi	Trierenberg	82	AUT
Pakpol	Pakkaukset	Ahlström	40	FIN
WZP	Pehmopaperi	Metsä-Serla	59	FIN
Silesianpap	Pahvi, pehmopaperi	Otor	51	FRA
PoznanPak	Pakkaukset	Stabernack	100	DEU
Smurfit-Korsnäs	Paperipussit	Jefferson Smurfit Korsnäs	n.a.	IRL-SWE
Expac FT	Pahvilaatikot	Kappa Packaging	100	NLD
Expac FW	Pakkaukset	Kappa Packaging	49	NLD
Duni	Nenäliinat, pussit	Duni	n.a.	SWE
Intercell	Pahvi, sellu, pussit	Intercellulosa	n.a.	SWE
n.a.	Sahatavara	Ikea	n.a.	SWE
Munksjö	Pahvi	Munksjö	n.a.	SWE
n.a.	Paperi	Rottneros	8	SWE
n.a.	n.a.	SCA	n.a.	SWE
SCA Mölnlycke	n.a.	SCA(Mölnlycke)	55	SWE
Kostrzyn	Sellu	Trebruk	80	SWE
KZW	Pahvi	David S.Smith	75	GBR
Bonar PE	n.a.	Low & Bonar	100	GBR

Lähde: Finnish Forest Industries Federation 1998

Suomalaisista metsäalan yrityksistä ainakin Metsä-Tissue suunnittelee laajentavansa toimintaansa. Yhtiön osuus maan pehmopaperimarkkinoista on hieman alle 10 prosenttia ja yhtiön tavoitteena on nostaa osuus 30 prosenttiin vuoteen 2002 mennessä. Pahimmat kilpailijat, ruotsalainen SCA ja amerikkalainen International Paper, hallitsevat molemmat noin 13 prosenttia pehmopaperimarkkinoista. Laajentumisstrategia perustuu voimakkaisiin kasvuodotuksiin elintason kasvaessa ja kuluttajien siirtyessä korkealaatuisempiin tuotteisiin. Yhtiön toimitusjohtajan mukaan Puolan markkinoiden helpon valloittamisen ajat ovat kuitenkin jo ohi eikä yhtiö myöskään pyri laajentamaan toimintaansa muihin KIE-maihin (Talous-sanomat 10.6.1999).

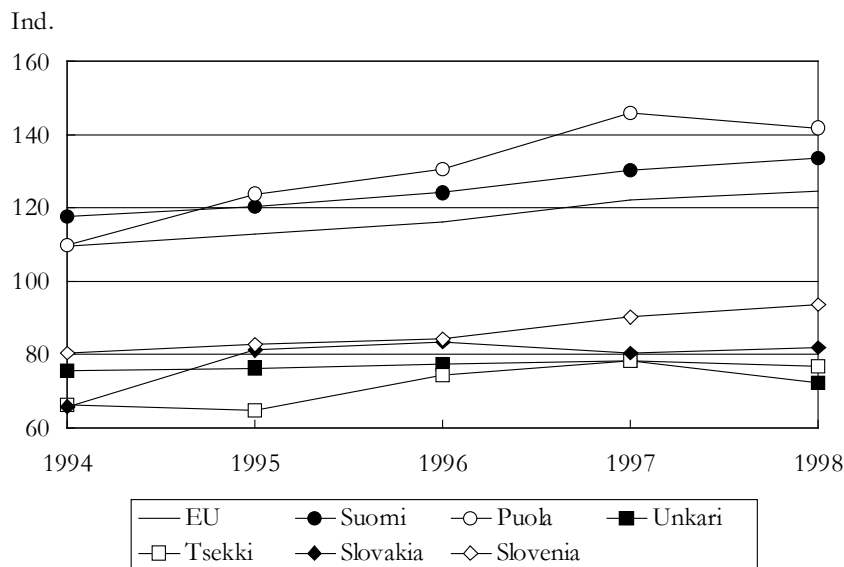
7.3 Kemianteollisuus

Suomen kemianteollisuuden vuonna 1998 tekemän selvityksen mukaan useimpien EU-jäsenyyttä hakeneiden KIE-maiden kemianteollisuus on laajuudeltaan verrattavissa Suomeen. Hakijamaista Suomen kemianteollisuuden kannalta tärkeimmät ovat Viro ja Puola. Virossa kemianteollisuus on kuitenkin hyvin pientä ja Puolassa öljy- ja kivihiilituotteiden osuus koko kemian teollisuudesta on suuri, noin puolet koko tuotannon arvosta. Puolassa kemianteollisuus myös työllistää enemmän kuin muissa hakijamaissa, vaikka alan työllisten määrä on pudonnut vuoden 1990 166 000 henkilöstä vuoden 1998 130 000 henkilöön. Suomessa vastaava luku on 18 000 ja muissa hakijamaissa 20-30 000 välillä.

Kuviossa 7.6 on esitetty kemianteollisuuden tuotannon määrän kehitys EU-maissa ja KIE-maissa vuosien 1990 (indeksi=100) ja 1998 välillä. Puolan kemianteollisuuden tuotanto on kasvanut nopeimmin ja Puola on ainoana kuvion KIE-maana saavuttanut siirtymäkauttaan edeltäneen tason. Suomi on myös EU:n keskiarvon yläpuolella. Muihin EU-jäsenyyttä hakeneisiin KIE-maihin verrattuna erot ovat huomattavia.

KIE-maiden kemianteollisuuden kehittämistä on haitannut ulkomaisten suorien sijoitusten vähäisyys. Tuotantolaitosten koot ovat olleet suuria ja yksityistäminen vaikeaa. Tähän vaikuttaa osaltaan myös hakijamaiden tavoite säilyttää keskeisiä teollisuudenaloja, mukaan lukien kemianteollisuus, valtion omistuksessa. KIE-maiden

Kuvio 7.6 Kemianteollisuuden tuotannon kehitys EU-maissa, Suomessa ja valikoiduissa KIE-maissa, 1990=100

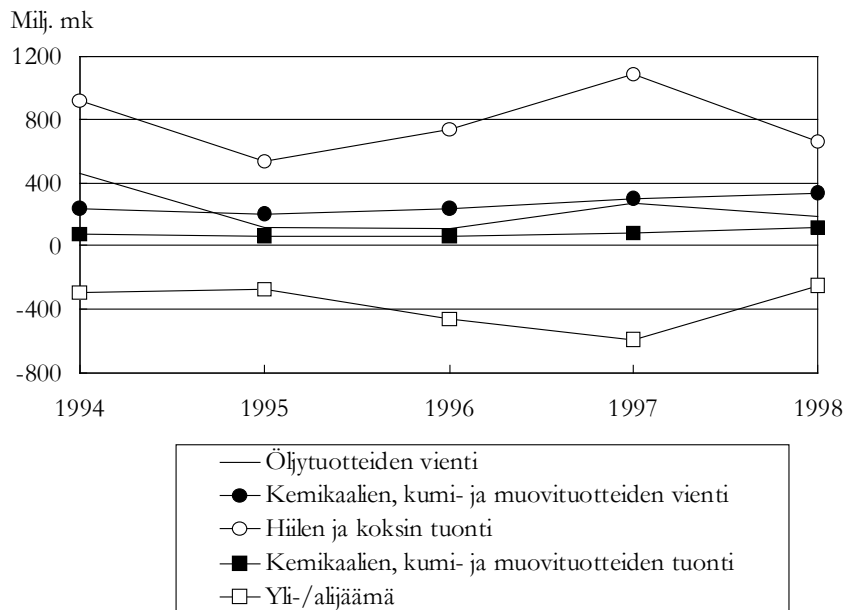

Lähde: CEFIC 1999

kemianteollisuudella ei tällä hetkellä ole Eurooppa-sopimusten mukaisesti kaupan esteitä EU:n suuntaan. Uudelleenjärjestelyt ja tuotantomenetelmien uudistaminen ovat kuitenkin välttämättömiä kansainvälisen kilpailukyvyn parantamiseksi ennen EU-jäsenyyden toteutumista. Seurauksena on väistämättä työttömyyden lisääntyminen.

Puolan kemianteollisuuden tuottavuus henkilöä kohti mitattuna on noin kuudennes EU:n vastaavasta. Puolan kemianteollisuudella on kuitenkin suhteellinen etu paljon energiaa käyttävien peruskemikaalien tuotannossa. Vuonna 1996 keskimääräiset energiakustannukset olivat noin puolet EU:n kemianteollisuuden maksamista kustannuksista. Kiinteät polttoaineet kuten hiili ovat erityisen halpoja eli vain noin kolmannes EU:n hinnoista. Energiayhtiöiden yksityistämistä ei ole vielä toteutettu laajassa mitassa. Peruskemikaaleja tuottavat laitokset eivät myöskään ole houkutelleet ulkomaisia sijoittajia korkeiden perusparannuskustannusten takia. Valtaosa ulkomaisista kemianteollisuuden investoinneista on kohdistunut pesuaineiden ja kosmetiikan tuotantoon.

Kuvio 7.7 Suomen ja Puolan välinen kemianteollisuuden kauppa, 1994-1998, miljoonaa markkaa

Lähde: Tullihallitus 1997-1998.

EU:n hakijamaiden kanssa käymä kauppa on ollut taseeltaan ylijäämäistä. Vuonna 1997 EU:n kemianteollisuuden ylijäämä KIE-maiden kanssa oli noin 35 miljardia markkaa, joka vastaa noin 18 prosenttia EU:n koko kemianteollisuuden ylijäämästä. Suomen ja Puolan välinen kemianteollisuuden tuotteiden kauppa on ollut Suomelle alijäämäistä koko 1990-luvun. Tämä on johtunut puolalaisen hiilen ja koksen suuresta tuonnista. Öljytuotteita tuodaan Suomeen Puolasta vain vähäisiä määriä ja kemianteollisuuden tuotteiden tuonti koostuu pääasiassa epäorgaanisista kemikaaleista. Tuonti Puolasta on huomattavasti keskittyneempää kuin vienti Puolaan.

Puola on suomalaisille yrityksille tärkeämpi investointikohteena kuin vientimaana (Kemianteollisuus ry. 1999). Suomalainen muoviputkiteollisuus on investoinut voimakkaasti Puolaan viime vuosina. Oy KWH Pipe Ab on Puolan merkittävin suurten vesiputkijärjestelmien toimittaja. Yhtiö on ilmoittanut investoivansa 20 miljoonaa markkaa seuraavien kahden vuoden aikana. Tämä kaksinkertaistaa yhtiön Puolaan tekemät sijoitukset. Oy Uponor Ab on

investoinut noin 150 miljoonaa markkaa 1990-luvun aikana. Suunnitelmissa on noin 75 miljoonan markan lämminvesijärjestelmätehdas, josta tulee valmistuttuaan yhtiön kaikkien aikojen suurin investointi (Kemianteollisuus ry. 1999). Tehdas tuottaa lämminvesijärjestelmiä myös muualle Keski-Eurooppaan.

Neste ilmoitti kesäkuussa 1999 perustavansa yhteisyrityksen Norjan valtionyhtiö Statoilin kanssa. Konsortio yhdistää Nesteen ja Statoilin Venäjän, Baltian ja Puolan jakeluverkoston, myyntitoiminnot ja öljyterminaalit. Yhteisyritys hyötyy myös Via Baltican kasvavista liikennemääristä. Baltian ja Puolan miehittämättömät jakeluasemat säilyvät Nesteen väreissä, kun taas miehittetyt asemat toimivat Statoilin tunnuksin. Yhteisyritys aloittaa toimintansa 1.1.2000 ja siitä muodostuu markkinajohtaja alueella. Puolan öljyalan yksityistämisestä vastaava Nafta Polska on myös etsinyt ulkomaista sijoittajaa Puolan öljymarkkinoita 20 prosentin osuudella hallitsevalle Gdansk in jalostamolle.

7.4 Elintarviketeollisuus

Itä-Eurooppa on Suomen elintarviketeollisuuden tärkein vientikohde 40 prosentin osuudella sektorin kokonaisviennistä. Venäjä on 29 prosentin osuudella tärkein yksittäinen vientikohde. Viro on toinen 8 prosentin osuudella elintarviketeollisuuden viennistä. Muut Itä-Euroopan maat ovat huomattavasti pienempiä, Tsekin ja Latvian osuudet ovat noin prosentin, kun taas muiden maiden yhteinen osuus jää kahteen prosenttiin. Puola kuuluu tähän joukkoon eli sen osuus Suomen elintarviketiennissä on varsin vähäinen.

Suomalaisen elintarviketeollisuuden kauppataase Puolan kanssa on alijäämäinen (Taulukko 7.3). Suomalaiset yritykset vievät Puolaan

Taulukko 7.3 Elintarviketeollisuuden vienti ja tuonti Puolan kanssa (miljoonaa mk).

	1997	1998
Vienti	24.3	16.7
Tuonti	70.8	78.6
Yli-/alijäämä	-46.5	-61.8

Lähde: Elintarviketeollisuus

lähinnä alkoholituotteita, 22 prosenttia kokonaisviennistä, rehua, 10 prosenttia viennistä, ja suklaata noin 56 prosentin osuudella. Alkutuotannon tuotteita, kuten viljaa tai vihanneksia, ei viety lainkaan vuosien 1997 ja 1998 aikana. Suomen elintarvikevienti Puolaan on näin vieläkin keskittyneempää kuin muihin maihin.

Suomen tuonti Puolasta on myös keskittynyt teollisesti valmistettuihin elintarvikkeisiin, ainoastaan 10 prosenttia tuonnista koostuu maataloustuotteista. Hedelmien osuus on näistä suurin kuuden prosentin osuudella kokonaistuonnista vuonna 1998. Teollisesti valmistetuista tuotteista marjapakasteet ovat 44 prosenttia tuonnista, vihannespakasteet 14 prosenttia, rehut 23 prosenttia ja mehut viisi prosenttia. Suomeen tuodut puolalaiset elintarvikkeet eivät ole jalostusasteeltaan kovinkaan korkeita, vaan perustuvat lähinnä perusraaka-aineiden pakkaamiseen ja pakastamiseen.

Puolan elintarviketeollisuus

Puolan elintarviketeollisuus on maan tärkein teollisuudenhaara. Elintarviketeollisuus vastaa noin 20 prosenttia myynnistä ja kuutta prosenttia maan BKT:sta (Suomen ulkomaankauppaliitto 1999). Puolalaisten tuotteiden jalostusarvo on kohonnut jatkuvasti. Kun vielä vuonna 1989 peruselintarvikkeiden osuus kokonaistuonnista oli noin 50 prosenttia, oli se laskenut vuoteen 1997 mennessä 25 prosenttiin. Jalostettujen tuotteiden osuuden kasvusta ovat vastanneet pääasiassa tuoremehujen, virvoitusjuomien ja viinin tuotanto, maitopohjaisten jälkiruokien, suklaatuotteiden, kana- ja kalavalmisteiden, pastan, perunalastujen ja ranskanperunoiden tuotanto.

Tuonnissa erityisesti korkeamman jalostusasteen mahdollistavien koneiden ja laitteiden määrä on lisääntynyt. Tähän on ollut osasyynä EU:n korkeat hygieniasäännökset, jotka ovat vaikeuttaneet esimerkiksi puolalaisten jalostettujen meijerituotteiden vientiä Euroopan markkinoille. Samoin vihannesten jalostusaste on alhainen, ja niiden käsittelykoneiden kysynnän arvellaan kasvavan.

Euroopan unionista kotoisin olevat yritykset ovat nopeasti valanneet suuren osan Puolan markkinoista. Ulkomaisella omistuksella toimivat suuret kauppaketjut ovat levittäytyneet ympäri koko maan ja syrjäyttäneet pieniä ja tehottomia kauppia. Hypermarkettien

määrä kasvoi 117 prosenttia vuosien 1996 ja 1998 välillä vajaan 50 kappaleeseen, joista suurin osa on ranskalais- tai saksalaisomisteisia. Tuotteiden parempi laatu ja valikoima ovat jo muuttaneet kuluttajien ostokäyttäytymistä. Tapahtunut on saanut poliitikot huolestumaan puolalaisen elintarviketeollisuuden tulevaisuudesta, erityisesti kotimaisten elintarvikkeiden syrjäytymisestä. Suurin osa myydyistä tuotteista on kuitenkin kotimaisia, ja jalostukseen tarvittavien laitteiden lisääntynyt tuonti sekä parantumassa olevat hygienia- ja ympäristösäännökset nostavat jatkuvasti tuotteiden laatua.

Elintarviketeollisuus vastaanottaa eniten suoria sijoituksia teollisuuden piirissä (ks. luku 5). Saattaa olla, että ulkomaista pääomaa virtaa maahan tarkoituksenaan hyödyntää Puolan halvempia maataloustuotteita jatkojalostuksessa. Samaan viittaisi myös suorien sijoitusten ja ristikkäiskaupan välinen korrelaatio (ks. luku 4), jolloin Puolassa jalostettujen elintarvikkeiden vienti tulisi myöhemmässä vaiheessa kasvamaan. Tällä hetkellä suurin osa puolalaisten elintarvikkeiden viennistä kohdistuu muualle Itä-Eurooppaan, erityisesti Venäjälle. Venäjän viimevuotinen kriisi on kuitenkin laskenut elintarvikkeiden vientiä ja saattanut osan vientiyrityksistä kannattavuuskriisiin. Tuotteiden laatu ei vielä riitä laajamittaiseen penetroitumiseen Euroopan unionin markkinoille.

Puolan suuri maataloussektori ja toimiva elintarviketeollisuus saattaa EU-jäsenyyden tultua voimaan jarruttaa suomalaisten elintarvikkeiden vientiä Puolaan. Tulevaisuudessa suomalaisten elintarvikkeiden suurimmat vientimahdollisuudet löytynevät korkealle jalostetuista tuotteista kuten tähänkin asti. Samoin etabloituminen suoraan Puolan kasvaville kotimarkkinoille on mahdollista. Fazerilla on jo toimintaa Puolassa, samoin Raisiolla ja Primalcolla. Maahan asettuneiden yritysten toimintojen jakauma on pitkälti samanlainen kuin suomalaisen elintarviketeollisuuden viennissä. Puolalaisten raaka-aineiden halvemmat hinnat mahdollistavat kuitenkin myös Puolassa tapahtuvan jatkojalostuksen joko kotimarkkinoille tai vientiin. Puolan kotimarkkinoiden kasvaessa ja jalostusasteen noustessa myös suomalaisten kone- ja laitetuotteiden vientinäkömät Puolan elintarviketeollisuuden tarpeisiin paranevat.

Puolan maataloussektori

Euroopan unionin jäsenyyden lähestyessä myös Puolan maataloussektori on uudistuspaineiden edessä. Maatilojen keskikoko on pieni ja tuotantomenetelmät länsimaista tasoa alkeellisempia. Puolet Puolan maatiloista ei pysty elättämään itseänsä pelkästään maataloudesta, vaan maanviljelijöiden on etsittävä lisätuloa jostain muualta (Puolan tilastokeskus GUS). Tämä koskee erityisesti pieniä, alle viiden hehtaarin kokoisia tiloja, kun taas suuret osuustoiminnalliset tilat ovat pystyneet uudenaikaistamaan tehokkaammin toimintatapojaan ja pystyvät paremmin huolehtimaan kannattavuudestaan.

Yleinen liiketoimintailmapiiri maataloudessa on kuitenkin laskeudessa, mikä näkyy myös maanviljelijöiden rahoituksen kysynnässä. Vuonna 1998 maanviljelyyn käytettävien pankkilainojen kysyntä laski yli 10 prosenttia. Puolan maatalousministeriö arvioi maatilojen määrän laskevan nykyisestä yli kahdesta miljoonasta tilasta noin 800 000 tilaan seuraavien kymmenen vuoden aikana. Maataloudessa työskentelevien osuuden koko työvoimasta arvioidaan laskevan nykyisestä 27 prosentista noin viiteen prosenttiin samana aikana. Puolan maatalousministeriö ei kuitenkaan kerro, kuinka hallittu rakennemuutos käytännössä toteutetaan.

Euroopan itälaajentumisen on pelätty rasittavan EU:n budjettia yli sen sietokyvyn. Euroopan unionin yhteisen maatalouspolitiikan perusteita tulisi joko muuttaa radikaalisti tai lykätä itälaajentumista. Osittain näitä muutoksia onkin jo tehty Agenda 2000-neuvottelujen yhteydessä. Agenda 2000:n tavoitteiden ei kuitenkaan arvioida täysin toteutuneen. Puolan kohdalla maataloudessa nähtävät sektorin merkittävyyttä laskevat muutokset hillitsevät osittain itälaajentumisen aiheuttamia hintapaineita. Samoin kulutuskysynnän rakenteessa tapahtuneet muutokset (Buckwell ja Tangermann 1998) kohti jalostetumpia tuotteita vähentävät puolalaisen alkutuotannon vientipaineita.

Puolan maatalous käy parhaillaan läpi rakennemuutosta. Suuren osan jalostetuista tuotteista valmistavat joko EU:ssa tai KIE-maissa toimivat länsieurooppalaiset yritykset. Tulevaisuudessa jalostuskapasiteetin noustua Puola pystyy tyydyttämään ainakin osan jalostustarpeestaan omilla laitteillaan käyttäen omia raaka-aineitaan.

Maataloussektorin negatiivista vaikutusta itälaajentumiseen hillitsevät myös suhteellisten hintojen muutokset. Tuotantopanosten, ku-

ten lannoitteiden ja kasvinsuojeluaineiden, hinnat ovat nousseet nopeammin kuin maatalouden tuotteiden. Myöskin tuotteiden tukkuhinnat ovat kohonneet nopeammin kuin tuottajille tuotteista maksetut korvaukset. Tämän sanotaan johtuvan kilpailun puutteesta, jolloin myös marginaalit ovat kasvaneet (Buckwell ja Tangermann 1998). Samoin muuttuvien kulujen ja rahoituksen hinnat ovat nousseet nopeammin kuin palkat. Maatalouden kannattavuus on siis laskenut, mikä on johtanut myös tuotannon laskuun. Vuodesta 1996 joidenkin sektoreiden kuten öljykasvien ja maidon tuotanto on hitaasti noussut.

Kuluttajat Puolassa käyttävät noin 30 prosenttia käytettävissä olevista tuloistaan elintarvikkeisiin, EU:ssa vastaava osuus on noin 22 prosenttia (Buckwell ja Tangermann 1998). Kysyntä ja markkinoilla tapahtuvat muutokset ohjaavat KIE-maissa tuotantoa enemmän kuin EU:ssa, jossa tukitoimien merkitys on suurempi. Maataloustuen osuus budjetista on laskenut jatkuvasti koko siirtymäkauden ajan. Puolan jäsenyys WTO:ssa rajoittaa myöskin sen mahdollisuuksia kotimarkkinoita suojeleviin protektionistisiin toimiin tai viennin tukemiseen.

Euroopan unionin nykyisten jäsenmaiden kannalta tämänkaltaisen kehitys on edullista. Alhaisempi tuotannon taso ja suuret tuotannon vaihtelut, samoin kuin viljelyskelpoisen maan viljelemättä jättäminen laskevat EU:n paineita muuttaa yhteistä maatalouspolitiikkaansa Itä-Euroopan maat huomioonottavaan suuntaan. Euroopan unioni myös kritisoi hitaita muutoksia kulujenhallinnassa, tuotannon tehokkuudessa, erikoistumisessa ja tuotannon keskittyneisyydessä. Näiden toimien ei pitäisi olla riippuvaisia talouden tilasta, EU:n kanssa käytävästä maataloustuotteiden kaupasta tai EU:n omien elintarvikkeiden tuetusta viennistä Puolan markkinoille. Näiden syiden takia ei EU:n yhteistä maatalouspolitiikkaa tulisi myöskään muuttaa. Toisaalta itälaajentumisen jälkeen koko unionille on edullista, jos nykyisten hakijamaiden maataloudet ovat kilpailukykyisiä. Tämä pakottaa EU:n ottamaan KIE-maiden maataloudet huomioon jo varhaisessa vaiheessa ennen jäsenyyttä.

Puolassa noin kolme neljännestä maatiloista on tällä hetkellä yksityisessä omistuksessa. Samoin noin viidennes viljelyskelpoisesta maasta on siirtynyt uudelleenorganisoitujen, suurten maatilojen haltuun. Näitä on erityisesti Puolan länsirajan tuntumassa ja niiden uskotaan toimivan lähempänä EU:n standardeja. Sen sijaan Puolan itärajalla toimivat maatilayritykset ovat pienempiä, tehottomampia, ja alityöllistettyjä. Puolan maataloussektori onkin jakautumassa

kahteen luokkaan, joista vain toinen on elinkelpoinen pitkällä aikavälillä (Brzoska 1997). Suuret, lähellä länsirajaa toimivat maatilat pystynevät toimimaan kilpailluilla markkinoilla, kun taas pienistä ja tehottomista maatiloista vapautuu työvoimaa muille toimialoille. Hallittu rakennemuutos on Puolan maataloudessa todennäköisin suunta, johon myös EU:n toivotaan osallistuvan rahoittajana.

Puolan maatalouden tulevaisuudennäkymiä parantavat ulkomaiset suorat sijoitukset elintarviketeollisuuteen. Tähän on syynä suorien sijoitusten vaikutus nopeampaan privatisointiin ja sektorin uudenaikaistamiseen. Lisäksi vientinäkyvät paranevat jalostusasteen nousun myötä. Raaka-aineiden kasvaneen jalostamisen myötä myös alkutuotannon kannattavuus paranee ja maaseudun elinmahdollisuuksia pidetään yllä. Elintarviketeollisuuden kehitys ja jalostusasteen nousu onkin koko maataloussektorin kannalta tärkein yksittäinen tekijä sektorin hyvinvoinnille.

Suomalaisten yritysten ja maataloussektorin kannalta puolalaisten kuluttajien suurempi prosessoitujen tuotteiden kysyntä on edullista. Osa kysynnästä pystytään tyydyttämään suomalaisten elintarvikkeiden, kuten suklaan tai ravintorasvojen, viennillä. Osa kysynnästä voidaan tyydyttää paikallisia raaka-aineita käyttävillä tuotantolaitoksilla. Puolan EU-jäsenyyden vaikutukset Suomen maataloussektorille tulevatkin ehkä elintarviketeollisuuden lisäntyneen jalostettujen tuotteiden kysynnän kautta. Myöskin elintarviketeollisuudessa jatko-jalostukseen tarvittavien laitteiden kysyntä saattaa kasvaa.

7.5 Turismi

Puolan liittyminen Euroopan unioniin tulee todennäköisesti lisäämään sekä Puolaan suuntautuvaa että Puolasta muualle Eurooppaan suuntautuvaa turismia. Puolan Länsi-Eurooppaa alhaisempi hintataso lisää Puolan kiinnostavuutta muiden EU-maiden keskuudessa. Jäsenyyden jälkeen taas venäläisten ja jäsenyysneuvottelujen ensivaiheesta ulos jääneiden KIE-maiden, kuten Bulgarian ja Romanian, Puolaan suuntautunut turismi vähenee kohonneen hintatason ja Puolan muodostaman EU:n uuden ulkorajan takia. Toisaalta Puolan EU-jäsenyys lisää Puolan kansalaisten matkustus halua sekä muihin EU-maihin että jäljellejääneisiin KIE-maihin.

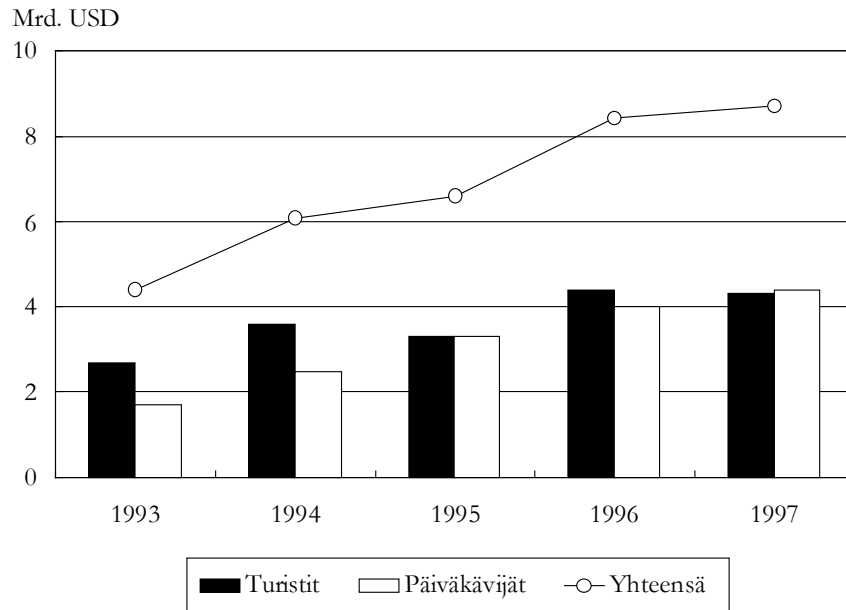
Tällä hetkellä Puolan turismi on alueellisesti keskittynyt lähialueisiin, erityisesti Saksaan. Saksa vastaa yksin noin 50 prosentista kaikista Puolaan saapuneista vierailijoista. Puolan lähinaapureiden yhteenlaskettu osuus on noin 95 prosenttia. Etelä-Euroopasta tulleiden vierailijoiden määrä on laskenut hieman vuoden 1997 tulvien takia, mutta muualta, erityisesti Länsi-Euroopasta ja Yhdysvalloista, tulleiden turistien määrän kasvu on enemmän kuin korvannut tämän. Suomesta tulleiden turistien määrä kasvoi 20 prosenttia vuonna 1997.

Taulukko 7.4 Vierailut Puolaan maittain, tuhatta henkilöä

Maat	1994	1995	1996	1997
Yhteensä	74252.8	82243.6	87438.6	87820.4
Saksa	47488.5	47172.2	46713.1	49589.3
Ukraina	3154.8	4735.7	5212.9	5351.5
Valko-Venäjä	2151.9	3275.4	3808.9	3804.7
Venäjä	2403.7	2323.0	2165.7	2036.2
Liettua	11439	1210.8	1408.3	1719.3
Latvia	331.8	438.9	466.9	491.6
Viro	223.8	334.2	334.9	363.0
Tšekki	11143.1	15102.1	18526.6	16793.1
Slovakia	2971.7	4351.2	5423.3	4173.6
Itävalta	292.2	372.1	388.6	371.1
Hollanti	340.5	358.9	348.9	347.8
Ranska	356.7	321.2	303.3	340.5
USA	200.1	201.5	216.8	238.8
Iso-Britannia	211.0	191.8	217.5	232.0
Ruotsi	204.6	191.7	199.3	212.0
Unkari	178.6	195.9	203.3	206.3
Italia	174.2	171.9	178.5	190.7
Belgia	189.1	164.3	149.9	175.0
Tanska	203.2	170.4	144.0	153.2
Romania	220.4	181.1	131.7	90.5
Sveitsi	65.5	68.9	66.1	68.6
Suomi	59.5	57.4	53.3	64.4
Bulgaria	51.3	52.5	56.0	63.8
Norja	57.5	62.3	54.3	58.6
Muut	435.0	542.2	666.5	684.9

Lähde: Puolan tilastokeskus GUS, Polfacts 1998

Kuvio 7.8 Puolan valuuttatulot turismista, miljardia dollaria

Lähde: Puolan Turismi-instituutti, Polfacts 1998

Puolan turismista saamat valuuttatulot ovat maailman 14:ksi suurimmat ja kasvavat jatkuvasti. Keskimääräinen turisti kuluttaa kuitenkin vain noin 30-40 dollaria päivässä, mikä kuvaa Puolan tämänhetkistä asemaa suhteellisen halpana matkustuskohteena. Puolan kohdalla on myös huomattava suuri päiväkävijöiden osuus, mikä johtunee naapurimaiden, erityisesti Saksan, halukkuudesta hyödyntää Puolan halvempia hintoja ostosmatkoillaan. Puolan liittyessä Euroopan unioniin on luultavaa, että Itä-Euroopasta kotoisin olevien turistien määrä laskee, mutta kokonaisvaluuttatulot nousevat länsimaisten turistien määrän ja kulutuksen kasvun myötä.

Puolalaisten matkustushalukkuus ulkomaille lisääntyy EU-jäsenyyden jälkeen. Tällä hetkellä Puolaan saapuvia turisteja on noin kymmenen kertaa enemmän kuin Puolasta lähteviä turisteja. Puolalainen matkustaja kuluttaa keskimäärin 60 dollaria päivässä ulko-

mailla, eli enemmän kuin Puolaan saapunut matkustaja. Puolan talouden kasvaessa ja EU:n sisämarkkinoiden tuodessa laajemman

Taulukko 7.5 Puolalaisten ulkomaanmatkailu maittain vuonna 1997, miljoonaa henkilöä

Turistien kokonaismäärä: 9.5 miljoonaa			
Saksa	3.6	Hollanti	0.4
Tšekki	0.8	Belgia	0.3
Slovakia	0.5	Iso-Britannia	0.3
Ukraina	0.3	Unkari	0.3
Venäjä	0.2	Espanja	0.3
Valko-Venäjä	0.2	Tanska	0.2
Liettua	0.2	Ruotsi	0.2
Itävalta	0.8	Muut Euroopan maat	0.4
Ranska	0.8	Euroopan ulkopuoliset maat	0.4
Italia	0.8		

Lähde: Puolan Turismi-instituutin arvioita, Polfacts 1998

valikoiman tavaroita puolalaisten ulottuville laskee myös heidän puhtaasti kulutustavaroihin ulkomailla käyttämänsä rahan määrä.

Suomi on suhteellisen kallis maa jopa varakkaille Euroopan unionin jäsenvaltioille. Puolan nousu taloudellisesti muiden nykyisten EU-maiden tasolle kestää aikansa. Puolan ja Suomen välinen etäisyys on suuri, ja voisi olettaa että puolalaiset saapuisivat Suomeen mieluummin puhtaan luonnon, kulttuurin tai arktisen ilmaston takia kuin ostosmahdollisuuksien perässä. Keski-Eurooppa on siihen tarkoitukseen lähempänä ja on luultavaa, että liiketoimintamatkoja lukuun ottamatta puolalaisten vierailut Suomeen eivät tule suuresti kasvamaan. Suomalaiset sen sijaan pitävät Puolaa matkustuskohdeena sekä kulttuurisista että taloudellisista syistä, ja Suomesta Puolaan suuntautuva turismi tulee todennäköisesti kasvamaan Puolan EU-jäsenyyden jälkeen.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Euroopan unioni on suuren haasteen edessä valmistautuessaan vastaanottamaan uusia jäseniä Keski- ja Itä-Euroopasta. Unionin laajentuminen luo edellytyksiä hyvinvoinnin kasvulle sekä EU:ssa että Keski- ja Itä-Euroopan maissa. Itälaajentuminen vaatii hakijamailta yhteiskunnallista rakennemuutosta. Puola on edistynyt omassa muutoksessaan nopeasti. Euroopan unionin komissio tunnustaa Puolan edistyneen pääosin jäsenyysneuvottelujen vaatimalla tavalla. Hallinnollisen kapasiteetin puutteet ovat kuitenkin jarruttaneet joitakin uudistuksia. Puolan NATO-jäsenyys lähentää maata poliittisesti muuhun Länsi-Eurooppaan sekä lisää maan tunnettuutta amerikkalaisten silmissä. Keväällä 1999 hyväksytty Agenda 2000 -uudistus mahdollistaa itälaajentumisen toteutumisen. Laajentumisen aikataulusta ei ole kuitenkaan päästy yksimielisyyteen.

8.1 Puolan taloudellinen tilanne

Puolan talous on kasvanut Suomea nopeammin koko 1990-luvun. Rakennemuutoksesta ja bruttokansantuotteen kasvusta huolimatta Puolan ja Suomen välinen elintasokuilu on vielä huomattavan suuri. Tässä tutkimuksessa esitettyjen arvioiden mukaan maiden per capita bruttokansantuotteiden yhtäläistyminen tapahtuisi aikaisintaan 2030-luvulla. Puolan bruttokansantuote on kasvanut myös nopeammin kuin muiden Visegrad-maiden, mutta asukasta kohti mitattuna Puola on vielä alhaisemmalla tulotasolla. Sen sijaan Puolan vakaampi makrotaloudellinen tasapaino on heijastunut muita maita voimakkaammin laskevana inflaationa. Inflaation odotetaan pysyvän myös lähitulevaisuudessa matalampana kuin muissa KIE-maissa. Työttömyys on suuri ongelma Puolassa. Maataloussektorin lähentyminen EU:hun lisää työttömyyttä tulevaisuudessa. Samoin hiili- ja terästeollisuudesta vapautuu työvoimaa. Puolan hallitus ei ole ilmoittanut, kuinka se aikoo toteuttaa näiden sektoreiden rakennemuutoksen.

Puolan talouden rakenne lähestyy markkinataloutta. Palveluiden osuus bruttokansantuotteesta kasvaa ja alkutuotannon osuus laskee. Teollisuuden suhteellisen osuuden lasku heijastaa jo toteutunutta rakennemuutosta Puolan taloudessa. Perusinfrastruktuurin parantaminen ja jälleenrakennuksen edistyminen kasvattavat rakennussektoria tulevaisuudessa. Rahoitussektorin kasvu taas parantaa rahoituksen saatavuutta ja alentaa rahoituskustannuksia. Kehityskulku helpottaa investointipäätösten tekemistä. Kaivos- ja hiiliteollisuus ovat supistuvia teollisuudenhaaroja. Elintarviketeollisuus on Puolan tärkein teollisuudenala ja konepajateollisuus toiseksi tärkein. Tehdasteollisuuden kasvu on ollut voimakasta, joskin epätasaista. Suuntauksena on kuitenkin korkeamman jalostusasteen tuotanto.

Investointien kasvu on nostanut niiden osuutta bruttokansantuotteesta. Yksityinen sektori on noussut tärkeimmäksi investoijaksi. Suurin osa investoinneista kohdistuu koneisiin ja laitteisiin. Teollisuuteen investoidaan suhteellisesti muita sektoreita enemmän. Pääomakannan lisääminen mahdollistaa voimakkaamman kasvun tulevaisuudessa.

8.2 Ulkomaankauppa

Puolan talouden avoimuus on kasvanut huomattavasti 1990-luvulla. Maan kokonaistarjonnan määrästä lähes 40 prosenttia ja arvosta 26 prosenttia katetaan tuonnilla, kun osuus oli vuosikymmenen alussa 17 prosenttia. Tuonnin volyymi on yli nelinkertaistunut 1990-luvulla, kun BKT:n volyymi on vain puolitoistakertaistunut. Onkin oletettavaa, että maan varsinaisen EU-jäsenyyden merkitys kaupan määrän kannalta jää kohtalaisen pieneksi, sillä Puolan yleinen avautuminen ja vapaakauppasopimus Euroopan unionin kanssa ovat jo merkinneet keskeisimpien vaikutusten toteutumista.

Kauppa EU-maiden ja Puolan välillä perustuu suurimmaksi osaksi suhteellisen edun hyödyntämiseen. Tämä johtuu erilaisista resurssiperustoista sekä Puolan ja EU-maiden talouksien rakenteellisista ja kehityksellisistä eroista. Korkeimmat samankaltaisten hyödykkeiden eli ristikkäiskaupan osuudet Puolan kaupassa ovat EU-maista Saksalla, Tanskalla, Hollannilla ja Ruotsilla. Matalimmat puolestaan Kreikalla, Suomella, Irlannilla ja Portugalilla. Myös maantieteellinen sijainti selittää ristikkäiskaupan osuutta.

Paljastetun suhteellisen edun tarkastelun perusteella kaikki EU-maat erikoistuvat viennissään Puolaan samojen hyödykkeiden vientiin kuin ne erikoistuvat EU-markkinoillakin. Hyödykevalikoima Puolan markkinoilla on kuitenkin hieman kapeampi kuin EU-maiden viennissä muihin EU-maihin.

Puolan paljastettu etu EU-markkinoilla ei puolestaan ole kovin samankaltainen useimpien EU-maiden kanssa. Samankaltaisuutta voidaan löytää Ison-Britannian, Tanskan, Kreikan, Portugalin, Itävallan ja Suomen sekä Puolan paljastetun suhteellisen edun väliltä. Erityisesti Suomen ja Kreikan kohdalla samankaltaisuutta selittää pikemminkin se, että niiden ja Puolan viennissä EU:hun on runsaasti tavararyhmiä, joissa mailla ei ole suhteellista etua.

Suomen ja Puolan kauppa - päinvastoin kuin EU:n ja Puolan kauppa keskimäärin - perustuu hyvin voimakkaasti suhteellisen edun hyödyntämiselle. Lisäksi Suomen ja Puolan kauppa on yksipuolisempaa. Erityisesti Suomen tuonti Puolasta koostuu 60-prosenttisesti hiili- ja hiilipolttoaineista. Suomen viennissä Puolaan hallitsevat paperi sekä elektroniikka.

Arvioitaessa Puolan EU-integroitumisen vaikutuksia Suomen ja Puolan väliseen ulkomaankauppaan näyttää siltä, että pääosin suhteelliseen etuun perustuva kauppa saa siinä tulevaisuudessakin suuremman painon kuin Keski-Euroopan EU-jäsenmaiden ja Puolan välisessä kaupassa.

Ristikkäiskaupan kasvua EU-maiden ja Puolan välillä voidaan selittää varsin hyvin pelkästään suorien sijoitusten määrällä. Puolassa on 1990-luvun puolivälin jälkeen alkanut kehitys, jossa suorat sijoitukset kasvattavat eri arvoisilla tai laatuosilla, mutta samankaltaisilla hyödykkeillä käytävää vertikaalista ristikkäiskauppaa. Tämä muistuttaa hyvin paljon Tsekin ja Unkarin EU-kaupan muovautumista, joka alkoi jo joitain vuosia aiemmin kuin Puolassa.

Verrattuna aiempiin Baltian maita koskeviin vastaaviin tutkimuksiin Suomen asema Puolan markkinoilla eroaa selvästi Suomen asemasta Baltian markkinoilla. Suomi on EU-maista Viron ylivoimaisesti suurin kauppakumppani. Suomen ulkomaankaupan kasvukin näyttää perustuvan Virossa perustuvan muita huomattavasti enemmän vertikaalisen ristikkäiskaupan kasvuun samalla tavalla kuin Puolan ja sen suurimman kauppakumppanin Saksan välillä.

Pitkällä aikavälillä pelkästään suorien sijoitusten johdattama ristikkäiskauppa vähenee, koska tehdyt investoinnit luovat samalla Puolaan ja muihin KIE-maihin omaa tarjontapotentiaalia. Samalla KIE-maiden taloudet lähentyvät EU-maiden talouksia sekä rakenteellisesti että tulotasoltaan. Kun tähän lisätään maiden läheinen sijainti suhteessa EU:n ytimeen on luultavaa, että ristikkäiskaupan suhteellisen osuuden kasvu jatkuu, mutta se painottuu vertikaalisen ristikkäiskaupan sijaan enemmän horisontaaliseen, samanarvoisilla tai -laatuilla hyödykkeillä käytävään ristikkäiskauppaan. Tähän myös KIE-maiden EU-jäsenyys vaikuttaa positiivisesti.

Ristikkäiskaupan kasvu perustuu paljolti suoriin sijoituksiin, joita Suomesta on tehty Puolaan suhteellisesti vähän. Suomen ja Puolan välisen kaupan rakenteen perusteella on vaikea löytää esimerkkejä nykyistä enemmän suoriin sijoituksiin tai ristikkäiskauppaan perustuvasta kehityksestä. Puolan autoteollisuuden tarvitsema elektroniikka, koneteollisuus ja metsäteollisuus voisivat kuitenkin olla tällaisia.

Puolan EU-jäsenyydellä ja ennen kaikkea maan integroitumisella kohti sisämarkkinoita on varteen otettavia vaikutuksia kauppavirtoihin ja sitä kautta myös tuotannon rakenteeseen erityisesti läntisessä Keski-Euroopassa, joiden kauppa Puolan kanssa perustuu skaalaetujen hyväksikäyttöön ja epätäydelliseen kilpailuun. Kaupan perustuessa enemmän suhteelliseen etuun ja erikoistumiseen, kuten Suomen ja Puolan välisessä kaupassa, myös integraation aiheuttamat muutokset jäänevät vähäisemmiksi.

Puolan ja muiden hakijamaiden ulkomaankauppa on viimeisen vuosikymmenen ajan kehittynyt varsin EU-vetoisesti aiheuttaen samalla ongelmia sekä Keski-Euroopan vapaakauppa-alueen (Puola, Unkari, Tsekin tasavalta, Slovakia, Romania ja Slovenia) että Baltian maiden vapaa-kauppa-alueen toimivuudessa. KIE-maiden EU-jäsenyys poistaa nämä ongelmat, jolloin myös hakijamaiden kaupan riippuvuus nykyisestä EU15:stä pienenee.

8.3 Ulkomaiset investoinnit

Puolasta on tullut Itä-Euroopan tärkein suorien sijoitusten kohde. Vuonna 1998 suorien sijoitusten varanto Puolassa oli noin 30 miljardia dollaria. Asukaslukuun suhteutettuna Puola oli kuitenkin vasta viidennellä sijalla KIE-maiden keskuudessa. Pääosa tehdyistä

sijoituksista on kohdistunut tehdasteollisuuteen, joka vastaanotti 11 miljardia dollaria eli 58 prosenttia kaikista ulkomaisista investoinneista vuoden 1997 loppuun mennessä. Alkutuotantoon tehtyjen sijoitusten määrä on häviävän pieni. Rahoitussektorille tehtyjen suorien sijoitusten kasvu mahdollistaa yksityisen rahoituksen kasvun tulevaisuudessa.

Puolan ulkomaankaupan kasvu on johtunut viime vuosina pääosin ulkomaista pääomaa, mukaan lukien osakepääoma, lainat ja uudelleensijoitetut voitot, käyttävien yritysten viennin ja tuonnin kasvusta. Ulkomaista pääomaa käyttävät yritykset ovat myös vientisuuntautuneempia kuin puhtaasti kotimaiset yritykset. Saksa ja Yhdysvallat ovat suurimpia sijoittajia. Suomalaisten yritysten osuus kaikista suorista sijoituksista on alle prosentin.

Suomalaiset yritykset eivät ole täysin pystyneet hyödyntämään Puolan tarjoamia mahdollisuuksia. Pääosa suomalaisten yritysten tekemistä sijoituksista on kohdistunut EU-maihin. Jakauma noudattaa Suomen tärkeimpiä kauppakumppaneita. Puolaan tehdyt sijoitukset ovat samoilla toimialoilla, joissa suomalaisilla yrityksillä on vientiä Puolaan. Suurten yritysten lukumäärä on kuitenkin varsin alhainen, vuonna 1998 rekisteröitiin 16 suomalaista yritystä. Suorien sijoitusten kokonaismäärä oli noin miljardi markkaa.

8.4 Työvoiman liikkuvuus

Työvoiman vapaa liikkuvuus EU-jäsenyyden toteuduttua on huolestuttanut nykyisiä EU-maita, jotka pelkäävät siirtolaistulvaa Itä-Euroopasta rajojen avauduttua. Suomessa on tällä hetkellä Euroopan unionin alhaisin ulkomaalaisten osuus. Suurin osa siirtolaisista on tullut Euroopan unionin ulkopuolisista maista. Euroopan unionin jäsenyys ei ole lisännyt maahan muuttaneiden EU-kansalaisten määrää.

Keski- ja Itä-Euroopan maiden liittyessä EU:hun on todennäköistä että väestönlikkeet kasvavat Euroopan sisällä. Suomessa on kuitenkin vain pieni määrä Puolan kansalaisia, eikä suurestakaan puolalaisten maahanmuuttajien määrän lisäyksestä olisi merkittäviä haitallisia vaikutuksia kansantalouden kannalta. Päinvastoin maahan muuttavien puolalaisten voisi olettaa olevan hyvin koulutettuja ja nuoria. Suomen väestö ikääntyy ensi vuosikymmenen puolella ja tietyille aloille syntyy työvoimapula. Tämän paikkaamiseen Suomi

joutuu miettimään myös työvoiman rekrytoimista oman maan rajojen ulkopuolelta.

8.5 Puolan EU-jäsenyys ja Suomen teollisuus

Puolan ja Euroopan unionin solmima assosiaatiosopimus vapauttaa tavarakaupan asteittain vuoteen 2002 mennessä. Rajoitteita vapaakaupalle kuitenkin jää tekstiiliteollisuudessa, terästeollisuudessa, hiiliteollisuudessa ja maataloudessa. Näitä alueita Euroopan unioni kutsuu herkiksi alueiksi, joihin se saa soveltaa protektionistisia toimia teollisuuden kannattavuuden ollessa uhattuna. Vuoden 1999 syksyllä alkava Maailman kauppajärjestön WTO:n seuraava neuvottelukierros saattaa kuitenkin vaikuttaa voimakkaammin Puolan ja EU:n välisiin kauppasuhteisiin.

Pääosa Suomen metalliteollisuuden viennistä suuntautuu EU-maihin. Noin 10 prosenttia viennistä kohdistuu Itä-Eurooppaan. Viron kanssa käyty kauppa on tuontisuuntautuneempaa kuin muiden KIE-maiden kanssa käyty kauppa. Puolan osuus Suomen alueelle suuntaamasta viennistä on taas suurempi kuin vastaava osuus Suomen tuonnista. Metalliteollisuuden tuotteiden kauppa Puolan kanssa on painottunut elektroniikkateollisuuteen viennissä ja perusmetalleihin tuonnissa. Kokonaisuutena Suomen metalli- ja elektroniikkateollisuuden Puolan kanssa käymä kauppa on ylijäämäistä.

Suomalaisten yritysten suurimmat kasvunäkymät löytyvät tietotekniikka- ja tietoliikennemarkkinoista. Sektorin laitteiden ja ohjelmistojen kysyntä kasvaa tulevaisuudessa. Tällä hetkellä Puolan telekommunikaatiomarkkinoiden koko on maailmanlaajuisesti pieni, mutta markkinoiden kasvuprosentti on kuitenkin KIE-maiden suurin. Puolan hallitus vapauttaa asteittain puhelinliikenteen kansainväliselle kilpailulle. Matkapuhelinliittymien kasvu saattaa kuitenkin olla nopeampaa kuin kiinteiden linjojen perustamisen tai puhelintiheyden kasvattamisen. Suomalaisilla yrityksillä on merkittävä suhteellinen etu tässä kehityksessä. Aikainen etabloituminen kehittyville markkinoille parantaa suomalaisten yritysten mahdollisuuksia.

Itä-Euroopan osuus Suomen metsäteollisuuden viennistä on noin seitsemän prosenttia. Puola on Venäjän jälkeen tärkein vientimaa Itä-Euroopassa. Puolaan suuntautunut vienti on kuitenkin

jalostusasteeltaan korkeampaa kuin muihin Itä-Euroopan maihin suuntautunut vienti. Sahatavaran ja massan osuudet ovat taas Itä-Euroopan pienimmät.

Euroopan unionin itälaajentuminen kasvattaa Euroopan unionin yhteistä metsäpinta-alaa huomattavasti. EU-jäsenyyttä hakeneista maista kuitenkin ainoastaan Puolalla on vartenotettava määrä metsäresursseja. On kuitenkin luultavaa, että Puola ei pysty itse tyydyttämään kasvanutta paperin kysyntää tulevaisuudessa. Suomalaiset yritykset ovat vastanneet noin 30 prosentista Puolan tuonnista.

Suomen kemianteollisuuden kannalta tärkeimmät EU-jäsenyyttä hakenneet maat ovat Viro ja Puola. Kemianteollisuudessa Puola on ainoa KIE-maa, joka on saavuttanut siirtymäkautta edeltäneen tuotannon tason. Puolassa öljy- ja kivihiihtuotteiden osuus koko kemianteollisuuden tuotannosta on noin puolet. Kemianteollisuuden tuottavuus on vain kuudennes EU:n vastaavasta, mutta Puolan kemianteollisuudella on suhteellinen etu paljon energiaa käyttävien peruskemikaalien tuotannossa.

Suomen ja Puolan välinen kemianteollisuuden kauppa on alijäämäistä johtuen suuresta hiilen ja koksen tuonnista. Kemianteollisuuden tuotteiden tuonti Puolasta on huomattavasti keskittyneempää kuin niiden vienti Puolaan. Puola on suomalaisille kemianteollisuuden yrityksille tärkeämpi investointikohteena kuin vientimaana. Suomalainen muoviputketeollisuus on investoinut voimakkaasti viime vuosina. Nesteen ja Statoilin yhteisyrityksestä muodostunee markkinajohtaja alueella.

Itä-Eurooppa, erityisesti Venäjä ja Viro, ovat Suomen elintarviketeollisuuden tärkeimpiä vientikohteita. Puolan ja muiden Itä-Euroopan maiden osuudet jäävät alle kahden prosentin koko viennistä. Pääosa viennistä Puolaan on korkean jalostusasteen tuotteita kuten suklaata. Suomen elintarviketeollisuuden kauppa Puolan kanssa on kuitenkin alijäämäistä suuren pakastemarjojen tuonnin vuoksi.

Peruselintarvikkeiden osuus Puolan elintarviketeollisuuden tuotteista on laskenut vuoden 1989 50 prosentista vuoden 1998 25 prosenttiin. Jalostusastetta kohottavien koneiden ja laitteiden määrä on tuonnissa lisääntynyt. Puolan kotimarkkinoilla EU:sta tulleet yritykset ovat vallanneet nopeasti markkinoita. Tuotteiden parempi laatu on muuttanut kuluttajien ostokäyttäytymistä.

Elintarviketeollisuuteen tehdään eniten suoria sijoituksia. Jalostettujen tuotteiden tuotanto Puolassa kasvaa tulevaisuudessa. Tämä saattaa vähentää joidenkin suomalaisten tuotteiden vientiä Puolaan. Toisaalta Puolan maataloussektorin raaka-aineiden halvemmat hinnat mahdollistavat myös paikan päällä tapahtuvan jalostamisen joko kotimarkkinoille tai vientiin. Jalostusastetta nostavien koneiden ja laitteiden vientinäkömät saattavat myös parantua.

Puolan maataloussektorilla tilojen keskikoko on pieni ja tuotantomenetelmät EU:n tasoa alkeellisemmat. Tilojen määrän arvioidaan laskevan nykyisestä kahdesta miljoonasta noin 800000:een seuraavien kymmenen vuoden aikana. Itälaajentumisen on pelätty rasittavan EU:n budjettia yli sietokyvyn. Kevään 1999 Agenda 2000 -paketissa tähän varauduttiin jo osittain. Maataloussektorin tulevaisuudennäkymiä parantavat suorat sijoitukset elintarviketeollisuuteen. Vientinäkömät saattavat parantua jalostusasteen noustessa. Suomalaiset yritykset hyötyvät jalostettujen tuotteiden kysynnän kasvusta.

Puolaan suuntautuva turismi on suurempaa kuin Puolasta suuntautuva turismi. Vain pieni osa puolalaisista valitsee Suomen matkakohdeekseen. Tilanne ei muuttune ratkaisevasti edes Puolan EU-jäsenyyden jälkeen. Sen sijaan suomalaisten matkailu Puolaan tulee pysymään vähintään nykyisellä tasollaan.

Kokonaisuutena Puolan EU-jäsenyys tuo mukanaan enemmän mahdollisuuksia kuin uhkia. Jäsenyys itsessään ei kuitenkaan tuo paljoa uutta nykytilanteeseen verrattuna. Puolan kehittyvä talous ja kasvavat vientimarkkinat ovat haaste suomalaiselle teollisuudelle. Etabloituminen Puolaan tuo mukanaan synergiaetuja koko Itä-Euroopan markkinoita ajatellen. Puolalaiset yritykset eivät ole kilpailukykyisiä toimialoilla, joissa suomalaisilla yrityksillä on suhteellinen etu kuten paperissa ja elektroniikassa. Puolan maatalouden ja elintarviketeollisuuden kehitys vaikuttaa myös suomalaisen elintarviketeollisuuden kannattavuuteen. Suomen viennin rakenteesta johtuen EU:n yhteisen maatalouspolitiikan tai WTO:n säännösten muuttamisella on kuitenkin suurempi merkitys suomalaiselle elintarviketeollisuudelle.

Executive Summary

European Union faces a challenge while preparing to incorporate the Central and Eastern European countries into the Union. The enlargement of the Union creates opportunities for a sustained development of well being in both the Union and the CEE-countries themselves. The applicant countries need to go through structural changes in their respective economies before the enlargement. Poland has proceeded well in its own structural change. The European Union acknowledges Poland's advancement, although it still recognises some defaults in Poland's behaviour. Deficiencies in the administrative capacity have been the main reason behind this. Poland's accession to NATO has brought the country politically closer to rest of the Western Europe. The Agenda 2000-pact, accepted in spring 1999, facilitates the eastern enlargement of the EU. No timetable for the enlargement has yet been ratified.

Poland's economy has developed more rapidly than Finland during the most of the 1990's. However, the gap in well being between Poland and Finland is still large. According to the estimates made in this study the unification of the respective GDP per capita levels would happen at 2034 the earliest. Poland's GDP has grown more rapidly than with the other Visegrad-countries, but Poland's per-capita GDP is still at a lower income level. Poland's stable macroeconomic performance has resulted in steadily declining inflation. Inflation is expected to remain below the other CEE-countries. Unemployment is a big issue in Poland. More labour will become unemployed in the agricultural sector as the accession draws closer. The same will happen within the coal and steel industries. The Polish government has not yet fully explained how it will deal with these structural problems.

Polish economy starts to resemble market economy. The share of services in the GDP is growing while the share of primary production is decreasing. The decline in industry's relative share reflects the already happened structural change in the Polish econ-

omy. The construction sector will grow in the future as the rebuilding of the infrastructure proceeds. The growth of the financial sector facilitates the securing of financing in the future. This will help in making investment decisions. Coal and mining sectors are contracting branches within the industry. Food industry is Poland's most important industry. The growth in manufacturing has been strong, although uneven. The general trend is towards higher value-added production.

The growth in investments has resulted in their increased share of the GDP. The private sector has surpassed the public sector as the primary investor. Most of the new investment is focused in machinery and equipment. Relatively more investment is directed towards industry. Increased investments will facilitate accelerated growth in the future.

Openness of the Polish economy has increased rapidly during the 1990s. Imports account for 40 per cent of country's aggregate supply. Therefore, it is likely that Poland's EU membership will not boost trade volumes between the EU and Poland to the same extent as increased openness and trade agreements with the European Union so far.

Trade between Poland and the EU is mostly based on comparative advantage, hence inter-industry specialisation. This is due to differences in factor endowments, economic structures and levels of development between EU countries and Poland. Among the EU countries, Germany, Denmark, the Netherlands and Sweden have the highest shares of intra-industry trade relative to their total trade with Poland. The lowest shares of intra-industry trade are in trade between Poland and Greece, Finland, Ireland and Portugal.

The analysis of revealed comparative advantage shows that, in their exports to Poland, all EU countries specialise in exports of the same product groups (at combined nomenclature, CN4 level) as they do in EU markets. The variety of product groups where EU countries have revealed comparative advantage in Polish markets is, however, narrower than it is in EU markets.

Based on Polish revealed comparative advantage in EU markets the closest similarities can be found in the UK's Denmark's Greece's, Portugal's, Austria's and Finland's exports to the EU. Especially in the case of Greece and Finland this is due to the

small number of product groups where these countries and Poland share revealed comparative advantage in EU markets.

Finland's trade with Poland is almost solely based on inter-industry trade. Only less than one tenth of the trade between Finland and Poland is intra-industry trade. Moreover Finland's exports to Poland and especially imports from Poland are much more concentrated to 10 or 20 largest product groups than it is the case between the EU and Poland on average. It seems likely that this pattern will continue to dominate Finland's trade with Poland when it becomes a full-member.

The amount of foreign direct investments from EU countries to Poland seems to explain the development of intra-industry trade between EU countries and Poland. Starting in mid-1990s Poland has followed Hungary and Czech republic in their development of trade with the EU, which is based of FDI-driven increase in vertical intra-industry trade, which is based on value or quality differences but to similar products.

In the long run, it is likely that FDI-driven increase in vertical intra-industry trade will gradually decline. The current development strengthens Poland's supply capacity. Moreover, Poland's EU membership will make her economic structure more similar to average EU economies. Together these two will gradually change the nature of intra-industry trade from vertical to horizontal, which is based on similar products of the same value or quality. As the economic similarity increases and the levels of economic development converge it is likely that the overall share of intra-industry trade between Poland and incumbent EU countries will continue to increase.

Poland's entry to the internal market is likely to have significant long run effects on trade patterns and production structure within the enlarged EU especially in the core area. Deeper integration leads to pro-competitive gains from trade and more effective utilisation of scale economies. Trade between Finland and Poland, which is based on inter-industry specialisation is not likely to result as significant structural consequences due to deeper integration and Poland's EU membership.

In recent years, the increase in Poland's trade has been very EU-driven. This has affected negatively Poland's and other CEE-countries' trade with each other. In the long run, when these

countries have become members in the EU it is likely that the relative importance of the incumbent EU countries will gradually decline to somewhat lower level than today.

Poland has become Eastern Europe's most important host country of FDIs. In 1998 the total invested amounted to approximately 30 billion dollars. However, Poland was only fifth within the CEE-countries when measured by per capita-levels. The majority of investments has been directed to manufacturing industry, which received 11 billion dollars or 58 percent of all FDIs by the end of 1997. The amount invested to primary production is negligible. The growth in FDIs to financial sector will boost private sector financing in the future.

The growth in Poland's foreign trade has mainly been derived from the rise in exports and imports of companies utilising foreign capital, including equity, loans and reinvested profits. These companies are also more export-oriented than purely domestic firms. Germany and the United States are the biggest investors. The share of Finnish companies' FDIs of the total invested is under one percent.

Finnish companies have not been fully able to exploit the opportunities provided by Poland. The majority of Finnish FDIs have gone to the EU-countries. The distribution is roughly the same as with Finland's major trading partners. The investments made to Poland are in the same sectors where the majority of Finnish exporters to Poland reside. The number of big investors is small, only 16 companies were registered in 1998. The total amount invested was approximately one billion markkas.

The free movement of labour stipulated in the EU rules has led some current EU-countries to worry over the possible flow of migration from CEE-countries after the accessions. The share of foreigners in Finland is European Union's lowest. The majority of immigrants have come from countries outside Europe. Finland's membership with the EU has not increased the amount of people immigrated from the EU.

After the accession of the CEE-countries it is more than likely that immigration movement within the EU will increase. There is, however, only a small number of Polish citizens in Finland and it is not likely that even a strong inward flow of Poles would jeopardise the performance of Finland's economy. On the contrary,

the Poles immigrating to Finland would probably be well educated and young. The population of Finland will become older during the next millennia and certain sectors of the economy will face labour shortages. It is possible that Finland needs to recruit labour from other countries as well.

The association agreement between Poland and EU liberates gradually the trade in goods before 2002. Some restrictions remain, especially in textiles, steel and coal industries and within the agricultural sector. These are called sensitive areas by the EU, to which the Union can apply protectionist measures if its own industries are being threatened by the competition from the CEE-countries. However, the next negotiation round of the WTO, to begin in autumn 1999, could have stronger effects to the trade relations between Poland and EU.

The majority of Finnish metal industry's exports goes to EU. Around 10 percent is directed to CEE-countries. Relatively more metal products are imported from Estonia than from other CEE-countries. Finnish metal industry trade with Poland is more export-intensive. The metal industry trade with Poland is focused in electronics with exports and in base metals with imports. As a whole Finland exhibits surplus with its metal and electronics industry trade with Poland.

The greatest export potential is to be found from the data technology and communication markets. The demand for hardware and software will increase in the future. At the moment the size of Poland's telecommunications market is small globally. The growth of the Polish market is nevertheless the fastest among the CEE-countries. The Polish government will gradually open up the market to international competition. The growth in mobile phone networks may be faster than the growth in building up new base lines. Finnish companies have a significant comparative advantage in this development. Early access to the developing Polish market will benefit Finnish companies.

Eastern Europe's share of Finnish forest industry's exports is around seven percent. Exports to Eastern Europe are relatively more focused on paper. Poland is the most important export destination among CEE-countries after Russia. However, exports to Poland comprise of higher value added products than exports to other CEE-countries. The shares of pulp and wood are the lowest in Eastern Europe.

The enlargement of the European Union will raise considerably the amount of forest acreage. However, of CEE-countries only Poland has a reasonable amount of forest resources. It is likely that Poland can not satisfy the increased demand for paper in the future with its own resources. Finnish companies have accounted for approximately 30 percent of Poland's imports.

The most important EU-candidate countries for Finnish chemical industry are Estonia and Poland. Poland is the only country among the CEE-countries, whose chemical industry production has risen above its pre-transition level. In Poland the oil and coal products account for roughly half of the total production of chemical industry. Productivity within the chemical industry is only sixth of the respective EU level. Polish chemical industry exhibits still comparative advantage in basic chemicals, whose production requires a lot of energy.

The trade of chemicals between Poland and Finland is in deficit for Finland. This is because of significant amount of coal imported from Poland. Chemical industry imports from Poland are more concentrated than their exports to Poland. Poland is more important as an investment destination than export market for Finnish chemical industry. Finnish plastic pipe industry has invested heavily to Poland in recent years. The joint venture between Neste and Statoil will become market leader in the region.

Eastern Europe, especially Russia and Estonia, are the main export markets for the Finnish food industry. The shares of Poland and other CEE-countries remain under two percent of food exports. The majority of exports comprise of high value added products like chocolate. The trade with Poland is nevertheless in deficit due large imports of frozen berries.

The share of basic foodstuff of all food products in Poland has declined from over 50 percent in 1989 to 25 percent in 1998. The imports of machinery that increase value added has risen. Enterprises from the EU have quickly taken over part of the Polish market. The better quality of products has changed consumers' buying behaviour.

The food industry is the primary recipient of foreign direct investments in Poland. The production of processed products increases in the future. This may cause decrease the exports of some Finnish processed products. However, the cheaper prices of

Polish agricultural raw materials enable Finnish processing in Poland either for exports or to domestic markets. The export potential for processing machinery may also increase.

In the Polish agricultural sector the average size of farms is small and production methods substandard. It is estimated that the amount of farms will decline from current two million to around 800 000 by year 2010. It is feared that the enlargement process will ruin the Union's budget. The Agenda 2000-pact made reservations to this direction. The future prospects for the agricultural sector will improve due FDI's to food industry. The export potential may increase in line with production of higher value added products. Finnish companies benefit from rising demand for processed products.

Incoming tourism to Poland is higher than outgoing tourism. Only a small number of Poles chooses Finland as their travel destination. The situation will not change significantly even after Poland's accession. The number of Finnish tourists travelling to Poland will remain at least at the same level.

As a whole Poland's accession to the EU will bring along more opportunities than threats. The EU membership itself, however, does not add much to current situation. The rising economy of Poland and expanding export markets are a challenge to Finnish industry. The establishing to Poland will create synergies for the expansion to the whole Eastern European markets. Polish companies are not competitive at the same sectors where Finnish companies have comparative advantage, like paper and electronics. The development in the Polish agricultural sector and food industry will affect the profitability of the respective Finnish sectors. Due to the construction of Finnish exports larger effects to the Finnish agricultural and food industries will arise from changes in the EU's common agricultural policy or WTO's regulations.

Lähteet

Agricultural Economics Society of Ireland (1994): Doing Business with Poland, The Queen's University of Belfast, Young researcher's Workshop, 21.3.

Alho-Erkkilä-Kotilainen-Widgren (1996): EU:n kehitys Suomen näkökulmasta," ETLA B121.

Aturupane, C., Djankov, S. & Hoekman, B. (1997): Determinants of Intra-Industry Trade Between East and West Europe, CEPR Discussion Papers, No. 1721.

Avery, G. ja Cameron, F. (1998): The Enlargement of the European Union," Contemporary European Studies, no:1.

Baldwin Richard (1994): Towards an Integrated Europe, Centre for Economic Policy Research, London.

Baldwin, R., Francois, J., Portes, R. (1997): The Costs and Benefits of Eastern Enlargement: The Impact on the EU and Central Europe, Economic Policy 24, s. 127-176.

Bank of America (1997): Poland: Food Market Reports.

Bauer, P. (1998): Eastward Enlargement-Benefits and Costs of EU entry for the Transition Countries, Intereconomics , January/February, s. 11-19.

Borsos, J. (1995): Domestic Employment Effects of Finnish FDI's in Eastern Europe, ETLA B111.

Brzoska, M. (1997): Problems Associated with the Integration of the Polish Agriculture with the EU, in Polish Agricultural and Food Market-Recent Developments and Outlook, s. 25-29.

Buckwell, A. ja Tangermann, S.: The CAP and Central and Eastern Europe.

Buletin Statystyczny 12. Warsaw 1999.

CEFIC (European Chemical Industry Council) 1999: Statistics, www.cefic.be.

EBRD: Transition Report 1998.

Elintarviketeollisuus: Agenda 2000 -neuvottelutuloksen vaikutukset elintarviketeollisuuteen, Lehdistötiedote 11.3.1999.

Erkkilä, M. & Widgrén, M. (1994): Suomen Baltian kaupan potentiaali ja suhteellinen etu, Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, Sarja B 101.

Erkkilä, M. & Widgrén, M. (1996): Suomi ja sisämarkkinoiden toiminta EMUssa, Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, Sarja B 129.

Erkkilä, M. & Widgrén, M. (1995): Baltian ja EU-maiden kauppa: todellisuuden ja mahdollisuuksien vertailua, Kansantaloudellinen aikakauskirja 91, No. 2.

Erkkilä, M. (1997): European Integration and Foreign Direct Investment: Finnish Foreign Direct Investment Flows in 1975-1994 with Emphasis on the Host Country Characteristics and Implications for EMU Membership, ETLA Discussion Paper no. 587.

ETLA (1999): Suhdanne 1.

ETLA (1999): Suhdanne 2.

Euroopan komissio (1997): Agenda 2000: Komission lausunto Puolan hakemuksesta Euroopan unionin jäseneksi, Euroopan unionin tiedote: Täydennysosa 7.

Euroopan komissio (1998): Regular report from the Commission on Poland's Progress towards Accession, marraskuu.

Federal Ministry of Transport of Germany et al. (1997): Barriers to Goods Transport Between East and West.

Finnfacts, May-June 1999.

Finnish Forest Industries Federation (1998): Paper industry in the European Union -Expectations and Realities, 25.2.1998.

Finnish Forest Industries Federation (1998): Impacts of EU Enlargement on the European Paper and Board Industries, 31.8.1998.

Fontagné, L., Freudenberg, M. & Péridy, N. (1998): Intra-Industry Trade and the Single Market: Quality Matters, CEPR Discussion Papers, No. 1959.

Hamilton, C. & Winters, A. (1992): Opening up International Trade with Eastern Europe, Economic Policy 14, 77-116.

Hars, Agnes (1998): Labour Migration and the Eastern Enlargement of the European Union, Kopint-Datorg, Budapest, Discussion paper no. 56.

Hentilä, T. (1999): Agenda 2000 ja Suomen EU-rahavirrat, EU:n laajenemisen näkökulmat, VAT'T.

Hernesniemi, H.: Competitiveness of the Estonian Industry in the Perspective of the EU Integration, Seminaari Tallinnassa 16.6.1999, Esitelmä.

Hoekman, Bernard & Djankov, Simeon (1996): Intra Industry Trade, Foreign Direct Investment and the Reorientation of East European Exports, Centre for Economic Policy Research Discussion Papers, No. 1377.

IKC (Foreign Trade Research Institute of Poland) (1998): Foreign Investments in Poland, Warsaw.

IKC (1998): Foreign Economic Policy of Poland 1997-1998, Foreign Trade Research Institute, Warsaw.

IKC, "Polish Foreign Trade in 1997: Annual Report," Warsaw 1998.

IMF (1998): Republic of Poland: Selected Issues and Statistical Appendix, IMF Staff Country Report No. 98/51.

IMF (1998): Republic of Poland: Selected Issues, IMF Staff Country Report No. 9/52.

International Handbook of Industrial Statistics 1997.

Investment Update, no.4, 11/1997 ja no.5, 12/1997.

Junka, T. (1999): Agenda 2000 ja Suomen EU-rahavirrat-Kommenttipuheenvuoro, EU:n laajenemisen näkökulmat, VAT'T.

Kaitila, V. ja Widgren, M. (1998): Baltian maiden EU-jäsenyys ja Suomi, ETLA B139.

Kaitila, V. & Widgrén, M. (1999a): Revealed Comparative Advantage in Trade between the European Union and the Baltic Countries, ilmestyy European University Institute Working Papers.

Kaitila, V. & Widgrén, M. (1999b): Ristikkäiskauppa ja paljastettu suhteellinen etu EU:n ja Baltian maiden välisessä kaupassa, Kansantaloudellinen aikakauskirja 95, No. 2.

Kansaneläkelaitos, "Väestöennuste 1998-2050," Helsinki 1998.

Kauppalehti, "Itä-Euroopan kasvu hidastuu," 14.6.1999.

Kemianteollisuus (1999): Vuosikertomus 1998.

Kemppinen, R., "Suomi Euroopan Unionissa: Perusteos," Eurooppa-Tiedotus, 1998.

Keskuskauppakamari, "Finnish Presidency of the European Union in 1999," Position of the Central Chamber of Commerce of Finland on the aims of the EU for the next few years,"

Keskuskauppakamari (1998): Suomalaisten yritysten näkemyksiä EU:n Itälaajentumisesta.

Laukkanen, T.: Suomen ja Puolan Väliset Taloussuhteet, TT 28.12.1998.

Metalli- ja elektroniikkateollisuus (1999): Vuosikirja 1999.

Metsäteollisuus (1998): Metsäteollisuus: Tilastot vuodelta 1998.

OECD (1998): Economic Surveys: Poland.

OECD (1999): Economic Outlook: Preliminary Survey.

Oesterreichische Nationalbank (1998): Focus on Transition, no.2.

PAIZ (1997): Poland in Figures, Monthly Economic Data Sheet Series 11.

PAIZ (1998): Poland in Figures," Monthly Economic Data Sheet Series 1.

Partanen, A. (1998): Trade Potential around the Baltic Rim: A two-model experiment. Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, Keskustelualotteita, Nro 645.

Partanen, A. & Hirvensalo, I.(1999): North- and Westbound Foreign Trade Potential of the Baltic Rim, Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos, Keskustelualotteita, No 678.

Polfacts, no. 33, 9/1998.

Polfacts, no.34, 12/1998.

Polfacts, no. 35, 4/1999.

Polish Foreign Trade 2/98.

Polish Market Review, no.1, Jan-Feb 1999.

Polish Market (1999): EU Talks: Official start," no.2/02.

Rocnik Statystyczny Handlu Zagrabnicnego, (1998): Yearbook of Foreign Trade Statistics, Warsaw.

Rocnik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej (1998): Statistical Yearbook of Poland, Warsaw.

Räihä, H. (1999): Laajeneminen ja Sisämarkkinat,” EU:n Laajenemisen Näköalat, VATT.

Sinn, H-W., ja Weichenrieder, A.. (1997): Foreign Direct Investment, Political Resentment and the Privatization Process in Eastern Europe, Economic Policy 24, s. 179-210.

SOPEMI (1997): Trends in International Migration.

Suomen Ulkomaankauppaliitto (1999): Itä- ja Keski-Euroopan Markkinat, no: 3.

Suomen Ulkomaankauppaliitto (1998): Muuttuva Itä-Eurooppa Uudistuvat Markkinat, no: 3.

Talous ja Yhteiskunta 4/1998, vol. 26.

Tapinos, G. (1999): The Need to Better Identify the Links Between Migration, Free Trade and Regional Integration and the Pursue of New Thinking on These Issues, in Biffl, G. ed., s. 373-377.

Teollisuustieto (1999): no: 6.

Thomas, D. (1996): Metsäalaa koskeva yhteisön kokonaisvaltainen toimintasuunnitelma, Mietintö: Euroopan unionin maataloutta ja maaseudun kehittämistä käsittelevä valiokunta, A4-0414/96.

Tilastokeskus (1998): Tilastollinen Vuosikirja 1998, Helsinki.

Tilastokeskus (1998): Ulkomaalaiset ja Siirtolaisuus, Helsinki.

Tilastokeskus (1998): Väestöennuste Kunnittain 1993-2030, Helsinki.

Tilastokeskus (1999): Väestömuutokset 1997, Helsinki.

Tilastokeskus (1998): Väestörakenne 1997, Helsinki.

Tiusanen, T. (1997): Poland in the 1990's, Lappeenranta University of Technology, Studies in Industrial Engineering and Management n:o 1.

Tullihallitus (1997): Ulkomaankauppa 1997.

Tullihallitus (1998): Ulkomaankauppa 1998.

Tullihallitus (1997): Ulkomaankauppa: Suomen ja Puolan välinen kauppa.

Ungern-Sternberg, C. (1998): Paper Industry in the European Union-Expectations and Realities, Finnish Forest Industries Federation, Esitelmä 25.2.

Waterkirschen, E ja Dietz, R. (1998): Auswirkungen der EU-Ost-Erweiterung auf den österreichischen Arbeitsmarkt,, WIFO.

Wieczorek, P. (1999): Poland's road to Nato, Part 1, Poland Today.

Via Baltica Monitoring Committee (1999): Progress Report on Via Baltica, 20.-22.1.

Via Baltica Monitoring Committee (1997): Via Baltica.

Via Baltica Statistics 1998.

Via Baltica Newsletter, March 1999.

Voice (1999): "Turning up the Tap," Voice-business, 16.5., s. 16-17.

Voice (1999): January Blues, Voice-business, no: 10.

Wang, Z. & Winters, A. (1991): The Trading Potential of Eastern Europe, CEPR Discussion Papers, No. 601.